

Geografisk Orientering

*Tidsskrift for Geografforbundet
December 2010 · 40. årgang · Nr. 6*

Indhold

Redaktionens forord.....	747
Leder: Folkeskolens naturfag - sammenhæng, placering og fremtid i folkeskolen	749
Munkebo - fra landsby til industriby	750
<i>Niels Ulrik Kampmann Hansen</i>	
Serviceaktiviteternes geografi.....	758
<i>Sven Illeris</i>	
Jægersborggade og Kronborggade - 2 gader på Nørrebro under forandring	766
<i>Morten Krogsgaard og Rudi Madsen</i>	
Spændinger på den eurasiske steppe - konflikten i Kirgisistan.....	772
<i>Bettina Gram og Gitte Pedersen</i>	
Great Greenland - en arbejdsplads med en lidt anderledes målsætning	778
<i>Michael Taarsted Nielsen</i>	
Ghamrs bøn – en personlig beretning fra Iran	784
<i>Ivan Jacobsen</i>	
”Der er sgu da geografi alle vegne”	790
<i>Jens Raahauge</i>	
Referat af Geografforbundets ordinære generalforsamling	792
40 år på toppen! - Beretning fra geografweekend 2010....	794
<i>Mette Starch Truelsen</i>	
Geocaching på Geografweekend 2010 med jubilæums mønt sendt verden rundt.....	796
<i>Lone Østergaard</i>	
Præsentation af ny fagkonsulent.....	797
<i>Keld Nørgaard</i>	
Månedens link.....	797
Det alternative Sorø møde og Holger Prisen 2010 - spor krydses.....	798
<i>Erik Sjørslev Rasmussen</i>	
Fra Fagudvalget Fagudvalgets Klumme er denne gang en opfølgning af Lederen i herværende nummer	804
<i>Henning Lehmann</i>	
Eksemplarisk klimaundervisning i relation til elevers omverdensforståelse.....	806
<i>Jacob Michelsen</i>	
GO-skolekonkurrence for landets folkeskoleelever.....	809
Anmeldelser	811

Forside: Skagens Odde set fra oven. Foto: Mikael Kristiansen.

Bagside: I anledning af 40 års jubilæet har Geografforbundet fået fremstillet jubilæums mønter, som nu er lagt i forskellige geocaching-skatte landet over. Den ene mønt blev lagt af GW-deltagerne i byparken ved Bindslev. Mønterne skal gå verden rundt og fortælle om Geografforbundet i Danmark. Foto: Henning Bech Johansen.

Geografisk Orientering
Geografforbundets medlemsblad

Medlemskontingent for 2010-2011:
Almindeligt medlemskab: 300 kr.
Familie (par): 400 kr.
Studerende: 150 kr.
Institutioner, skoler: 450 kr.

Henvendelse om medlemskab/abonnement mv.:
Geografforlaget, Filsoføgangen 24, 5000 Odense C
6344 1683, Fax 6344 1697
e-mail: go@geografforlaget.dk
Hjemmeside: www.geografforbundet.dk

Redaktion
Ansvarshavende redaktør og annoncetegning:
Maja Enghave, 3025 2013
Gamlevældevej 42, 3760 Gudhjem
e-mail: mek@geografforbundet.dk

Henning Strand, 3324 0737
Mette Starch Truelsen, 4921 6021
Leif Tang Lassen, 2675 0097
Helle Askgård, 3583 6967
Sonja Salminen, 8613 1417

Anmelderredaktør:
Hans M. Christensen,
Overbyvej 1, 6000 Kolding
7553 9162 / 2148 0386
e-mail: overbyvej1@stofanet.dk

*Deadline er den 1. i ulige måneder.
GO udkommer midt i årets lige måneder.*

Geografforbundets Styrelse
Formand: Erik Sjørslev Rasmussen,
Sortbærvej 53, 8600 Silkeborg, 8684 5058
e-mail: esr@geografforbundet.dk

Næstformand: Ditte Marie Pagaard, 2462 9099

Kasserer: Per Watt Boolsen,
Lindegårdsvej 13 C,
3520 Farum, 4495 4157
Giro (kontingent): 3178048

Kursusudvalg:
Formand: Frede Sørensen, 9884 3496
e-mail: fs@geografforbundet.dk
Lise Rosenberg, 4364 1319 / 2239 7777
Peter Aaen, 9834 1434
Nikolaj Charles Bunniss, 5353 9335

Fagudvalg:
Formand: Henning Lehmann, 3871 2640
e-mail: hl@geografforbundet.dk
Ditte Marie Pagaard, 2462 9099
Jeanne Grage, 2390 1966

Forlagsbestyrelse:
Formand: Per Nordby Jensen, 6478 1998
e-mail: pnj@geografforbundet.dk
Erik Sjørslev Rasmussen, 8684 5058
Annette Knudsen, 8685 4566
Pernille Jørgensen, 5416 6210
Henriette Lanter-Mortensen, 4426 2261
Jørn Asmussen, 6484 2408

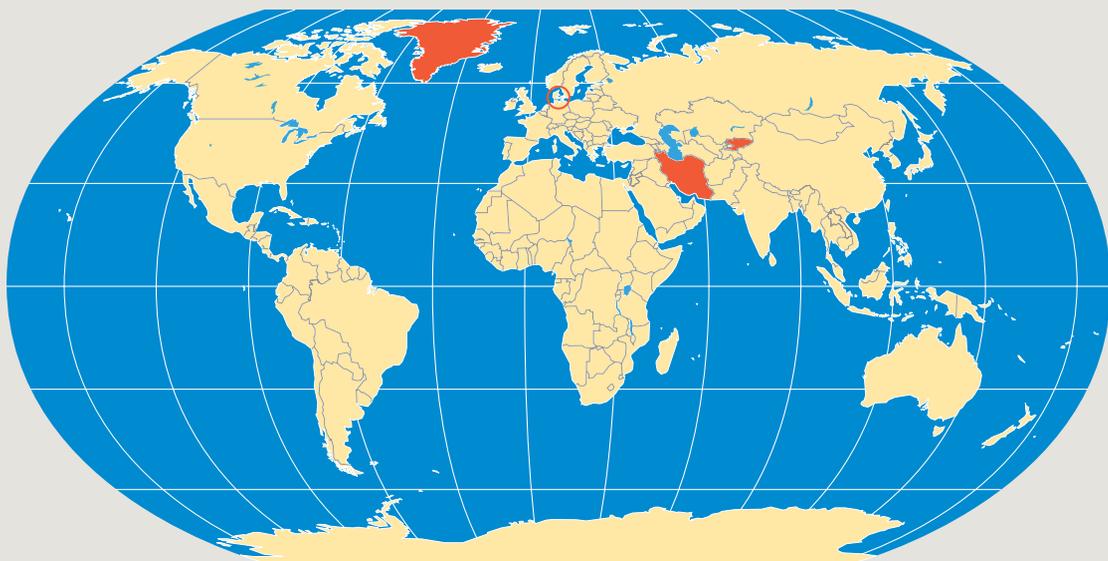
Regional kontaktperson:
Lise Rosenberg, 4364 1319 / 2239 7777
e-mail: lr@geografforbundet.dk

Annoncepriser:
1/1 side: 2.000 kr.
1/2 side: 1.000 kr.
Andre formater: 500 kr.
Se endvidere annoncearket på hjemmesiden

© Geografisk Orientering (GO)
Ikke-kommerciel udnyttelse tilladt med kildeangivelse

Layout og omtrykning:
Ivan Jacobsen, 7473 8637 / 2022 8637
Tryk: BB Offset. Oplag: 3500
ISSN 0105-4848

December 2010

Redaktionens forord

Dette nummer af GO indledes med en fagpolitisk leder skrevet af formand Erik Sjerslev Rasmussen. Det er hensigten, at lederen fremover skal være et fast bidrag og talerør for styrelsen bag Geografforbundet til alle medlemmer.

Endvidere er der et stort ønske om, at hvert nummer af GO skal indeholde et undervisningsrettet bidrag. Det er pt. ikke de artikler, vi modtager flest af - derfor opfordres studerende og undervisere i geografi på alle uddannelsesniveauer til at skrive til redaktionen. Læs også redaktionens opfordring s. 797.

Dette nummer rummer artikler med blandet indhold. Først beskrives den fynske landsby Munkebos forvandling til industriby under rederiet A.P. Møllers indflydelse med de fordele og ulemper som fulgte. Dernæst beskrives servicesektorens overordnede udvikling og geografi i Danmark - en sektor, som i dag udgør 75 % af den samlede danske erhvervsaktivitet. Herefter følger en demografisk redegørelse af konverteringen fra privat udlejning til andelsboliger tilbage i 1993 på indre Nørrebro, København. De næste tre artikler omhandler udenlandske temaer. Fra Kirgisistan i Centralasien en beskrivelse af landet, som i 2010 har fået megen opmærksomhed, over et virksomhedsbesøg hos Great Greenland i Qaqortoq i Grønland til en personlig beretning og billedserie omhandlende et privat møde og ophold i Iran. Til afrunding overvejelser fra en skoleleder om geografiundervisning.

*God læselyst
Helle Askgård og Maja Enghave*

TEST DINE ELEVERS INDLÆRING MED GEOTOPERTEST

- Nye digitale opgaver til geografisystemet Geotoper

GeotoperTest er en hjemmeside med adaptive test til indholdet af *Geotoper 1, 2 og 3*. Testen er udarbejdet med udgangspunkt i de Nationale Test, og til hvert kapitel i *Geotoper*-elevbøgerne findes 45 opgaver fordelt på fem sværhedsniveauer. Testen kan afholdes på baggrund af et enkelt kapitel eller en hel elevbog og kan afvikles adaptivt eller på et eller flere niveauer.

GEOTOPERTEST

Af Henning Lehmann og Erik Sjørslev Rasmussen.

Indgår i Grundskoleabonnement på GO Net på www.geografforlaget.dk

Pris: 1.375 kr.* pr. skoleår. Varenummer: 08151

Geotoper-Test indgår i Geografforlagets Grundskoleabonnement på digitale undervisningsmidler.

Standardtesten er adaptiv og indeholder ni opgaver af 20 minutters varighed. Klassens resultat kan sammenlignes anonymt med andre klasser, der har gennemført testen.

Læs mere, og bestil Grundskoleabonnement på www.geografforlaget.dk eller ring på 63 44 16 83.

*Alle priser er ekskl. moms.

Folkeskolens naturfag

– sammenhæng, placering og fremtid i folkeskolen

Geografforbundet, Biologforbundet og Danmarks Fysik- og Kemilærerforening har været inviteret til møde i Danmarks Lærerforenings skole- og uddannelsespolitiske udvalg (i det følgende benævnt DLF).

Fra hver forening deltog 2 repræsentanter. Fra Geografforbundet deltog næstformand Ditte Marie Pagaard og undertegnede.

Baggrunden for mødet var fra DLF's side begrundet i følgende - gengivet i forkortet form:

'Der er i samfundet løbende diskussioner om folkeskolen og affagrækken i folkeskolen. Er der det rette antal og sammensætning af fag i folkeskolens fagrække? Naturfagsundervisningen fremhæves ofte som en af skolens store udfordringer: der er behov for at styrke de naturfaglige miljøer på skolerne og den indre sammenhæng mellem undervisningen i de nuværende naturfag.'

Det er opløftende at få lejlighed til at gøre rede for Geografforbundets fagpolitiske holdninger.

Indledningsvis vil jeg nævne konklusionen og senere begrunde dele af denne.

1. Alle tre foreninger var enige om det vigtige i at beholde afgangsprøver særskilt i de tre fag.
2. Det er vigtigt med samarbejde mellem fagene i dagligdagen og at samarbejde om dannelsen af naturfaglige miljøer.
3. At uformelle læringsmiljøer er vigtige.
4. Ingen af de tre foreninger kunne se fordele ved indførelse af faget science i folkeskolen.

Ad. 1. Der er to strømninger i folkeskoledebatten. Nogle har givet udtryk for, at afgangsprøver kan afskaffes, og derved kan der spares mange penge. Andre (fx dele af administrationen i Undervisningsministeriet) ønsker en fælles naturfagsprøve.

Geografforbundet mener, at folkeskolen må ses som en basisuddannelse for den enkelte elevs udvikling og uddannelse. Af hensyn til elevernes kognitive udvikling er det nødvendigt, at fagene er adskilte og derved fremtræder tydeligt i den enkeltes bevidsthed.

Sideløbende kan man samarbejde i naturfagene og inddrage andre fag fx ved den obligatoriske projektopgave i 9. kl. og i emneuger.

Ad. 2. Fælles mål 2009 har den intention, at ca. 20 % af stoffet i de tre naturfag skal koordineres på den enkelte skole og i den enkelte klasse.

Mange emner i naturfag har fælles udgangspunkt herunder kulstofkredsløbet, som behandles i alle tre fag med hver sin indgangsvinkel.

Et naturfagligt miljø i skolerne kan kun skabes med støtte fra kommunen og den enkelte skoles ledelse.

Ad. 3. De uformelle læringsmiljøer, fx Videnskaberne's hus i Bjerringbro eller Danfoss Universe på Als, supplerer undervisningen og bidrager med fornyelse – de er vigtige og en del af læringen hos den enkelte. Hvorvidt skolerne kan drage nytte af disse muligheder er ofte op til kommunens prioritering. Udgift til transport for den enkelte klasse er ofte en hindring.

Ad. 4. Science er kommet frem i debatten, fordi Akademiet for de Tekniske Videnskaber's Tænketaank arbejder for "Science i skolen – muligheder for en ny begyndelse".

Anbefalingen om et science fag i folkeskolen kunne ingen af de tre foreninger gå ind for. Det er ikke vejen frem.

Erik Sjerslev Rasmussen
Formand Geografforbundet

Munkebo

– fra landsby til industriby

Af Niels Ulrik Kampmann Hansen

Danmark har ikke mange ensidige industribyer, hvor én branche dominerer totalt. For omkring 50 år siden satte rederiet A. P. Møller en proces i gang, der omformede en stille bonde- og fiskerlandsby til Danmarks største skibsværftsby. Nu er det ikke mere lønsomt at bygge skibe i Danmark, og hvad gør man så?

Munkebos udvikling

Landsbyen Munkebo var en mindre bonde- og fiskerlandsby frem til 1957 med et stabilt befolkningstal på omkring 1200 indbyggere. Munkebo sogn rummede de to landsbyer Dræby og Munkebo, der dengang var nogenlunde lige store. Herudover findes storgården Østergård i sognets sydlige del samt husmandsbebyggelsen Trællerup, der opstod som følge af jordlovene i 1919, og hvortryvehusmandshuse blev bygget i årene umiddelbart herefter. Oprindeligt var Trællerup en mindre landsby, men den blev nedlagt i 1683, og jorderne blev lagt under Ulriksholm gods i nabosognet.

I 1797 blev sognets jorder udskiftet, således at Dræby blev stjerneudskiftet, mens Munkebo blev blokudskiftet. Landbrug og fiskeri blev frem til slutningen af 1950'erne de bærende erhverv.

Munkebo sogn gik uændret gennem den store kommunesammenlægningsbølge i 1970, mens

det ved sammenlægningerne i 2007 blev en del af den nye Kerteminde kommune. Munkebo nævnes første gang 1231 (Munkæbothæ) dvs. Munkenes boder og Dræby (1418 Dreyby), der er opkaldt efter naturfænomenet et drag eller et drej, dvs. en smal tange, der sammenknytter to moræneknuder. Før landhævning og indvindinger fra søterritoriet var afstanden mellem Kertinge Nor og Odense Fjord blot 800 m, og man mener, at vikingerne her slæbte deres skibe over land imellem de to fjordsystemer

Istiden former landskabet

Tangen, som Munkebo ligger på, er formet af isen. Fra Østersølavningen gled den ungbaltiske bræ i istidens slutning mod nord gennem Storebælt, og i en mindre kuldeperiode udformede og modellerede dens vestlige flanke Munkebos landskab, her er et komplet eksempel på den glacial serie.

Inderlavningen er vandfyldt og kaldes Kertinge Nor og Kerteminde Fjord. Materialet herfra er presset op i bakkebuerne fra Drigstrup over Munkebo Bakke til området syd for Dræby. Hedesletten nord herfor er i dag vandfyldt af Odense Fjord. Her lå tidligere en række øer, hvoraf én i hvert fald er blevet danmarkskendt: Lindø.

Munkebofremstødet er Fyns flotteste eksempel på en glacial serie. Det er en fynsk pendant til Odsherredsbuerne, hvor den 122 m høje Vejrhøj svarer til bakkebuens højeste punkt med bronzealderhøjen Låddenhøj på omkring den halve højde, nemlig 58 m. Her er der en trigonometrisk station, der indgik i 1. ordens nettet. Fra tårnet på toppen er der udsigt over store dele af Fyn, man kan se Samsø og Storebæltsbroen og i klart vejr endda Sjælland. Tårnet er opført i 1993 som afløser for et lidt lavere tårn, der var opført 1895 af den daværende ejer fra Bakkegården, der ligger umiddel-

bart øst for tårnet. Fra gammel tid har Munkebo været en del af Bjerge Herred, der allerede to gange nævnes i Valdemar Sejrs jordebog fra 1231; herredet har navn efter denne bakkekam.

Odense Å har et afstrømningsopland på 1.060 km² og opsamler på sin 60 km lange vej omkring 33 % af Fyns nedbør. Den udspringer på Sydfyn kun omkring 10 km fra Faaborg, og på sin vej mod nord optager den mange mindre åer. I afsmeltningstiden og i sen-glacialtiden har alt dette vand gravet render i det, der nu er Odense Fjord. Således slynger sejltrenden sig ind mod Lindø, dette knæk kaldes Lindø Knæk.

Inddæmninger i 1800-tallet

Odense Fjord har flere gange måtte lægge arealer til landvindingsprojekter. Dræby Fed var tidligere en lang smal halvø. Øst for denne lå der syv småøer, der typisk var forbundet til Fyn med ebbeveje. Alle disse øer blev ved landvindingsprojekter landfaste, således at i alt 251 ha blev tørlagt. Inddæmningerne startede i 1818, hvor de inderste vige af Odense Fjord blev forbundet med diger mellem Fyn og Kolsø (36 ha) og mellem Fedsodde og Espø (46 ha), samtidigt med at de tidligere ebbeveje blev digesikrede. Ved en stormflod i 1825 blev digerne delvist ødelagt, men de blev genskabt i 1840 ovenpå resterne af de ødelagte diger. Den store inddæmning længere ude i fjorden fra Dræby Fed over Vigerø og Lindø til Bregør-området påbegyndtes i 1874, herved forsvandt også småøerne Langholm, Tårnholm og Egholm (eller Ægholm) af de fynske øers tal. Det inddigede område fik i stigende grad sænket sit grundvandsspejl, i starten med pumpemølle, fra 1916 med vindmotor, fra 1941 med en traktordrevet pumpe, der i 1968 erstattedes af en elmotor, hvis røde hus findes umiddelbart vest for selve værftet. I alt er sog-

Figur 1. Udsnit af Atlasblad: Kerteminde. Fotolitograferet ved Generalstaben 1903. Højdeangivelser i fod (metersystemet indførtes først i 1907). Der gøres i en fodnote opmærksom på: Foreløbig Atlasbladudgivelse efter de sidste Maalinger. Da signaturerne paa dette Kort ere for store efter Maalestocken, staar det i Nøjagtighed tilbage for Maalebords- og Atlasbladene. Denne korttype findes blot for ø-stifternes vedkommende og er især velegnede til at se bebyggelsen. Vigerø-inddæmningen er foretaget. Kilde: Kort- og Matrikelstyrelsen.

nets areal forøget med 20 % ved inddæmninger. Ved stormfloden i 1945 kunne dæmningen ikke holde, således at det meste af det inddæmmede land igen blev til hav, men en forhøjet og forstærket dæmning og moderne pumpemateriel gjorde, at arealet hurtigt igen blev tørlagt. I dag er lodsejerforeningen "Dræby indvindingslav" domineret af A. P. Møller-koncernen, som er den største jordejer.

Også Kertinge Nor skulle have været inddæmnet. På det smalle sted ved den lille ø Skålholm var det i 1860'erne tanken, at lave en dæmning mod syd over noret til Kertinge Mark. I vikingetiden var der her en undervandsspærring afegepæle til beskyttelse af norets landsbyer: Munkebo, Dræby og Kølstrup mod ransmænd. Denne

sikring blev i 1866 planlagt til at skulle erstattes af et jorddige på overgangen mellem Kerteminde Fjord og Kertinge Nor, således at noret kunne tørlægges. Det blev imidlertid ved planerne, idet forsvaret var interesseret i at bruge Hindsholm som retræte i en krigssituation, og disse overvejelser stoppede de fremskredne planer i 1876, således at vi kan takke militærstrategiske hensyn for, at noret fortsat består. Kun den lille vig bag Skålholm blev tørlagt i 1881, og den bruges fremdeles som landbrugsjord.

Munkebo landsby før 1957

I Munkebo var 12 gårde blevet udflyttet i forbindelse med udskiftningen. En af dem fik navnet Lindøgård i 1797, selvom den ikke lå ude på selve øen. Da fiske-

riet i Kertinge Nor i 1930'erne begyndte at svigte, flyttede nogle fiskere ud på den nu landfaste ø, de bosatte sig her og fiskede herfra. Man ved fra Odense Fjords fiskeriforening, at der i 1935 fandtes over 50 medlemmer med bopæl i Munkebo sogn, men der boede også fiskere på Dræby Fed og på Vigerø. Fra den gamle havn ved noret var der således kun 10-15 fiskere tilbage. Allerede midt i 1950'erne var der blot i alt 10 erhvervsfiskere tilbage i Munkebo sogn.

Midt i den nye by ligger kirken, kroen og nogle gamle husrækker, som der altid har gjort, men selve byen har totalt skiftet ansigt, mange af de gamle gårde har måttet vige for udviklingen og er blevet erstattet af nye gulstensblokke og parcelhuse, og de gamle butikker er erstattet af et indkøbscenter efter moderne principper.

Mærsk begynder opkøb

Allerede i marts 1957 påbegyndtes jordopkøb i dybeste hemmelighed nemlig fra gårdene: Rosendalsgård, Solbakken, Højgård, Lindøgård og Laura Nielsens gård. I efteråret opkøbtes Krabbegård og Toftegård, og rygterne svirrede i området, der var ved at ske noget. Store økonomiske kræfter var på spil.

De to bysamfund havde frem til 1957 fulgtes ad. Ja, der var en vis industriudvikling i Dræby, som var ved at overhale kirkebyen. Da man i 1900 etablerede Odense-Kerteminde-Dalby-banen, kom der station nær Dræby, men jernbanen blev drejet mod syd for at komme til at betjene flere mindre sognebyer, og den fik i alt fire stationer på sin vej, men af den årsag fik jernbanen ikke del i den eventyrlige udvikling, som skibsværftet genererede i Munkebo. Varer til Lindøværftet blev sejlet hertil, mens de beskæftigede kom i egne biler eller i busser fra store del af Fyn og Trekantområdet, da medarbejderbeho-

Figur 2. Det idylliske Munkebo i 1950'erne. Ankerbroen foran kroen er nu væk. Foto: Munkebo Lokalhistoriske Arkiv.

Figur 3. Midt i Munkebo er der i 1997 rejst en mindesten for Munkebos Bystævne og for byens udskiftning. I baggrunden ses den bevarede Toftegård. Foto: Niels Ulrik Kampmann Hansen.

vet var størst. Der var planer om at ombygge Kertemindebanen af den direkte linje nord om noret, men Kertemindebanen blev nedlagt i 1966, uden at disse planer blev til virkelighed. På vejen mellem Dræby station og landsby lokaliseredes en række håndværksvirksomheder (Mose-

lavet), hvoraf nogle efterhånden fik industrikarakter.

På grund af Kertemindebanen var adressen for Munkebos borgere i mange år: "Munkebo pr. Dræby"!

Odense Stålskibsværft

I 1916 skete der noget skelsættende for Fyns industrihistorie. Der

Figur 4. Udgravningen af Lindøværftets dokker i 1957. Foto: Det kongelige Bibliotek.

var i skyggen af første verdenskrig udsigt til stigende mangel på skibstonnage, og fremtiden tilhørte ikke træskibene. Efter forhandling med Odense Havnevæsen købte A. P. Møller først seks hektar af Hedviglund's jorder og senere dele af Marienlund og Abildgård. I 1920 blev der anlagt flere byggebedninger, og skibe søsattes i stadig stigende tempo. Stålskibsværftet blev anlagt, hvor den oprindelige Odense Kanal fra 1797-1804 støder til den ændrede fra 1901. Denne kanal kunne be-sejles af skibe med en dybgang på 7,5 m og en lastevne op til 7.000 tons. I de næste mange år udvidede og forstærkede man beddinger, således at stadig større skibe kunne bygges. Den oprindelige lokalisering var valgt på grund af nærheden ved Odense med veluddannet arbejdskraft, terrænet var fladt, og der var jernbanespor til levering af materialer. I 1944 blev værftet omdannet til et A/S, og man byggede en ny tværskibsbedding, men den blev ingen succes, farvandet var for smalt, og ved hver søsætning var man bange for havarier på nybygning-

gerne. Der var ellers god gang i værftet; op gennem 1940'erne og 1950'erne søsattes i gennemsnit fire skibe årligt med en tonnage på op til 20.000 tons dødvægt. Det største skib herfra var i 1961 en nybygning på 41.000 tons.

Suez-krise i efteråret 1956 gav stødet til beslutningen om en relokalisering. Her fik man i Odense en ordre på fem skibe på 50.000 tons, og disse krav var man helt ude af stand til at honorere på det gamle værft. Tankskibene skulle nu syd om Afrika fra den Persiske Golf, således at der var brug for langt større skibe. Der skulle nytænkning til. Frem til 1966 byggede man endnu skibe i selve Odense, men fremtiden var i filialen. De sidste ansatte flyttede fra Odense i 1979.

Relokalisering 12 km fra det gamle værft

Det er ikke nogen let sag at opbygge et skibsværft fra ingenting, så rederiet Mærsk besluttede, at det nye værft skulle ligge tæt på det gamle værft i Odense, således at medarbejderstaben og dermed ekspertisen var til stede i over-

flytningsperioden. På Lindø var der næsten ubegrænsede ekspansionsmuligheder, der var stabil lerjord på "bakkeøen" Lindø, og der var dybt vand nær kysten, så værftet blev relokaliseret her under navnet: Odense Stålskibsværft A/S Lindøafdeling. Mand og mand imellem kaldes værftet i daglig tale blot Lindøværftet. Opbygningen af et skibsværft på bar mark er uden sidestykke i dansk industrihistorie.

Da man udgravede de store byggedokker, skete det i stift ler, som gravemaskinerne havde svært ved at forcere, det var det oprindelige smeltevandsler, der var stærkt sammenpresset af isstrykket. I leret lå istransporterede sten, hvoraf mange var isskurede, og nogle var ledeblokke, der fortalte om istransport fra nord og sydøst. Selve lerlagene var omtrent vandrette og vidnede om isstrømme fra flere retninger. Jorden fra udgravningerne blev brugt til planering og hævning af det lavtliggende, inddæmmede terræn. Som nævnt var der allerede i maj 1957 skrevet kontrakt om fem turbinetankskibe til USA, så byggeriet gik hurtigt i gang.

De to nye kæmpemæssige dokanlæg var færdige allerede i 1958, de var 300 meter lange, 45 m brede og havde en dybde på 9 m, således at det var muligt at bygge skibe op til 200.000 tons, hertil kom et udrustningsbassin. I 1969 byggede man vest herfor en tredje dok, der var 350 m lang og 60 meter bred, således at der kunne bygges endnu større tankskibe, helt op til 500.000 tons. Fra 1990 gik man over til at bygge dobbeltskrogede supertankere og store containerskibe, og værftet havde i mange år fyldte ordrebøger. Den nye dok fik en portalkran, der er synlig fra store dele af Fyn og Vestsjælland. Den væltede i brandstormen 3. december 1999, hvor der var stormstød med vindhastigheder op til 250 km/t, men en ny kran blev opført året

efter. På lang afstand viser den 40 m høje grønblå skibsbygningshal fra 2004 også, at skibsværftet bygger stort.

Lindøterminalen

Odense havn for enden af den gravede kanal har begrænsede muligheder på grund af ringe vanddybde og besværlige svajeforhold. Da omsætningen og skibsstørrelse var stigende, købte havnevæsenet i 1988 et område øst for Lindøværftet, og inddigede yderligere et areal på i alt 17 ha; her byggede havnevæsenet en kaj til større skibe, som ikke kan anløbe den gamle kanalhavn. Men den dybe sejlrende og det billige areal ved den nye havn tillader, at større skibe kan anløbe Odense med gods. Lindøterminalen har således stigende omsætning og flere skibsanløb, mens den gamle havn er stagnerende.

Fra landsby til fabriksby

Som nævnt var Munkebo blot en lille landsby, før værftet blev bygget. I årene frem til 1966 næsten firedoblede byen sit indbyggertal. For at det ikke skulle blive et rent klondyke, tog værftet initiativ til en kontrolleret boligopbygning. Ejendomsselskabet Lindø A/S styrede byggeriet af de mange lejemaal og sørgede for udlejningen, der i starten udelukkende var forbeholdt værftsbeskæftigede. Fra 1958 til 1963 byggedes 830 huse og lejligheder foruden et efter tidens forhold moderne butikcenter. Mange af de gamle Munkebogårde måtte vige for udviklingen. Da nybyggeriet var på sit højeste flyttede en ny familie om dagen til byen.

Munkebo sognekommune havde en lille smule industri før Lindøværftet kom til. I Dræby var der madrasfabrik og flere træindustrielle virksomheder, og i det østlige Munkebo fandtes fra 1938 til 1962 maskinfabrikken Korshavn, der lavede små skibsmotorer til såvel benzin som diesel, men disse var for intet at

Figur 5. Lindøterminalen er Odenses nyeste havneudvidelse, den ligger umiddelbart øst for selve Lindøværftet. Foto: Niels Ulrik Kampmann Hansen.

Figur 6. På lang afstand vidner portalkranen og "udrustningshuset" om storindustri. Foto: Niels Ulrik Kampmann Hansen.

regne imod, hvad der senere blev bygget.

Beskæftigelsen

I mange år var Lindøværftet Fyns største arbejdsplads, og allerede i 1960 var antallet af medarbejdere oppe på ca. 3.000, i 1969 4.000 og i 1975 toppede det med 6.300 mand. I årene herefter svingede det i takt med verdensmarkedets konjunkturer for skibsbyggeri imellem 2.000 og 3.000 ansatte.

Omkring midten af 1970'erne var man oppe på en arbejdsstyrke på ca. 6.000 mand heraf mange udlændinge, mens tallet i 1986 nåede et foreløbigt lavpunkt med

blot 1.500 medarbejdere. Tallet steg noget i de efterfølgende år, bl. a. var der i 1997 4.600 mand i beskæftigelse.

Arbejdslønninger i Danmark er høje, og for at billiggøre produktionen opkøbtes skibsværfter i Østersølandene til bygning af dækshuse med mere. Således købtes Loksa-værftet øst for Tallinn i Estland maj 1994, Balti ES i februar 1997 og Stralsund Volkswerft i december 1997 til at udføre det arbejdskrævende specialbyggeri. De færdige produkter herfra blev så sejlet til Lindøværftet.

Figur 7. Udsigt fra Lindøterminalen mod udrustningskajen. Foto: Niels Ulrik Kampmann Hansen.

Figur 8. Skråfoto af en supertanker ved udrustningskajen. Foto: Niels Ulrik Kampmann Hansen.

Befolkningsudviklingen

De første år med værftets opbygning herskede der en nybyggerstemning i byen. Der var slet ikke boliger og ressourcer til alle de nye mennesker, der deltog i dokudgravningen og anlæg af udrustningskajen. Mange ansatte boede i nærområdet, og værftet var i disse år i stor udstrækning med til at opsuge den arbejdskraft, som blev frigjort fra landbruget.

I 1997 var der til de 4.600 lokale arbejdspladser 3.100 indpendlere, mens 1.460 lokale arbejdede på værftet. Samme år var der 1.350 udpændlere og 2.800 erhvervsaktive.

Det meste af det nye Munkebo blev bygget i årene 1959 til 1962. Bydelens knap 1000 lejligheder og huse blev opført af "Ejendoms-selskabet Lindø A/S", der er ejet af A. P. Møllerkoncernen; man ville have styr på udviklingen. I 2008 omdannedes lejeboligerne til en andelsforening, der overtog omkring 400 boliger, mens over 200 er solgt til et privat udlejningsfirma

Skoleforhold

I Munkebo og i Dræby fandtes små skoler og forskoler. Her gik børnene typisk i skole hver anden dag og i maksimalt syv år. I 1954

etablerede sognerådet en ny centralskole i det vestlige Munkebo, således at skolegangen blev forbedret, og man troede, at nu var skoleproblemerne løst i lang tid fremover. Da skolen stod færdig i 1958 var den allerede alt for lille, således at der måtte bygges nye skoler til alle tilflytterbørnene. I den gamle forskole i Munkebo var der i en periode kommunal administration. Centralskolen blev nu kaldt Mølkærskolen, mens den næste skole kaldtes Troelskærskolen.

Hvad siger tallene om befolkningsudviklingen

Befolkningsudviklingen er fulgt fra de første folketællinger i 1700-tallet frem til 2009. Munkebo sognekommune blev ikke berørt af den store kommunesammenlægningsbølge fra 1966 til 1970. Her i perioden blev de to fynske amter med i alt over 200 sognekommuner sammenlagt til blot 33 kommuner, idet Vissenbjerg og Munkebo forblev uændrede. Munkebo blev samtidig med sine blot 19 km² den næstmindste kommune i amtet. Dette forhold ændrede sig først ved den nyeste sammenlægningsbølge pr. 1. januar 2007, hvor de gamle fynske købstæder nogenlunde fik tillagt deres tidligere oplandskommuner. Her opførte Munkebo med at eksistere som en selvstændig kommunal enhed.

Befolkningsudviklingen viser et svagt stigende forløb indtil 1900, hvorefter den er utrolig stabil frem til 1955-tællingen, hvor kommunens folketal varierede mellem 1.100 og 1.300 personer. Munkebo by udgjorde en mindre, men nogenlunde konstant andel af sognekommunen. Ved værftets startfase starter en eksplosiv udvikling, der udelukkende sker i Munkebo by. I årene 1959 til 1962 var den årlige tilvækst endog så stor som 25 % pr. år. Kommunens landområder får ingen andel i befolkningsvæksten,

men den tilbagegang man ser i andre landområder ses ikke her. Munkebos befolkningsudvikling hænger selvfølgelig sammen med skibsværftets trivsel, det ses i de konjunkturbestemte udsving i årene efter 1980.

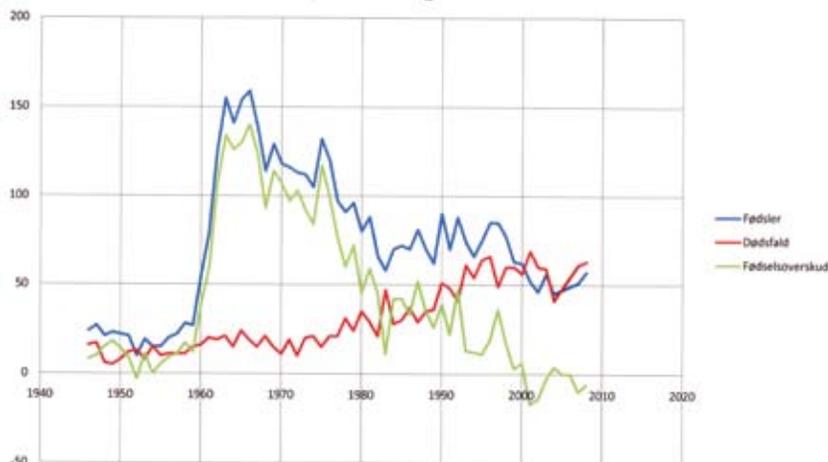
Befolkningsbalancen

Ved hjælp af Danmarks Statistiks publikationer: "Befolkningens bevægelser" er udviklingen fulgt i fødselstal, dødelighed samt vandringer siden 2. verdenskrig.

Disse tal er afbilledet som absolutte tal og fødselsoverskuddet og vandringsbalancen er udregnet og indtegnet. Frem til 1959 er udviklingen karakteriseret ved en rolig udvikling med små udsving og med et lille fødselsoverskud på ca. 15 personer, dog viser 1952 et fødselsunderskud på 3 personer. Etableringen af værftet betyder, at unge familier bosætter sig i byen og i midten af 1960'erne stiger fødselsniveauet til det tidobbelte af 1950'ernes niveau. Antallet af fødte falder i årene herefter jævnt, dog afbrudt af en mindre stigning i midten af 1970'erne. Kurven over antal døde er utroligt stabil frem til 1980, hvorefter der er en mindre stigning. Aldersfordelingen i kommunen medfører, at denne kurve blot vil stige langsomt.

Til- og fraflytningværdierne var også stabile frem til værftets etablering. Den lille rurale kommune havde et flyttetotal omkring 150 årligt, dvs. at under 10 % af beboerne udskiftedes årligt, dette skete formentlig omkring skiftedag dvs. 1. maj eller 1. november, hvor karle og piger søgte nye udfordringer. Fra 1958 til 1962 var der en vældig tilflytningsbølge forårsaget af Lindøværftets startfase. Allerede i 1963 kommer der på ny balance mellem til- og fraflytning, en balance der årligt ligger omkring 800 personer, men med store årlige udsving. I 1980'erne falder flytteniveauet til ca. 600 personer, hvor der op gennem 1980'erne, bortset fra

Fødsler, dødsfald og fødselsoverskud

Figur 9. Kurver over fødsler, dødsfald og fødselsoverskud i Munkebo år 1946-2008 i absolutte tal. Den unge tilflyttergenerations høje fertilitet fra ca. 1958 falder i øjnene sammen med det enorme fødselsoverskud, det giver. Først fra 1980 begynder dødeligheden at stige så småt. Kun i nogle få år fra 2000 til 2004 har der været fødselsunderskud. Kilde: Befolkningens bevægelser alle årgange samt håndskrevet statistik modtaget fra Danmarks Statistik.

1988, var et stadigt flytteunderskud. Munkebo var en lille kommune, som var og er afhængig af en enkelt virksomhed, dette medfører relativt høje talværdier for antallet af til- og fraflyttere. Også de mange lejeboliger, der var tilknyttet virksomheden var med til at forøge mobiliteten.

Pendling

Danmarks Statistik har i forbindelse med folketællingerne i 1970 og 1980 publiceret tal for ud- og indpendlere til kommunerne i de pågældende år.

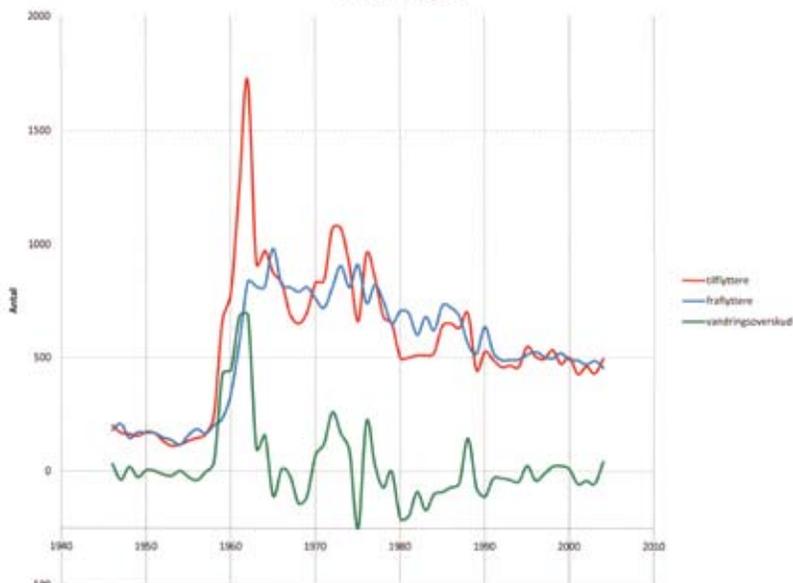
Omkring 1970, hvor Lindøværftet havde det største antal beskæftigede, ca. 6.300, var der i alt 3.031 indpendlere dvs. omkring halvdelen af arbejdsstyrken boede udenfor kommunen, heraf kom knap to tredjedele fra Odense (1.957 personer), mens mange kom fra nabokommunen Kerteminde (501 personer), mens de øvrige kom fra landkommunerne omkring Munkebo dvs. Langeskov og Ullerslev. Udpendingen fra Munkebo var især til Odense, her var det især kvinder,

idet Munkebo kun tilbyder meget få kvindearbejdspladser.

I 1980 ses det samme mønster for indpendling til Munkebo, mens antallet af udpendlere er mere end fordoblet fra 612 personer til 1.384 personer. Det skyldes, at Lindøværftets relative betydning for Munkebo er faldet i løbet af de 10 år. Årsagen til det store antal indpendlere fra Odense skyldes nok, at Odense Stål-skibsværft er blevet totalt lukket. I 1980 var Munkebo Danmarks største pendlerkommune udenfor hovedstadsområdet og samtidig den mest ensidige industriby i landet med 70% beskæftiget i en enkelt virksomhed. Munkebo var skarpt forfulgt af Nordborg med 68%, Billund 45% og noget herefter kom Bjerringbro med 36% og Struer 23%, også tekstilkommunerne Bredebro 26% Ikast 25%, Brande 16% og Herning 12% med en noget ensidig erhvervsstruktur.

I november 1974 indpendlede over 4.800 ansatte til værftet, heraf havde over 800 mere end 15 km til værftet, mange af disse

Vandringer

Figur 10. Kurver over til- og aflytning samt vandringsbalancen i absolutte tal til Munkebo år 1946-2008. Før 1957 var mobiliteten begrænset, men i de hektiske år fra 1958 til 1964 ses voldsomme udsving, bemærk især året 1962, hvor der tilvandrede 1.721 personer til et værft i opbygningsfasen og med fyldt ordrebog. Kilde: Befolkningens bevægelser alle årgange samt håndskrevet statistik modtaget fra Danmarks Statistik.

blev transporterede i busser, der samlede ansatte op i Fredericia, Middelfart og andre fynske byer.

Tallene fra 1984 fortæller, at kommunen havde 4.853 arbejdspladser, hertil kom 1.541 skibsværftsansatte fra kommunen, mens der var 3.312 indpendlere overfor 1.251 udpendlere. De tilsvarende tal fra 1997 fortæller, at der var i alt 4.600 arbejdspladser, 3.160 indpendlere, 1.460 lokale ansatte og 1.350 udpendlere ud af de 2.800 erhvervsaktive. Det ses således, at kommunen er blevet lidt mindre ensidig.

Beskæftigelsen og erhvervsfordeling

Som det ses af udviklingen, har Lindøværftet haft enorm betydning for Munkebos udvikling: Det er svært at finde præcise tal for antal ansatte, men i Per Grau Møller: Fra landsby til soveby (1990) oplyses følgende:

Årstal (ultimo)	Antal ansatte
1959	241
1960	696
1961	1.240
1962	1.598
1963	1.706
1964	1.512
1966	1.753

Industristatistikken 1977-1989 er på en måde upræcis, idet den fra 1977 til 1980 sammenfatter tal fra Munkebo og Marstal kommuner, mens tallene fra 1981 til 1989 er sammenlagt med Sydlanglands kommune. Tallene er i perioden mellem 3.000 og 4.000 ansatte med en faldende tendens. Det er heller ikke muligt at se, hvor mange af de ansatte, der boede lokalt.

Fremtiden

Når det sidste skib er færdigbygget i 2012, lukker værftet. Der er ingen nye ordrer på vej, fordi den globale økonomiske krise har været hård ved transporterhvervene. De sidste skibe, der bliver færdiggjort, er ro-ro-skibe [1], bulkcarriers [2] og skibe til det danske søværn. Fremtiden for industrisamfundet med de nuværende 3.200 ansatte ser således alt andet end lys ud. Der er planer om at bruge de store haller til produktion af vindmøller, men de store dokanlæg bliver der næppe brug for mere. Danmarks æra som byggested for store skibe er forbi.

Niels Ulrik Kampmann Hansen er lektor på Aurehøj gymnasium.

Noter

[1] Ro-ro skibe er fragtskibe, der laster trailer roll-on-roll-off, dvs. skibe med en rampe og uden kraner.

[2] Bulkcarriers er tørlastskibe, der transporterer upakket gods som malm, kul eller korn.

Kilder

Danmarks Statistik: Folketællingerne 1950-1981. Statistisk Årbog 1982-2009. Befolkningen i Kommunerne 1970 og fremefter. Befolkningens bevægelser 1966-2006. Stat. Meddelelser 4.rk. 162, 2 bind (1950). Stat. Tabelværk 1961: 1 A (1960). Stat. Tabelværk 1969:1 A,3 (1965) Folketælling 1970 ff. Industristatistik diverse årgange. Danmarks Statistik: Statistikbanken.

Nordiska ministerrådet regionalpolitiska basprojekt i Norden: Ensidede Industriorter. Tabel s. 116.

Per Grau Møller: Fra landsby til soveby.1990.

Morten Stenak: De inddæmmede landskaber. Landbohistorisk Selskab 2005.

Serviceaktiviteternes geografi

Af *Sven Illeris*

Artiklen giver en oversigt over, hvor vi i dag står med hensyn til at forstå servicesektorens udvikling og geografi, idet de mere specielle analyser af delsektorer som detailhandel, transport, turisme, finansvæsen og offentlige tjenester er udeladt.

Servicesektoren tegner sig for omkring 75 % af den samlede erhvervsaktivitet i Danmark og de fleste andre økonomisk udviklede lande, hvad enten den måles i beskæftigelse eller bruttonationalprodukt. De sidste 40 år er hele væksten i disse landes beskæftigelse sket i service. Så meget desto mærkeligere er det, at "erhverv" i politik, medier og såmænd også i undervisning og forskning meget længe nærmest har været identisk med industri, mens der blev sagt og skrevet meget lidt om service. Det er stort set først siden 1980'erne, at forskningen har beskæftiget sig med service. Ikke mindst var det mærkeligt i geografi, idet størstedelen af servicesektoren har et meget mere præcist lokaliseringsmønster end industrien.

Hvad er service?

Først en afgrænsning af service. Erhvervsaktiviteterne er længe blevet inddelt i

- Den primære sektor, landbrug, fiskeri mv., der direkte anvender naturressourcerne.
- Den sekundære sektor, industri, håndværk, samt bygge- og anlægsvirksomhed, der bearbejder materialer og producerer fysiske genstande (varer).
- Den tertiære sektor, service eller tjenesteydelser, som er erhvervsaktivitet, der ikke producerer varer. Tjenesteydelser er immaterielle. De fleste slags service består i, at en producent gør noget ved en service-

bruger eller en ting eller noget information, der tilhører en servicebruger. Man kan således skelne mellem flere slags service:

- A. Der gøres noget ved en person. Eksempler er undervisning, sundhedsvæsen, omsorgsarbejde, persontransport.
- B. Der gøres noget ved en ting. Eksempler er rengøring, gods-transport, reparation, handel, restauration.
- C. Der gøres noget ved information/viden. Eksempler er konsulentarbejde, forfatterarbejde, forskning, administration, kommunikation.
- D. Der er også service, der stilles til hele samfundets rådighed, eventuelt skal virke afskrækkende over for negative tildragelser ved sin blotte tilstedeværelse. Eksempler er lovgivning, retsvæsen, politi, militær.

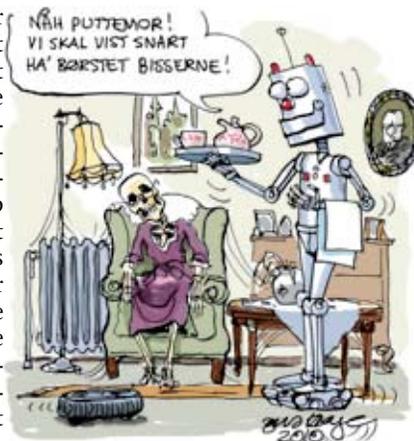
De nævnte eksempler viser, at det noget, som producenten af de fleste slags service gør ved servicebrugeren eller dennes ting eller information, kan være af yderst forskellig art. Fælles er det imidlertid oftest, at serviceproducenten og servicebrugeren må mødes, for at tjenesteydelsen kan blive produceret. Som bruger må jeg begive mig hen på en skole, et sygehus, en butik, en restaurant osv. Det betyder, at serviceproducent og servicebruger må være lokaliseret i nærheden af hinan-

den – i hvert fald når det drejer sig om service, der bruges nogenlunde hyppigt. Dette forhold er afgørende vigtigt for de fleste serviceaktiviteters geografi, som vi skal se.

Hvis det drejer sig om at gøre noget ved information, er denne tvang ophævet, hvis informationen kan sendes frem og tilbage pr. post eller elektronisk kommunikation. Derfor er der i de seneste årtier opstået en gruppe serviceaktiviteter, der kan lokalisere sig langt fra servicebrugerne, så de fx fra Indien kan betjene europæiske og amerikanske brugere.

En anden egenskab, der adskiller service fra landbrug og industri, er, at produktet ikke har nogen selvstændig eksistens, sådan som landbrugs- og industriprodukter har. Produktion og forbrug, fx af en undervisningstime, foregår i samme proces. Ingen kan eje, transportere eller sælge – endsige stjæle – en undervisningstime, som man kan med fx en stol. Det volder store problemer at anvende økonomisk teori, der er udviklet med henblik på landbrugs- og industriprodukter, på service. Teorien forudsætter markeder, hvor ens produkter handles, man kan så sammenligne deres pris fra sted til sted og fra år til år. Men når typiske tjenesteydelser produceres i et samspil mellem producenter og brugere, betyder det, at der aldrig er to ens tjenester, fx to ens undervisningstimer. Det betyder også,

at sådanne serviceaktiviteter er arbejdsintensive og vanskelige at mekanisere. Derfor er det svært at øge produktiviteten, og service har tendens til at blive dyrere i tidens løb sammenlignet med andre produkter. Da serviceproducenternes timeløn i det lange løb udvikler sig nogenlunde parallelt med andre producenter – ellers ville ingen producere service – er konsekvensen, at servicebrugere pr. krone får mindre og mindre service. Et problem for den offentlige service, som fagforeninger, politikere og vælgere helst ikke vil se i øjnene. Se figur 1.

Figur 1. Politikerne har diskuteret om man kunne mekanisere og dermed billiggøre den offentlige service. Det har inspireret tegneren Jens Hage til denne karikatur i *Berlingske Tidende* 7. april 2010. © Jens Hage.

Jeg har flere gange brugt udtrykket "de fleste slags service". Service er defineret meget bredt, så det er ikke mærkeligt, at der er mange slags, der på den ene eller den anden måde er utypiske. Og der er naturligvis tit brug for at underindele sektoren. Det kan alt efter formålet gøres på mange måder.

I erhvervsstatistikken bruges oftest en inddeling efter tjenesternes art. Virksomhederne og de offentlige institutioner klassificeres i

- engros- og detailhandel,
- hotel og restauration,
- transport og telekommunikation,
- finansvæsen,
- "forretningsservice" (konsulenter, it-service og andre aktiviteter der mest har virksomheder som kunder),
- offentlig administration, politi og militær,
- undervisning, forskning,
- sundhedsvæsen,
- socialvæsen,
- "anden service", der omfatter organisationer, kultur, forlystelser, sport samt personlig service (frisører) mv.

Til andre formål inddeles service i privat og offentlig – hvor grænsen kan skifte i tidens løb og er forskellig fra land til land. Det kan ofte være hensigtsmæssigt

at skelne mellem service overvejende rettet mod erhvervs-kunder (og offentlige institutioner), og service overvejende rettet mod private husholdninger og mennesker, men der er også brancher, der henvender sig til begge slags brugere.

Serviceaktiviteternes vækst

Der har været serviceaktiviteter i samfundene, lige siden landbruget blev så udviklet, at det kunne producere et overskud af mad og dermed danne grundlag for en arbejdsdeling. Men det var først industrialiseringen, der muliggjorde og krævede den store vækst i serviceaktiviteterne. Den anskueliggøres for Sveriges vedkommende i figur 2. (Der er statistiske vanskeligheder ved at konstruere en tilsvarende dansk figur, men udviklingen har været nogenlunde den samme i alle økonomisk udviklede vestlige lande).

Servicebeskæftigelsen har i 1930'erne overhalet landbrugsbeskæftigelsen og i 1960'erne beskæftigelsen i den sekundære sektor. Både som andel af den

samlede beskæftigelse og i absolutte tal er servicesektoren nu den eneste, der vokser. Også servicesektorens BNP vokser. Der er imidlertid problemer med at måle service-BNP på en sammenlignelig måde over tid, hvilket skyldes, at der for de fleste slags service aldrig er to tjenesteydelser, der er helt ens. I denne artikel holder jeg mig derfor til beskæftigelsen.

Hvad er årsagerne til servicesektorens vækst? Spørgsmålet må besvares forskelligt for service rettet mod private/husholdninger og service rettet mod erhvervs-kunder.

Frem til 1970'erne var husholdningstjenesterne langt de vigtigste. Hovedårsagen til deres vækst har været, at efterhånden som husholdningerne blev mere velhavende, og de grundlæggende materielle behov for mad, klæder og husly blev dækket, rettede forbrugsvæksten sig mod behov, der kunne tilfredsstilles af tjenesteydelser: Uddannelse, sundhed, sikkerhed. I de seneste år yderligere mod behov som tidligere kun overklassen kunne tillade sig at have: Rejser, underholdning, sport og kultur – det, der nu kaldes fritids- eller oplevelsesøkonomi.

En anden årsag til beskæftigelsesvæksten i husholdningstjenester er de allerede omtalte problemer med at øge produktiviteten – fx i ældreomsorg. Mere omsorg kræver flere mennesker beskæftiget dermed. Det gælder dog ikke i alle slags service, fx ikke i transport.

En tredje årsag er, at arbejde, der tidligere er foregået internt i husholdningerne, er blevet eksternaliseret, efterhånden som kvinderne fik udearbejde. Det gælder børne-, handicap- og ældreomsorg samt i stigende grad madlavning – der overtages af offentlige institutioner, henholdsvis restauranter og kantiner. For stadigt flere husholdninger med kun et voksent medlem (fraskilte,

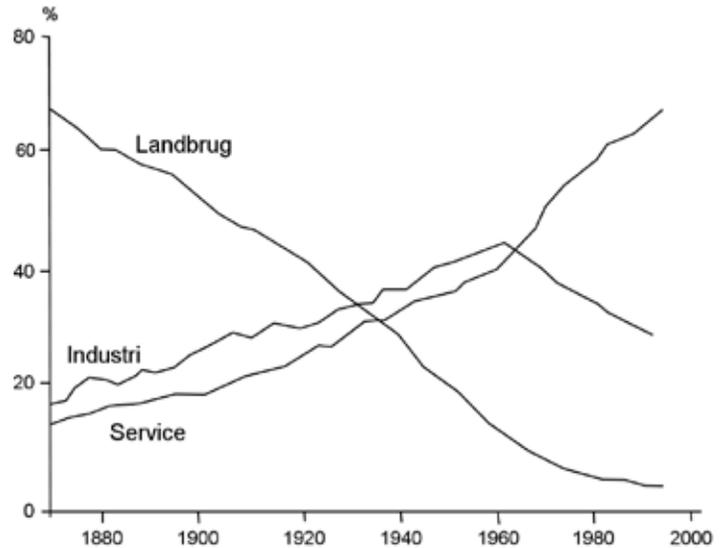
enker) gælder det ofte, at de ikke har tid eller kompetencer til at klare så mange opgaver selv.

Endelig kommer der ny slags tjenester ved "produktinnovation", som slår an og bliver efterspurgt. For eksempel ny behandlingsmetoder i sundhedsvæsenet, som skaber et pres for øget beskæftigelse og nye færdigheder.

Væksten i husholdningsrettet servicebeskæftigelse var i de vestlige lande voldsom i 1960'erne og 70'erne, hvilket først og fremmest skyldtes den vækst i den offentlige service, der ledsagede kvindernes indmarch på arbejdsmarkedet. I Danmark gjorde kommunalreformen i 1970 det muligt for land- og småbykommuner at forbedre disse områders offentlige service radikalt. Men fra 1980'erne blev de tilsvarende skatter så høje, at politikerne slog bremserne i.

I service rettet mod virksomheder og offentlige institutioner er beskæftigelsen også vokset stærkt, men årsagerne har her delvist været nogle andre, og væksten er især sket siden 1980'erne – netop da væksten i offentlig service stilnede af. Beskæftigelsen i erhvervsrettet service er dog stadig mindre end i husholdningsrettet service.

En del af væksten i erhvervsrettet service skyldes eksternalisering af opgaver, der tidligere blev løst af brugerne selv. De ønskede før at have fuld kontrol over så mange processer som muligt frem til det endelige produkt – og at høste de profitter, der måtte blive skabt undervejs. Men fra omkring 1970 trængte en ny ledelsesfilosofi frem: Der blev spildt for mange ressourcer i det deraf følgende bureaukrati og manglende fleksibilitet samt på arbejde, som virksomheden ikke rigtig havde forstand på. Det var klogere at koncentrere sig om de opgaver, som virksomheden var bedst til, og så købe sig til at få de andre opgaver løst af eksperter på

Figur 2. Beskæftigelsens fordeling på hovederhverv i Sverige 1870-1990. Kilde: J.O. Jansson: *The Economics of Services*. Elgar, Cheltenham, 2006, s. 17.

disse områder. Det kunne gælde køb af halvfabrikata, men gjaldt ikke mindst serviceopgaver – fra rengøring til IT-assistance.

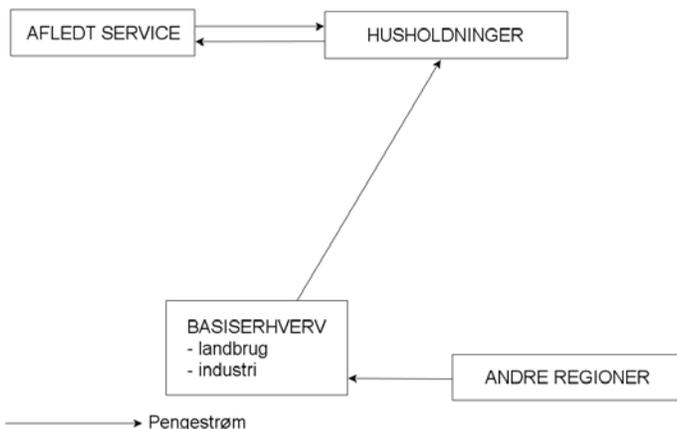
I spillet mellem intern og ekstern serviceforsyning er der imidlertid mange variationer over tid og mellem forskellige slags service. Og det er ikke nødvendigvis et enten-eller spørgsmål. Tværtimod har Poul O. Pedersen (1986) fundet, at jo flere interne tjenesteydelser virksomheder producerede, jo flere eksterne købte de. Grunden var, at de kun med fordel kunne købe ekstern ekspertise, hvis de selv havde sagkyndige medarbejdere, der kunne diskutere med de eksterne og absorbere de købte tjenesteydelser fornuftigt.

En anden årsag til beskæftigelsesvæksten i erhvervs-service er – som for husholdningsrettet service – at produktivitetsvæksten i servicen er svag, så at vækst i servicebehovet kræver forholdsvis mange nye medarbejdere.

En tredje er, at da i hvert fald nogle slags erhvervs-service kan sælges over lange afstande og i andre lande, er der mulighed for

eksport, hvis et land kan sælge god service billigt. Denne årsag har fx bidraget til Indiens servicevækst siden 1990.

En fjerde årsag af fundamental betydning er, at samfundene og markederne bliver mere og mere komplekse. Lovgivningen, teknologien, personalets kvalifikationer og ansættelsesvilkår, efterspørgslen og finansieringsmulighederne – alting bliver mere og mere varieret og hurtigt skiftende. Virksomhederne bliver nødt til hele tiden at orientere sig og træffe beslutninger, der tager hensyn til disse turbulente vilkår. Og for at kunne det må de hele tiden inddrage rådgivningstjenester fra mennesker, der ved noget om alle disse faktorer. Det er interessant at analysere, hvordan materielle varers pris er bygget op af alle de omkostninger, der er løbet på i produktionskæden fra råstoffer til slutprodukt. Det viser sig gerne, at bearbejdningen af de materielle genstande kun tegner sig for 10-25 % af slutproduktets pris, mens 75-90 % af prisen skyldes den service, der inddrages undervejs.

Figur 3. Economic Base modellen. Kilde: Sven Illeris.

Lokalisering af service

En teori for, hvor serviceaktiviteter lokaliserer sig, blev opstillet af den tyske geograf Walter Christaller i 1933. En nutidig formulering af den kan lyde således:

1. Lokaliseringsmønsteret bestemmes først og fremmest af, at servicebrugerne ønsker mindst mulige omkostninger – i tid og penge – ved at transportere sig til serviceproducenterne. Selv om brugerne nu har bil og accepterer længere afstande end tidligere, gælder det stadig.
2. Serviceproducenterne samler sig derfor i centre, så at brugerne kan besøge flere producenter på én tur.
3. Transporten minimeres ved, at der opstår lokale centre med serviceproducenter, som kun har behov for et lille kundeunderlag for at kunne fungere rentabelt, og overordnede centre, hvor både producenter, der kræver et stort kundeunderlag, og producenter, der kræver et lille, lokaliserer sig. Storbyernes bycentre topper dette hierarki.
4. Det nødvendige kundeunderlag for de enkelte tjenester ændrer sig hele tiden og dermed også det samlede center-system.

Imidlertid er der nogle tjenester, for hvilke Christallers forudsætninger ikke gælder, og de er efterhånden blevet ganske talrige. Her er i hvert fald syv grupper af serviceaktiviteter med forskellige lokaliseringsbetingelser, der kan gælde fra det lokale til det nationale niveau:

1. Nogle serviceproducenter lokaliserer sig ikke i centre, men alligevel i nærheden af brugerne. Så bliver det afgørende, hvor de kan finde egnede arealer til en overkommelig pris. Det gælder:
  - Tjenester der kræver store arealer (fx møbelforretninger, engroslagre, lufthavne).
  - Serviceproducenter der transporterer sig til brugere (fx konsulenter).
  - Serviceproducenter der kræver brugernes tilstedeværelse hele dagen eller længere, så at kombinationsture ikke er mulige (fx skoler, sygehuse).
2. For nogle serviceproducenter er nærhed til brugerne mindre vigtig end andre lokaliseringsfaktorer. For de to første af de nedennævnte undergrupper vedkommende er det især vigtigt at placere sig, hvor de bedst kan rekruttere den ønskede type af kvalificeret og motiveret personale til en overkommelig løn

- hvilket igen betyder, at personalets ønsker mht. bopæl, spiller en stor rolle.
- Tjenester der overføres til brugerne pr. post eller elektronisk (fx indiske IT-tjenester).
- Serviceproducenter der er meget afhængige af hyppig indbyrdes informationsudveksling. De samler sig ofte i storbyernes centre (fx statsforvaltningen, interesseorganisationer, banker, medier), men kan også samle sig i specialiserede centre, såkaldte klynger, som kan ligge i forstæder med høj biltilgængelighed eller mindre byer.
- Historiske faktorer er vigtige dels for gamle serviceproducenter (fx Oxford og Cambridge universiteter) dels for hoteller, idet en del af turismen er rettet mod historiske seværdigheder (fx i storbycentre, hvor dog også andre rejsemål samt høj trafikal tilgængelighed spiller en rolle).
- Nogle offentlige serviceaktiviteter er bevidst lokaliseret i forholdsvis små byer for at kunne fungere uden indblanding (fx USA's forbunds- og delstats-hovedstæder).

Til en samlet teori om serviceaktiviteters lokalisering hører imidlertid også en forståelse af samspelet mellem de forskellige erhverv i hvert område, der i denne forbindelse kan være en by og dens opland. Figur 3 viser, hvordan dette samspil er blevet opfattet af flere teoretikere uafhængigt af hinanden. Teorien går under navnet economic base modellen.

I følge denne model afhænger områdets økonomiske udvikling af, hvor meget det kan sælge til omverdenen. Det er områdets landbrug og industri (basiserhvervene), der sælger til omverdenen, mens serviceaktiviteterne som sagt ikke i synderlig grad kan betjene kunder over lange afstande. Nogle af de penge, som basiserhvervene bringer ind i området,

betales som løn og overskud til de husholdninger, hvis medlemmer arbejder i basiserhvervene. Disse husholdninger bruger så en del af pengene til at købe service fra de lokale serviceproducenter, hvorved nogle penge havner i andre lokale husholdninger. De køber så igen service osv. De oprindeligt til området indbragte penge afføder således en kæde af afledte serviceaktiviteter.

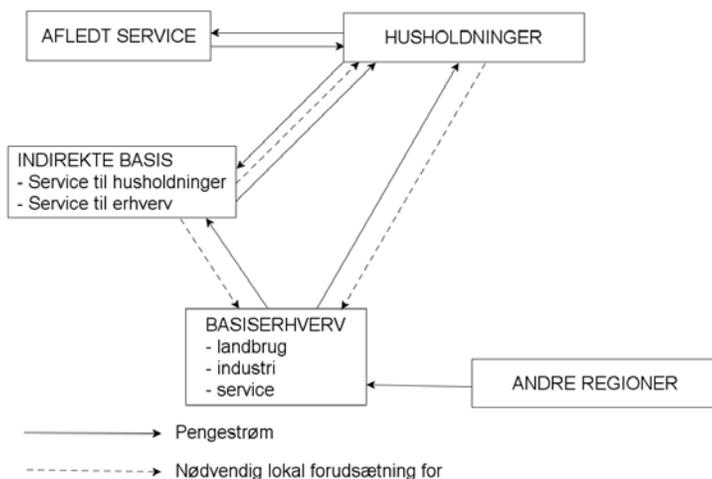
Denne enkle mekanisme er så indlysende, at egnsudviklingspolitikker i alle lande – uden at beslutningstagerne kendte teorien – har målrettet deres indsats mod at fremme basiserhvervene. Så skulle service nok følge efter af sig selv.

I de senere år har modellen dog vist sig at være for forenklet. Det er nødvendigt at modificere den som vist i figur 4. Her kommer service ind på to nye måder.

For det første kan nogle serviceproducenter som allerede nævnt nu sælge deres tjenester uafhængigt af afstanden til servicebrugerne, hvis de kan overføres elektronisk. De indgår dermed i basiserhvervene.

For det andet fungerer basiserhvervene ikke længere isoleret fra det område, de ligger i. Erhvervsservice bliver i stigende grad en nødvendig forudsætning for virksomhederne, og især de mindre virksomheder køber overvejende denne service lokalt. På denne måde bliver et områdes erhvervsservice indirekte basiserhverv.

Desuden bliver basisvirksomhederne i stigende grad afhængige af at kunne ansætte kvalificeret og innovativ arbejdskraft. Det betyder, at et området dels skal have gode uddannelser, dels skal have et så attraktivt socialt og fysisk miljø, at kvalificeret arbejdskraft kan tiltrækkes og fastholdes - hvilket igen afhænger af, at mange slags service fungerer godt, fx børneinstitutioner. Forskellige typer husholdningsrettet

Figur 4. Den modificerede economic base model. Kilde: Sven Illeris.

Arbejdsplads	Landbrug mv.	Industri og bygge-anlæg	Service	I alt
Storkøbenhavn ¹	0	14	85	100
Århus, Odense og Aalborg kommuner	2	17	81	100
Kommuner med største by 20-100.000 indb.	2	23	75	100
Kommuner med største by 5-20.000 indb.	5	31	64	100
Øvrige kommuner	9	29	61	100
Hele landet	3	22	75	100

1 Området ud til Helsingør-Hillerød-Frederikssund-Roskilde-Køge, men eksklusive disse byer.

Figur 5. De beskæftigedes erhvervsfordeling i danske byklasser 2005 i %. Kilde: Sven Illeris.

service bliver altså også indirekte basiserhverv.

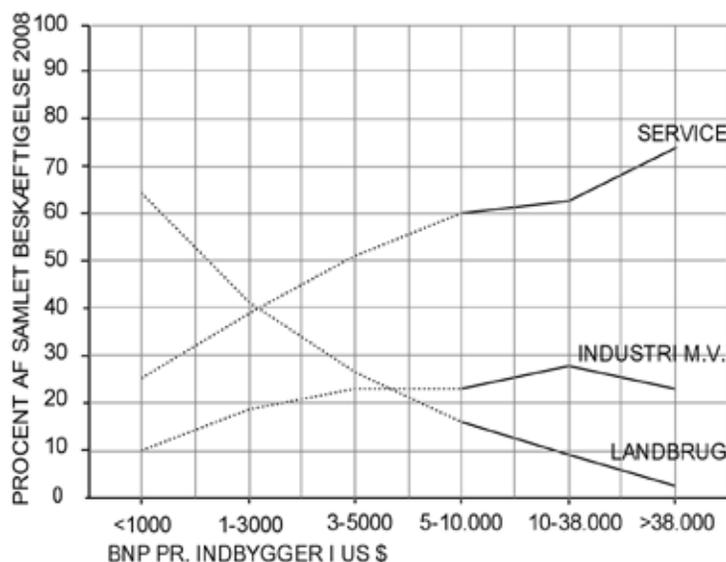
I de følgende afsnit behandles servicelokaliseringen konkret inden for et storbyområde, inden for et land og på verdensplan.

Service lokalisering i Københavnsregionen

Den hyppigt anvendte lokale service følger – med nogen forsinkelse - befolkningens fordeling i storbyregionen og er derfor blevet udbygget fra den gamle bykerne mod forstæder og omegn.

Nogle slags service er lokaliseret på strøggader og i planlagte centre (detailhandel), andre er mere spredt i boligkvarterene (skoler). I noget større afstand fra mange brugere er knapt så almindelige servicefunktioner som gymnasier og hospitaler lokaliseret.

Nogle serviceproducenter er dog forblevet i eller nær Københavns indre by. Det gælder statens centraladministration, interesseorganisationer, storbanker og massemedier, der dels har nære indbyrdes kontakter, dels er

Figur 6. Erhvervsfordeling omkring 2008 i landeklasser. Kilde: Data fra www.ilo.org.

lokaliseret i forhold til trafikforbindelser til hele regionen, hele landet og udlandet – og dels er bundet til historiske lokaliseringer. Også turismen, kultur- og forlystelsestjenesterne er i høj grad lokaliseret i bykernen, betinget af trafikale og historiske faktorer.

Andre serviceproducenter er flyttet til omegnen, enten på grund af de centrale bydeles pladsmangel, dårlige biltilgængelighed og høje grundpriser/huslejer eller for at holde sig i nærheden af deres arbejdskraft. Ingeniør- og IT-firmaer har især lokaliseret sig i Nordeggen, mens engrosvirksomheder og vognmænd snarere har lagt vægt på god transport-infrastruktur i Vestegnen.

Siden 2. verdenskrig har de offentlige myndigheders by- og regionplanlægning spillet en betydelig rolle for det lokale og regionale lokaliseringmønster. Den har først og fremmest hindret lokaliseringer, der vurderes at være uhensigtsmæssige, for at storbyen kan fungere godt, fx er opførelsen af store indkøbscentre på billig jord på landet for-

hindret. I mange storbyregioner har lufthavnene tiltrukket mange serviceproducenter, men i Københavnsregionen har man ikke villet have al for megen trafik fra Amager – på tværs af havnen og ind gennem byens centrum. I planlægningen er der til gengæld udlagt egnede arealer andetsteds til lokalisering af service.

Service lokalisering i danske byklasser

Serviceaktiviteternes lokalisering i et land viser først og fremmest, at der er forskel mellem store og små byer og landdistrikter. Der er også forskelle mellem de forskellige regioners service, men de afhænger mest af, hvor store byer de enkelte regioner rummer. Figur 5 viser erhvervsfordelingen i danske bystørrelsesklasser.

Tendensen er klar: Jo større by, des større andel udgør service af den samlede erhvervsaktivitet. Industri er nu først og fremmest de små byers sag (herunder også byer med under 5000 indbyggere), og landbrug selvfølgelig landdistrikternes. Sådan er det overalt i de vestlige lande. Tabellen bekræfter i store træk Christallers ideer om et hierarki af

overordnede og lokale centre. Hvad tabellen ikke viser, er, at de små landsbyer nu kun har meget lidt service tilbage.

Lokaliseringen af service i Verden

Figur 2 viste, at økonomisk udvikling over tid hænger sammen med udviklingen af en stor servicesektor. Når man betragter et øjebliksbillede af Verdens lande, bekræftes dette mønster stort set: De økonomisk mest udviklede lande har de forholdsvis største servicesektorer. Det er dog ikke noget billede, der figurerer vidt og bredt, fx i geografibøgerne. Årsagen er mangel på data: I de fattige lande findes der kun sjældent statistik om erhvervsfordeling. Der er dog sket fremskridt i de seneste år, hvor stedse flere lande har lavet stikprøveundersøgelser af, hvilke erhverv de beskæftigede arbejder i. Der er ganske vist stadig store huller i materialet, især mangler der brugbare tal fra gigantlandene Kina og Indien. Figur 6 skal absolut kun forstås som meget omtrentlig. Men i store træk viser den utvivlsomt tendenserne, og for de mest udviklede landes vedkommende er tallene sikre nok.

De rige lande har nu omkring tre fjerdedele af beskæftigelsen i servicesektoren og en meget lille del i landbrugssektoren. Hvis man forudsætter, at erhvervsfordelingen i de manglende lande er den samme som i andre lande i samme rigdomsklasse, ligger i de fattigste lande kun omkring en fjerdedel af beskæftigelsen i servicesektoren, mens de har en stor landbrugssektor. Den sekundære sektors beskæftigelse er mere ligeligt fordelt; dens andel er størst i de mellemrige lande, mens andelen er mindre i de rige og især i de fattigste lande. I Verden som helhed rummer servicesektoren omkring halvdelen af beskæftigelsen, landbruget i størrelsesordenen 30 % og industrisektoren omkring 20 %.

Sammenlignet med figur 2 ses det, at servicebeskæftigelsen nu er forholdsvis større i de fattige lande, end den var i de vestlige lande dengang de var fattige.

Tallene i figur 6 er gennemsnitstal for hver landeklasse og dækker selvsagt over variationer. For eksempel har nogle småstater specialiseret sig i forskellige tjenesteydelser: Handel i Singapore og Dubai, banker i Luxemborg og Cayman Islands, turisme i caribiske østater. De kommer derved op på meget høje serviceprocenter.

På den anden side har to af de rigeste lande – Tyskland og Japan – ret små servicesektorer; de har specialiseret sig i industri og importerer forholdsvis mange tjenesteydelser. Også en anden gruppe lande har forholdsvis små servicesektorer, nemlig de tidligere kommunistiske lande, hvor service politisk blev holdt på et meget lavt niveau, og som endnu ikke helt har indhentet de vestlige.

Internationaliseringen af service

En af de vigtigste virkninger af at serviceproducent og servicebruger inden for mange slags tjenesteydelser skal mødes, for at tjenesten kan blive produceret, er, at service handles ret lidt internationalt. Af den samlede internationale handel med varer og tjenesteydelser har serviceandelen gennem mange år ligget konstant omkring 20%. Og heraf udgør transport (især skibsfragt) og turisme (inkl. forretningsrejser) alene halvdelen.

De fleste økonomisk udviklede lande eksporterer mere service, end de importerer. USA er Verdens langt største eksportør, men også de nævnte småstater har forholdsvis stor eksport. De fleste fattige lande importerer mere, end de eksporterer.

For Danmarks vedkommende tegner service sig for en ret høj del af den samlede eksport, i 2007 således 38%. Det skyldes den sto-

re danskejede handelsflåde, der transporterer mange af Verdens internationale handlede varer. Det er imidlertid en meget konjunkturfølsom branche; under den nuværende lavkonjunktur er fragtmængderne og især fragtraterne gået stærkt tilbage.

Trods den beskedne udenrigshandel med service sker der alligevel en internationalisering i denne sektor. Den sker bare på en anden måde, nemlig ved at de konkurrencedygtige serviceproducenter opkøber virksomheder og/eller lægger filialer ud i de lande, de mener at kunne sælge service til. Derved lokaliserer de sig i nærheden af servicebrugerne. Filialerne bemannes overvejende med lokalt personale, der både kender modervirksomhedernes produkter og kundernes sprog og kultur. Et eksempel er de danske rådgivende ingeniørfirmaers net af filialkontorer i mange lande. I fagsproget kaldes investeringer i sådanne filialer Foreign Direct Investment (FDI), hvor "direct" står for investeringer, der sigter mod et langvarigt engagement i den helt eller delvist ejede filials udvikling. (Modsat vores pensionsfonde, der nok opkøber udenlandske aktier, men sælger dem igen, hvis de finder nogle mere givtige).

Servicesektoren står for en langt større og stigende del af de udenlandske direkte investeringer end af den internationale handel. I 1990 lå ca. 50% af disse investeringer i service, ca. 40% i industri og ca. 10% i landbrug. I 2007 – hvor de var vokset betydeligt hastigere end den internationale handel – lå ca. 65% i service, ca. 28% i industri og ca. 7% i landbrug.

De udenlandske direkte investeringer foregår overvejende mellem de økonomisk udviklede lande indbyrdes, og herudover fra de rige lande til de fattige. I de senere år har nogle tidligere fattige lande i Asien dog i stigende grad også investeret i udlandet.

Slutord

Servicesektorens vækst er en af de tunge brikker i samfundenes aktuelle udvikling fra industri-samfund til noget nyt. Studiet af serviceaktiviteterne giver et fascinerende indblik i disses rolle i den stigende indbyrdes afhængighed mellem samfundets mange aktører.

Sven Illeris er pensioneret professor i geografi ved Roskilde Universitet.

Kilder

Bryson, John R. & Daniels, Peter W. (eds) (2007): *The Handbook of Service Industries*. Edward Elgar, Cheltenham.

Illeris, Sven (1991): Serviceproduktionen i Østeuropa – eller manglen på samme. *Samhällsgeografisk Tidskrift*, 13, 37-43.

Illeris, Sven (1992): Kan producenter og brugere af informationstjenester ligge langt fra hinanden? 54-66 i S. Illeris & P. Sjøholt (red): *Internationalisering af service og regional udvikling i Norden*. NordREFO, København.

Illeris, Sven (1996): *The Service Economy: A Geographical Approach*. Wiley, Chichester.

Illeris, Sven (1997): *The Changing Location of Service Activities in the Copenhagen Region*. *Geografisk Tidsskrift*, 97, 120-131.

Illeris, Sven (2006): *Lokaliseringen inden for byerne af den offentlige service*. Dansk Byplanlaboratorium, København.

Pedersen, Poul O. (1986): *Erhvervs-service strategier – en undersøgelse af erhvervs-service i Esbjerg*. Sydjysk Universitetsforlag, Esbjerg.

Rubalcaba, Luis (2007): *The New Service Economy: Challenges and Policy Implications for Europe*. Edward Elgar, Cheltenham.

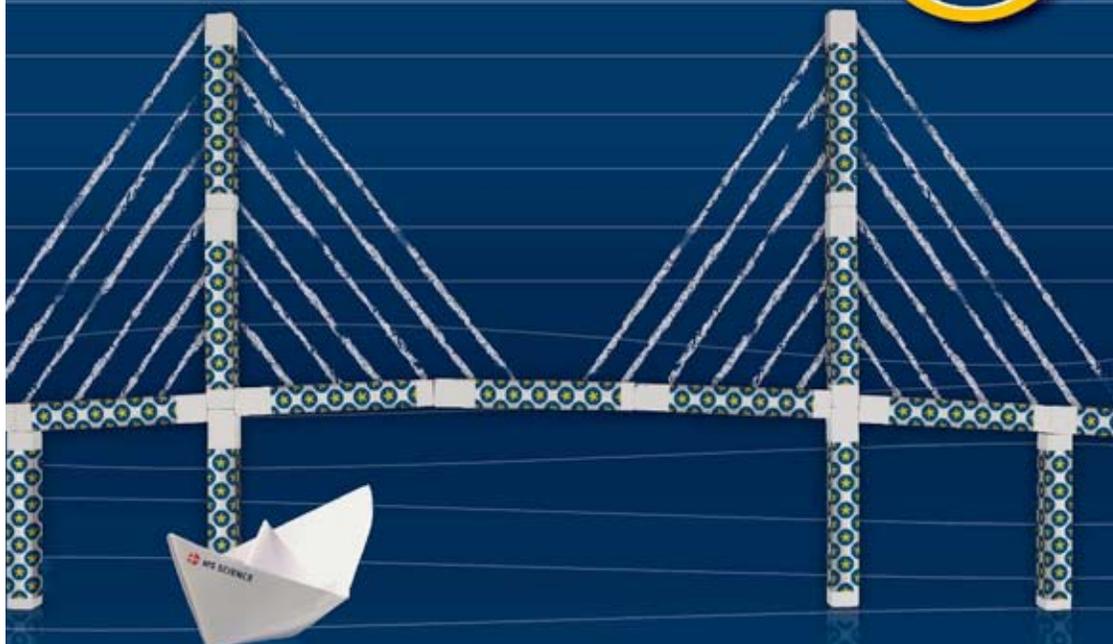
SCIENCE ON STAGE:

WINNING HEARTS AND MINDS

SCIENCE ON STAGE FESTIVAL KØBENHAVN 2011

Vær med, når de 350 bedste naturfagsundervisere fra hele Europa samles i København og præsenterer deres mest innovative og spektakulære undervisningsprojekter.

**ANSØG
NU!**

Er du naturfagslærer i grundskolen eller gymnasiet, og har du et spændende undervisningsprojekt, som du vil dele med 350 andre engagerede undervisere? Så ansøg om en plads på **Science on Stage Festival 2011** d. 16. – 19. april 2011.

Ansøgningsfrist: 1. november 2010

www.formidling.dk

SCIENCE ON STAGE
EUROPE

ORGANISER I DENMARK:

Danish Science Communication
info@formidling.dk
+45 10130 2086 20

CONTACT:

Science Office Science on Stage Europe
info@science-on-stage.eu
+49 (0)30 4000 6748

MAIN SPONSOR:

UNDFORSKNING
HJERTESUBJEKT
Danish Ministry of Education

SUPPORTED BY:

THINK ING, an initiative of the
German Association of Metal
and Electrical Industry
Employers.

IN COOPERATION WITH:

E7
EROforum

Jægersborggade og Kronborggade

- 2 gader på Nørrebro under forandring

Af Morten Krogsgaard og Rudi Madsen

Denne artikels formål er, at give et indblik i den proces, der er foregået siden konverteringen fra privat udlejning til andelsboliger i 1993, samt hvilke konsekvenser det har haft for Jægersborggade og Kronborggade, når det gælder beboersammensætningen og handelslivet.

Figur 1. Jægersborggade september 2010. Foran Coffee Collective på Jægersborggade mod Jagtvejen. Foto: Rudi Madsen.

Figur 2. Kronborggade, september 2010. Fra hjørnet af Kronborggade og Hørsholmsgade mod Jagtvejen. Foto: Rudi Madsen.

I 1993 blev en stor del af boligerne i Jægersborggade og Kronborggade, på Nørrebro i København, konverteret fra privat udlejning til andelsboliger. Siden da har gaderne undergået en transformation, der kan karakteriseres som en gentrifikation - en proces, der har haft en betydning for beboersammensætningen [1]. Det kan bl.a. aflæses i beboersammensætningens ge-

nerelle stigning i indkomst og et stigende uddannelsesniveau i forhold til resten af Nørrebro og København. Også handelslivet har nydt godt af transformationen og særligt i Jægersborggade har man set en opblomstring i handelslivet, der dermed markerer et skift i gadens rum.

Vores egne erfaringer med Jægersborg- og Kronborggade stammer tilbage fra de tidlige halvfem-

sere. Dengang var gaderne præget af at have en trist atmosfære, og de var misligholdt. Forretninger var der få af, og beboersammensætningen bestod af meget få børnefamilier, mange unge og mange alkoholiserede mænd, der hang ud på gaden foran vaskeriet og kiosken.

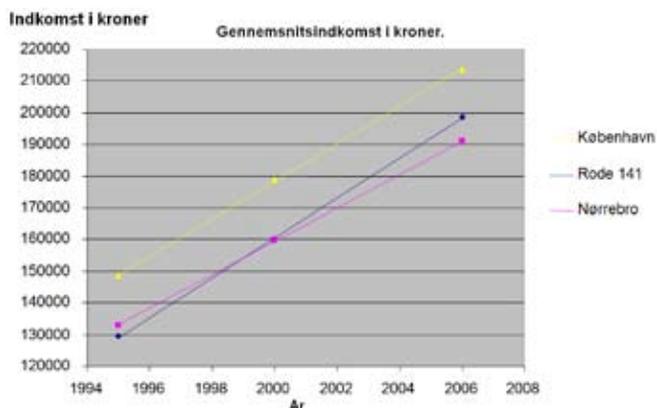
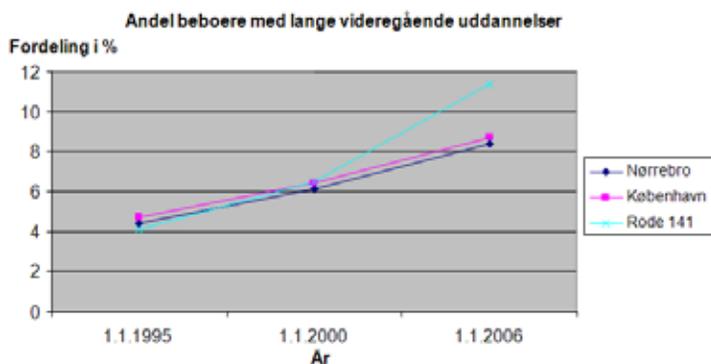
I midt-halvfemserne blev især ejendommene i Jægersborggade kraftigt renoveret, og gaden

	1989	2005
Andelsboliger	57 %	80 %
Ejerboliger	6 %	6 %
Private udlejningsboliger	32 %	3,9 %
Andre	5 %	10,1 %

Figur 3: Ejerformer i rode 141.
Kilde: BBR-registret 2008.

Figur 4: Rode 141 havde i 1995 den laveste andel af beboere med lange videregående uddannelser i forhold til Nørrebro og Københavns Kommune. I 2006 klart højeste andel. Kilde: Koncernservice Københavns Kommune 2008.

Figur 5: I 1995 havde rode 141 det laveste indkomstniveau, i 2006 var niveauet steget til over Nørrebros, men stadig under Københavns Kommunes. Stigningsgraden for indkomstniveauet er kraftigere for rode 141 end for Nørrebro og Københavns Kommune. Kilde: Koncernservice Københavns Kommune 2008.

virker nu indbydende med sine mange små forretninger, meget trendy caféer og flotte facader på de gamle ejendomme. I begge gader er der begyndt at dukke unge par op i gadebilledet med barnevogne. Samtidig er der stadig reminiscenser fra fortiden i form af både forhutlede ældre mænd samt unge mænd, der sælger hash midt i gaden omkring hjørnerne ved beboervaskeriet og kiosken (se figur 1 og 2). Jægersborggade er sikkert mest kendt i medierne for at have et stort hashsalg og skyderier.

Boligområdet

Jægersborg- og Kronborggade er boligområde, der statistisk er defineret som rode 141, og udgøres af Jægersborggade ulige numre og Kronborggade lige numre. For empirisk at kunne eftervise, om der er sket en ændring i bebo-

ersammensætningen, er der indhentet befolkningsdata på rode-, bydels- og kommuneniveau fra Københavns Kommune.

Som beskrevet i indledningen, blev en stor del af boligerne i Jægersborg- og Kronborggade i 1993 konverteret fra privat udlejning til andelsboliger. Dette resulterede i landets største andelsboligforening A/B Jæger. Ejerformen andelsbolig er også den mest udbredte ejerform i rode 141 (se figur 3). 80 % af boligerne i rode 141 var i 2005 andelsboliger, mod 57 % i 1989. I 2005 var andelen af private udlejningsboliger 3,9 %, i 1989 32 %. Der er sket en markant ændring i ejerformen i perioden 1989 til 2005, der forsvandt 220 private udlejningsboliger, mens der opstod 209 andelsboliger. Det fremgår af figur 3, at andelen af andelsboliger er steget, ejerboligernes andel er

uforandret, samt at andelen private udlejningsboliger er faldet. Andelen af andre boliger er steget i perioden. Dette kan skyldes, at private udlejningsboliger er konverteret til andre ejerformer, fx anpartsboliger.

Det, vi ser i dag i Jægersborg- og Kronborggade, er en langt mere ensartet ejerform, som, ifølge vores befolkningsdata, også afspejler en mere homogen beboersammensætning med en højere gennemsnitsindkomst end resten af Nørrebro samt et markant højere uddannelsesniveau end både Nørrebro og København (se figur 4 og 5).

Baggrund

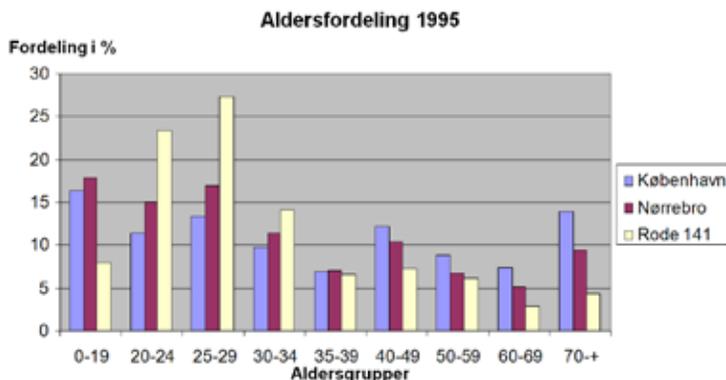
I 1993 overtog lejerne i gaden deres bolig på andelsboligbasis, da de købte 49 af gadens 59 opgange fra entreprenør Kaj Wilhelmsens

konkurs. Den nye andelsboligforening blev døbt A/B Jæger. Umiddelbart efter oprettelsen af A/B Jæger blev en større renovering af Jægersborggade igangsat. Renoveringen var i høj grad påkrævet, eftersom der ikke siden 1906 havde været større istandsættelser af gaden eller ejendommene. Under renoveringen blev tagene skiftet, der kom nye gadedøre med dørtелефon, der blev indsat termoruder, installeret radiatorer med fjernvarme og varmt vand blev indlagt samt en større afrensning af facaderne blev igangsat. I dag er renoveringen af ejendommene i gaden færdig. Resultatet af denne omfattende renovering er, at gaden og ejendomme fremstår flotte og indbydende.

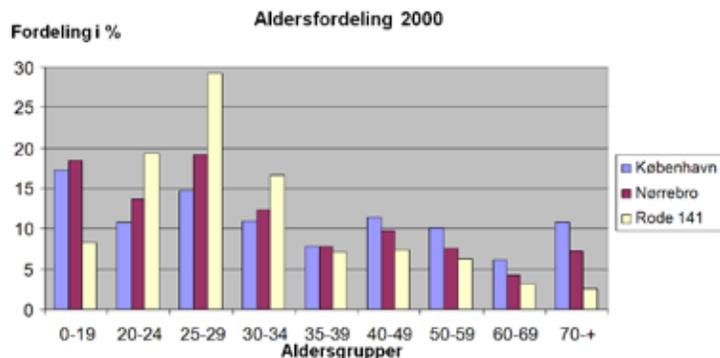
I de første år efter at Jægersborggade blev anlagt i slutningen af 1870'erne, var gaden præget af et omfangsrigt handelsliv. Det var især håndværksforretninger og fødevarerbutikker, der prægede gaden. Handelslivet aftog med tiden, og omkring 1998 var der kun én købmand i selve gaden, samt - en cykelsmed og en døgnkiosk i enderne af gaden ud mod Jagtvej og Stefansgade. Efter oprettelsen af A/B Jæger og renoveringen af dens ejendomme, blev de tidligere forretningslokaler i stueplan også renoveret, hvorfor de i dag fremstår flotte og indbydende.

Konverteringens konsekvenser for beboersammensætningen

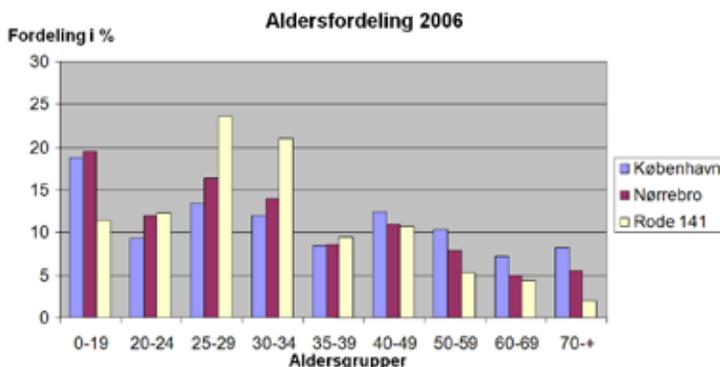
Generelthargennemsnitsalderen for beboerne i Københavns Kommune været faldende gennem de sidste 10 år. Faldet i gennemsnitsalderen skyldes overordnet 2 udviklingstendenser [2]. Dels at unge, der har færdiggjort deres uddannelse, vælger at udskyde deres udflytning til forstæderne samt at visse dele af Københavns brokvarterer har gennemgået en gentrifikationproces. En del af de unge, der udskyder deres ud-

Figur 6. I 1995 var der en udtalt overrepræsentation i intervallerne 20-24, 25-29 og 30-34, samt en underrepræsentation i aldersintervallerne 0-19 og de ældste intervaller. Kilde: Koncernservice Københavns Kommune 2008.

Figur 7. Der er stadigvæk en overrepræsentation i aldersintervallerne 20-24, 25-29 og 30-34, samt en underrepræsentation af beboere i intervallerne 0-19 og de ældste intervaller. Kilde: Koncernservice Københavns Kommune 2008.

Figur 8. Sammenlignet med 1995 og 2000, er der sket udjævning i fordelingen i beboersammensætningen i aldersintervallerne, der er dog stadigvæk en overrepræsentation af unge i 20'erne og 30'erne i forhold til Københavns Kommune. Kilde: Koncernservice Københavns Kommune 2008.

flytning til forstæderne, vælger at få børn, mens de er bosat i byen. Børnetallet er da også steget i Københavns Kommune i de sidste år.

Overordnet set er den social-geografiske forskel mellem de enkelte bydele i Københavns Kommune ikke øget, der har dog været en tendens mod, at der på et mere detaljeret geografisk niveau, boligområder, er sket en øget social differentiering. Bestemte boligområder har højere indkomst- og uddannelsesniveau i forhold til resten af bydelen. Det kan være et specifikt boligområde i en bydel, der bliver eftertragtet som bosted på grund af boligområdets geografiske beliggenhed, ejendommens arkitektur eller atmosfæren i boligområdet. Et klassisk eksempel er Kartoffelrækkerne på Østerbro, et andet eksempel er indre Vesterbro, der er blevet populært efter byfornyelsen af Vesterbro. Et boligområdets popularitet som bosted kan over tid påvirkes. Dermed kan et boligområde blive mere attraktivt, og boligområdet er med andre ord indtrådt i gentrifikationsprocessen. Der er visse fællestræk for de boligområder i Københavns Kommune, der er indtrådt i gentrifikationsprocessen; de ligger nær centrum, ejendommene er velholdte og oftest nyrenoverede, og andelen af ejer- og til dels andelsboliger er højere end gennemsnittet for bydelen.

Tilflytterne til de boligområder, der er påvirket af gentrifikationsprocessen, har andre forbrugspræferencer i forhold til de oprindelige beboere, derfor vil deres efterspørgselsmønster og forbrug påvirke udvalget af butikker samt cafe og restaurationslivet i de pågældende boligområder. Sat på spidsen forsvinder bodegaer og pølsevogne for at blive erstattet af trendy caféer, sushi-restauranter og forretninger med designertøj.

Generelt er udviklingstendensen i perioden 1995 til 2006 for Københavns Kommune, Nørrebro og rode 141, at andelen af beboere med en længerevarende videregående uddannelse er steget, den gennemsnitlige indkomst er steget, og der er flere beboere i aldersintervallerne 0-19, 25-29 og 30-34 og færre i intervallerne 60-69 og over 70 (se figur 6, 7 og 8). Udviklingstendensen overordnet set er den samme for rode 141, Nørrebro og Københavns Kommune. Det fremgår, at aldersfordelingen i rode 141 har fulgt samme udviklingstendens, som i Københavns Kommune i perioden 1995 til 2006. Der er kommet flere beboere i aldersintervaller 30-34, 34-39, 40-49 og 50-59, og færre i de ældste intervaller og flere i det yngste interval. I hele perioden har rode 141 den laveste andel af beboere i de ældre intervaller og flest i intervallerne 20-24, 25-29 og 30-34. I 1995 var der en markant overrepræsentation af unge i intervallerne 20-24 og 25-29 i forhold til Københavns Kommune, i 2006 var det intervallerne 25-29, 30-34 og delvist 35-39 som var overrepræsenteret i rode 141 i forhold til Københavns Kommune. Der er med andre ord sket en forskydning i den relative overrepræsentation i aldersintervallerne i rode 141 fra intervallerne 20-24, 25-29 og 30-34, mod de lidt ældre intervaller 25-29, 30-34 og 35-39. Der er fortsat en overrepræsentation i de nævnte intervaller sammenlignet med Københavns Kommune, dog er den knapt så udtalt.

Som nævnt har udvikling i beboersammensætningen i rode 141, efter konverteringen fulgt samme tendenser som Københavns Kommune, mod flere unge og færre ældre, flere med lange videregående uddannelser og højere gennemsnitsindkomst. Det fremgår, at rode 141 har haft en kraftigere stigning for de enkelte parametre. Det kan tolkes, at beboere i rode 141 er blevet

boende efter endt uddannelse, og dermed har valgt at udskyde deres udflytning til forstæderne, samt at nogle af disse har valgt at få børn, mens de er bosat i rode 141. Udviklingen i beboersammensætningen i rode 141 har sammenfaldende tendenser med boligområder, der er indtrådt i gentrifikationsprocessen.

Samtidig med udviklingen i beboersammensætningen, er der sket en opblomstring af handelslivet i Jægersborggade. Andelsboligforeningen A/B Jæger har været aktiv i forbindelse med revitaliseringen af gadens handelsliv. Det er vigtigt for A/B Jæger, at gaden fremstår som et skisma mellem en beboelsesgade og et handelsstrøg, hvor hverken beboelse eller handel virker dominerende. Derudover er gadens og ejendommens arkitektoniske udtryk bibeholdt ved at begrænse butikernes skiltning og markiser, desuden er lokalerne nyrenoveret og huslejen er sat lavt for at kunne rumme de kreative erhverv og butikker. A/B Jæger har aktivt opsøgt iværksættere, som har kunnet styrke gadens profil [3].

Af hjemmeside www.jaegersborggade.dk fremgår det, at der på nuværende tidspunkt er 31 handelsdrivende i gaden. Handelslivet i gaden har et bredt udbud af forretninger og andre erhverv. Der er forretninger med brugskunst, en pladebutik, en tatovør, en cafe drevet af en af pigerne fra den succesfulde bar Jolene, en vinbar, et sushispisestue, en take away drevet af en tidligere kok fra NOMA, økologisk kødudsalg, tøjbutikker, samt mange andre nichebutikker. Det blomstrende handelsliv i Jægersborggade har dermed fællestræk med boligområder, der er indtrådt i gentrifikationsprocessen. I Kronborggade har de forskellige andelsboligforeninger været passive omkring handelslivet, og gaden bærer i den grad præg af at være en meget stille gade uden

handelsliv og aktiviteter. Der er på nuværende tidspunkt i Kronborggade et værtshus, en cafe og en etnisk købmand.

Både konverteringen og renoveringen har været en af de drivende kræfter i gentrificeringen af Jægersborg- og Kronborggade. Gentrificeringen har ændret beboersammensætningen samt brugen af gadens rum. Især når det gælder brug af gadens rum, har andelsboligforeningen A/B Jæger været en særdeles aktiv aktør for at få gang i såvel handelslivet som andre aktiviteter i Jægersborggade. Lokalerne i gadeplan er ligesom ejendommene og gaden blevet renoveret og fremstår flotte og indbydende. Samtidigt er der en række initiativer i gaden, hver lørdag i sommerhalvåret er der farmers market, hvor der primært sælges økologiske fødevarer, og den første torsdag i måneden arrangeres der gadefest.

Konklusion

Hans Thor Andersen påpeger i sin undersøgelse, at der er en tendens mod øget differentiering på det lokale niveau, hvilket kan forklare, at mindre kvarterer blomstrer op, blandt andet som følge af, at det specifikke kvarter har karakteristika, der virker tiltrækkende på bestemte befolkningsgrupper. Denne tendens ses tydeligt i Jægersborg- og Kronborggade, hvor stigningen i andelen af yngre voksne, stigningen i andelen af beboere med lange videregående uddannelser, bachelorgrad og mellemlange videregående uddannelser, har medført en homogenisering af beboersammensætningen.

Offentlig initialiserede og finansierede byfornyelser har bevirket, at de fysiske omgivelser for Jægersborg- og Kronborggade er blevet væsentligt opgraderet i perioden op til og efter konverteringen i 1993. Generelt er beboertætheden nedbragt ved

gårdrydninger, totalsanering og lejlighedssammenlægninger. Samtidig er slidte facader på ejendomme blevet renoveret, og der er foretaget gårdrenovering, hvor baggårdene er blevet forskønnet ved etablering af grønne arealer. Et eksempel på forbedring af det offentlige rum på Nørrebro er renoveringen af Nørrebropark, afspærringen af Nørrebrogade for normal trafik og indførelsen af bussluser samt caféområder på Nørrebrogade.

Områdeløftet har dermed kraftigt forbedret det omgivende miljø, et miljø som beboerne i Jægersborg- og Kronborggade er aktive forbrugere af. Forbedringen af det fysiske miljø i bydelen Nørrebro og Nørrebropark kvarteret må medføre en mere positiv opfattelse af det fysiske miljø. En positiv udviklingsspiral kan derfor opstå som følge af de interne positive processer.

Gentrificeringen har for Jægersborg- og Kronborggade medført en social og fysisk opgradering. Jægersborggade har endvidere fået et blomstrende handelsliv, der har medført liv i gaden.

Alt i alt har der været en positiv udvikling i boligområdet Jægersborg- og Kronborggade - men ét spørgsmål står tilbage: Hvor mon de mange unge og mange alkoholiserede mænd, der hang ud på gaden foran vaskeriet og kiosken, som tidligere boede i de to gader, bor i dag?

Morten Krogsgaard, Cand. Scient. i kulturgeografi, sagsbehandler i Markkortgruppen, Fødevareministeriet og Rudi Madsen, Cand. Scient. i kulturgeografi, web-redaktør indiecult.org.

Noter

[1] Gentrifikation dækker over en proces, hvor et boligområde oplever tilflytning af beboere med en højere indkomst end

gennemsnittet for de oprindelige beboere i boligområdet.

[2] Andersen, H, T. (2005).

[3] Kommunikationsudvalget for A/B Jæger.

Kilder

Andersen, H, T. (2005): Storbyens ændrede socialgeografi – Storkøbenhavn i et nordvest-europæisk perspektiv. Kulturgeografiske skrifter, bind 15.
Krogsgaard, M. (2009): Har konvertering fra private udlejningsboliger til andelsboliger medført en udvikling i beboersammensætningen der har gentrificerende karakter, og hvilken betydning har konteksten for forløbet haft – en undersøgelse af rode 141. Speciale, Geografisk Institut, Københavns Universitet.

Statistiske kilder

Koncernservice Københavns Kommune
BBR-registret

Gratis tværfaglig gymnasielærer dag med temaet lys og luft

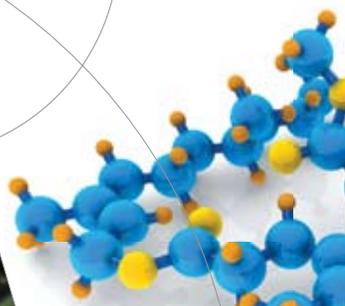
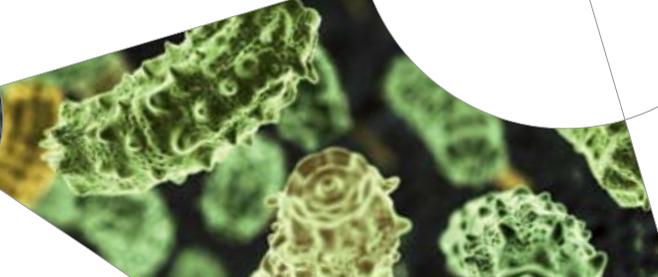
Få ny inspiration til tværfaglige undervisningsforløb, når Det Biovidenskabelige, Det Farmaceutiske og Det Naturvidenskabelige Fakultet på Københavns Universitet afholder Gymnasielærerdagen 2011 - en tværfaglig inspirationsdag for undervisere på landets almene gymnasier, htx og hf.

Gymnasielærerdagen giver dig mulighed til at høre og opleve nyt om natur-, sundheds- og biovidenskabelig forskning belyst fra forskellige vinkler. Om formiddagen er der foredrag med førende forskere, og om eftermiddagen er der nyt om forskningen på de enkelte institutter. Her har deltagerne mulighed for at komme tættere på såvel fag som forskere på institutterne.

Gymnasielærerdagen afholdes mandag den **28. februar 2011.**

På www.science.ku.dk/inspirationsdag kan du se dagens program og tilmelde dig. Tilmelding sker efter først til mølle-princippet.

Deltagelse er gratis og inklusive frokost. Ved dagens afslutning vil de tre fakulteter byde på et glas vin.

Spændinger på den eurasiske steppe – Konflikten i Kirgisistan

Af Bettina Gram
og Gitte Pedersen

Figur 1. Kirgisistan ligger i hjertet af Centralasien og kaldes også for Asiens Schweiz på grund af sine mange smukke bjerge, dale og floder.

Det centralasiatiske land Kirgisistan har i løbet af 2010 fået hele verdens opmærksomhed. Først på grund af en hurtig revolution, hvor befolkningen smed en korrumpert præsident på porten med krav om demokratisering. Senest på grund af en blodig etnisk konflikt i byen Osh i den sydlige del af landet. Men hvilket land er Kirgisistan – geografisk, historisk og politisk set?

Kirgisistan kan ikke betragtes isoleret. Landet deler historie og skæbne med de andre centralasiatiske republikker: Kasakhstan i nord, Usbekistan i vest, Tadsjikistan i sydvest samt Turkmenistan syd for Usbekistan og vest for Afghanistan. Eller stan-landene, som de også kaldes. Stan betyder land eller nation på persisk.

Centralasien udgør et areal på 3.994.400 km², hvilket næsten svarer til arealet for EU's 27 lande. Regionen spænder fra Rusland mod nord til Kina mod sydøst, Afghanistan mod syd og det Kaspiske Hav mod vest. Tilsammen har de tidligere sovjetrepublikker lidt over 60 mio. indbyggere, mens der bor lidt flere end 500 mio. i EU.

Den eurasiske slette

De fem centralasiatiske republikker udgør en del af den eurasiske steppe, en tør og græs-dækket steppe, som strækker sig 8.000 km fra Ungarn til Manchuriet i Kina. Med en årlig nedbør på max. 250 mm er vegetationen sparsom. Vintrene er lange og kolde med temperaturer ned til -50 °C. Somrene er til gengæld varme og tørre med temperaturer, der nemt kan nå op på 40 °C.

Bjergkæden Tien Shan løber på grænsen mellem Kina og Kirgisistan, og Pamirbjergene udgør størstedelen af Tadsjikistan. Området består desuden af to store ørkener, Kyzylkum i Usbekistan og Karakum i Turkmenistan.

Helt tørlagt er regionen nu ikke, da de to store floder Amu Darya og Syr Darya leverer

vandforsyning til store områder. Amu Darya er den vigtigste flod i Centralasien med udspring i Pamirbjergene, og som flyder nordvest til Aralsøen i Usbekistan. Syr Darya har sit udspring i Tien Shan-bjergkæden og flyder ca. 2.200 km sydvest gennem det nordlige Tadsjikistan og østlige Usbekistan. Herefter løber floden mod nordvest tilbage gennem Usbekistan og det sydlige Kasakhstan til Aralsøen. Også Balkashsøen i Kasakhstan og Issyk-Köl søen i Kirgisistan er store, vigtige vandreservoirer.

Silkevejens fødsel

Arkæologer har fundet rester af grave fra rytterfolket skyterne i Pamirbjergene, hvilket viser, at den eurasiske steppe har været beboet siden det 2. årtusinde f.v.t. Steppen har gennem tiderne også

Figur 2. Issyk-Köl søen i Kirgisistan ligger i en højde af 1.607 meter over havet og er dermed verdens næsthøjstbeliggende sø, kun overgået af Titicaca-søen i Peru med 3.820 meter. Navnet Issyk-Köl betyder 'varm sø' på kirgisisk og hentyder til, at søen aldrig fryser. Kilde: Goskartografia, 2002.

været beboet af gamle iranske folkeslag som bl.a. partherne. Mellem Partherriget (247 f.v.t.- år 224) – det senere Persien – og Kina opstod en livlig udveksling af varer. De to riger indledte i 105 f.v.t. forhandlinger om handelsaftaler og oprettelse af ambassader. Dermed var handelsruten Silkevejen født.

Romerne siges at have fået kendskab til silkestof under et slag med partherne, som på slagmarken rullede bannere af silke ud. Romerne blev interesserede i det fine stof, og en udveksling af varer mellem Romerriget og Han-dynastiet i Kina påbegyndtes omkring år 166. Det var dog ikke kun silke, der blev fragtet de godt 8.000 km på karavaner fra Kina til Rom, også krydderier, te, parfume, porcelæn, papir, medicinske urter, ædelstene og lakvarer blev lastet på forskellige trækdyr langs ruten. Fra vest til øst blev karavanerne lastet med guld, sølv, elfenben, uld og heste. Også immaterielle 'varer' som tanker, ideer, musik, dans og religioner blev udvekslet langs Silkevejen, eller rettere langs silkevejene, der var et net af mange forskellige ruter.

Nomader vs. fastboende

Arabiske folkeslag indvandrede det centralasiatiske område i det 7. og 8. århundrede, og med sig havde de en ny religion, islam. De følgende århundrede konverterede mange til islam, i dag er ca. 80 % af alle centralasiater muslimer, af disse er næsten alle sunni-muslimer.

Også andre folkeslag, som fx tyrkiske grupper fra Sibirien, vandrede til området og slog sig ned. Steppens oprindelige beboere var mest nomader, og mange af de indvandrede folk var fastboende. Dette førte ofte til konflikter mellem fastboende og nomader.

Langs den lange handelsvej opstod oasebyer med caravanse-rais eller handelsstationer, hvor karavanerne kunne gøre holdt og hvile samt ikke mindst udveksle varer med lokale handelsmænd. De mest kendte silkevejsbyer er Samarkand, Bukhara og Khiva, alle i det nuværende Usbekistan. Også Osh i det sydlige Kirgisistan var en silkevejsby. Med dens beliggenhed i den frodige Ferganadalen, som dækker det sydøstlige Usbekistan og det sydvestlige Kirgisistan, var byen et godt samlingssted for handelskaravaner.

Centralasien geografisk

I dansk geografisk tradition udgør Centralasien området af højsletter og bjerge mellem Sayan-bjergene i nord, Pamir-bjergene i vest, de kinesiske flodsletter i øst og Himalaya-bjergene i syd. Politisk består regionen af de fem selvstændige stater Kasakhstan i nord, Usbekistan i vest, Tadsjikistan i sydvest samt Turkmenistan syd for Usbekistan og vest for Afghanistan. Et samlet areal på knapt 4 mio. km².

Fakta Kirgisistan

Region: Centralasien

Areal: 199.9510 km²

Hovedstad: Bishkek (n.b. 42°52.29 ø.l. 74°36.44)

Indbyggertal: 5,4 mio. (2009)

Gennemsnitlig levealder: 69 år

BNP pr. capita: 2.200 US dollars (2008)

Klima: Fra tørt fastlandsklima til polarklima i Tien Shan-bjergene. Subtropisk i sydvest i Ferganadalen, tempereret klima i nord ved foden af bjergene.

Laveste punkt: Kara-Daryya (132 m)

Højeste punkt: Pik Pobedy (7.439 m)

Kilde: CIA – The World Factbook

Silkevejens endeligt

Byen Osh kan dateres tilbage til det 5. århundrede f.v.t. Legender fortæller, at såvel Kong Salomon som Alexander den Store har grundlagt byen. Et faktum er dog, at byen blev jævnet med jorden af mongolerne i det 13. århundrede, og at den blomstrede op igen i løbet af de følgende århundreder for atter at genvinde sin status.

I dag er Osh den næststørste by i Kirgisistan. Silkevejen har ikke længere nogen betydning, hverken for Osh eller for regionen. I løbet af det 12. århundrede hærgede Djenghis Khan (ca. 1162-1227) og hans mongolske krigere store dele af den eurasiske steppe, hvilket betød, at mange silkevejsbyer blev mere eller mindre udraderet. Såvel Bukhara som Samarkand blev ødelagt af mongolerne i 1220.

Da portugiseren Vasco da Gama (1469-1524) omkring 1498 fandt søvejen til Indien var det uigenkaldeligt slut med Silkevejen. Det var både hurtigere, billigere og mindre risikofyldt at sejle, end at tage den lange og ofte farefulde tur over den eurasiske steppe. Store dele af Silkevejen sandede mere eller mindre til i takt med, at Vesten tabte interessen for området. I europæisk optik blev Centralasien henvist til en perifer eksistens.

Russerne kommer

Selvom Vesten tabte interessen for området levede folk trods alt videre. Den centralasiatiske region var beboet af forskellige etniske grupper og klaner. Snart samledes den politiske magt om store khaner og emirer, og de gamle silkevejsbyer fik igen betydning – emiraterne Samarkand og Bukhara og khanaterne Khi-va og Kokand var de største og mægtigste. Byerne ligger i dag i Usbekistan. Khanaterne og emiraterne bekrigede ofte hinanden, og i 1370 gjorde krigsherren Timur (Tamerlane, 1336-1405) Samarkand til sin hovedstad. Herfra hærgede han Centralasien og underlagde sig store områder og mange folkeslag.

Livet på den eurasiske steppe gik videre indtil russerne i 1861 fik interesse for området. Dette var en konsekvens af den amerikanske borgerkrig, hvor bomuldsproduktionen gik i stå og hverken Rusland eller Europa kunne importere bomuld. Russerne havde brug for bomuld, og

den frugtbare Ferganadal var oplagt til dyrkning. En kolonisering af Turkestan, som russerne kaldte området, begyndte. Russerne opfattede Turkestans beboere som vilde barbarer, og en efter en faldt emiraterne og khanaterne. I slutningen af 1800-tallet var hele området underlagt den russiske tsar.

Turkestan bliver kommunistisk

På dette tidspunkt fandtes ingen nationalstater i området. Befolkningen tog ikke identitet efter et land, men efter tilhørsforholdet til en klan eller religion. Efter den russiske revolution i 1917 voksede et lille håb om opgør med russerne. En gruppe unge forsøgte at oprette en uafhængig stat i Kokand (Usbekistan). Deres mål var at opbygge en pan-tyrkisk stat i området, men planerne blev efter et års tid smadret af den røde hær. Alle forsøg på oprør mod russerne blev hårdt slået ned, og kommunisterne fik overtaget.

Et af det nye styres første handlinger var et opgør med den private ejendomsret og en tvangskollektivisering af landbruget til såkaldte kolkhosser. Dette gik især hårdt ud over de kasakhiske og kirgisiske nomader. Deres nomadeliv på steppen passede ikke ind i sovjetideologien.

Da de sovjetiske ledere frygtede oprør fra især muslimske grupper i området, besluttede Stalin i 1924 at opsplitte området i stater: Kasakhstan, Usbekistan, Turkmenistan, Kirgisistan og Tadsjikistan. Hver stat fik sin egen etniske profil, sit eget sprog, sin historie og sit territorium. Staterne blev skabt ud fra den tanke, at de hver skulle bestå af mindretal af befolkningsgrupper med et andet geografisk tilhørsforhold end majoriteten. Mindretallene havde et historisk krav på retten til jorden. De nye vasalstaters opgave var nu at opfinde deres identitet inden for Sovjetstaten.

Nationalt og etnisk klude-tæppe

De centralasiatiske staters grænser er med andre ord ikke naturligt skabte ud fra geografiske, kulturelle eller historiske hensyn. Mange etniske grupper, klaner og folk med samme sprog og religiøse anskuelser blev tilbage i 1924 splittet på tværs af politiske grænser. For eksempel taler folk i området omkring det usbekiske Samarkand tadsjikisk, som er et persisk sprog, mens usbekisk er et tyrkisk sprog. Mange tadsjikere i Samarkand bliver pga. af deres sprog udsat for forfølgelse af de usbekiske myndigheder. På grænsen mellem Usbekistan og Turkmenistan er en livlig grænseoverfart, fordi mange har slægtninge på den anden side af grænsen.

I Kirgisistan alene er der 80 forskellige minoriteter, og etniske usbekere udgør 15 % af en befolkning på i alt 5,5 mio. Grænsen mellem Kasakhstan og Kirgisistan er nogle steder flydende, idet såvel kasakhiske som kirgisiske nomader krydser grænsen for at lade deres dyr græsse på de bedste græsområder, sådan som deres familier har gjort i århundreder. I Osh, som ligger ca. 10 km fra grænsen til Usbekistan, er 40 % af byens ca. 300.000 indbygger etniske usbekere.

Sovjetunionens sammenbrud og ny nationalitet

Sovjetunionens sammenbrud i 1991 fik også alvorlige konsekvenser for de centralasiatiske republikker. Efter at have været underlagt den sovjetiske centralmagt i næsten 70 år og med et begrænset selvstyre, stod de tidligere vasalstater pludselig uden ledelse. Med et slag blev de fem stater kastet ud i en voldsom økonomisk, social og politisk krise. Sovjetbureaukratiet faldt sammen, og der var ikke umiddelbart noget at sætte i stedet.

Verdenssamfundet med USA, EU, Den internationale valutafond, IMF og Verdensbanken

Figur 3. *Manas er verdens længste epos på omkring 500.000 linjer. Manas er skrevet på baggrund af mundtlige overleveringer, som menes at gå mere end 2.000 år tilbage. Kirgisistan forsøger at skabe en national bevidsthed med omrejsningspunkt i historiske helte og heltinder.*

i spidsen pressede på for at få staterne til at indføre markedsøkonomi og demokrati. Måden at tackle dette på var forskellig fra land til land, efterhånden som de udråbte deres selvstændighed. Fælles for dem var at afholde frie valg. De gamle kommunistpartier var hurtige til at omdanne sig til demokratiske partier, og i alle lande kom tidligere ledere fra kommunistpartiet til magten.

I Kirgisistan afholdt den kirgisiske sovjet valg i oktober 1990 om den nye post som landets præsident, og valget faldt på Asker Akaev. Året efter blev Akaev valgt til præsident ved en folkeafstemning, og han blev yderligere genvalgt til posten i henholdsvis 1995 og 2000. Ved begge valg var valgsvindel udbredt.

Størst demokratisk potentiale

I Kirgisistan som i de andre centralasiatiske republikker gjaldt det nu om at skabe en national identitet i befolkningen. Dette gjorde man i Kirgisistan bl.a. ved at genopfinde det gamle heltepos Manas, som er verdens

længste episke digt med godt og vel en halv mio. linjer. Manas er skrevet på baggrund af mundtlige overleveringer, som menes at gå mere end 2.000 år tilbage. Eposets historiske rødder skulle skabe sammenhængskraften i den nye kirgisiske nation.

Overgangen til demokrati og markedsøkonomi førte til stor social nød. Mange statsejede virksomheder lukkede og kastede folk ud i arbejdsløshed uden noget socialt sikkerhedsnet. For bønderne, der var blevet tvangskollektiveret i kolkhosser, var det en meget hård tid. Der var ingen til at aftage deres produkter, og de måtte overleve ved at spise eller sælge deres dyr.

Trods hårde odds kom Kirgisistan nogenlunde på fode igen. Præsident Akaev fremmede privatiseringen af jorden og blev i forhold til de andre centralasiatiske ledere betragtet som relativ liberal. Medierne fik friere forhold, og Kirgisistan blev opfattet som det land, der i regionen havde størst demokratisk potentiale. Hvilket ikke siger så meget, når man sammenligner med nabolandenes diktatoriske og undertrykkende regimer.

Tulipanrevolutionen

I marts 2002 opstod der demonstrationer og protester mod regeringen, fordi et medlem af parlamentet var blevet anklaget for magtmisbrug. I hovedstaden Bishkek og byen Jal-Abad i den sydlige del af landet slog politiet hårdt ned på demonstranterne, begge steder med dræbte og sårede til følge.

Protester og demonstrationer fortsatte de følgende år og nu med beskyldninger mod Akaev for korrupsion og magtmisbrug. Akaev havde lovet at træde tilbage, når hans præsidentperiode udløb i 2005, men Akaev forsøgte at få såvel en søn som en datter valgt for at bevare magten i familien. Ved parlamentsvalget i 2005 fik begge sæde i parlamentet, og protester brød ud i Jal-Abad og

Ferganadalen – Centralasiens forråds-kammer

Med et areal lidt over halvdelen af Danmarks strækker Ferganadalen sig 22.000 km² over områder af Usbekistan, Kirgisistan og Tadsjikistan. Flere end 10 mio. mennesker bor i dalen, der mod nord omkranses af Tien Shanbjergkæden og mod syd af Pamirbjergene. Den frodige dal gennemløbes af floderne Naryn og Kara Darya, som mødes i den store flod Syr Darya. Dalen har et optimalt klima til at dyrke afgrøder i og den mest frugtbare landbrugsjord i hele Centralasien, der ellers mest består af stepper, ørken og bjerge. I Sovjet-tiden begyndte russerne produktion af bomuld og forskellige afgrøder som bl.a. majs, hvede og ris samt frugt. Ferganadalen blev kendt som hele unionens forråds-kammer. I dag er landbruget i dalen overtaget af bønder og statslige virksomheder fra de tre selvstændige stater.

Osh på baggrund af beskyldninger om valgsvindel. Også i Bishkek kom det til protester, og den 24. marts 2005 stormede demonstranter præsidentpaladset med krav om Akaevs tilbagetræden. Akaev flygtede først til Kasakhstan og senere til Rusland, hvor han bor i dag. Den 11. april 2005 godkendte det kirgisiske parlament Akaevs fratreden.

Navnet Tulipanrevolutionen refererer i øvrigt til Fløjsrevolutionen i Tjekkoslaviet i 1989.

Nye skuffelser og valgsvindel

Kurmanbek Bakiev blev valgt til ny præsident. Han havde bl.a. ført an i nogle af protesterne mod Akaev og havde tidligere været guvernør i nogle af landets sydlige provinser. Bakiev lovede at sætte en stopper for den udbredte

Figur 4. Kirgisistans eks-præsident, Kurmanbek Bakiev, som blev afsat ved en lynrevolution den 7. april 2010. Han blev væltet på grund af stor korruption og magtmissbrug.

korruption og at sikre en større pressefrihed.

Mange kirgisere så store muligheder i Bakiev, men desværre skuffede også han. I 2007 var der store demonstrationer mod præsidenten i hovedstaden. Han svarede ved at afholde en afstemning om en ny forfatning, som han påstod, ville give mere magt til parlamentet og mindre til præsidenten. I realiteten forholdt det sig omvendt.

Med den nye forfatning i hus opløste han parlamentet og afholdt valg. Hans nyligt stiftede parti Ak-Zhol vandt alle pladser i parlamentet. OSCE, organisationen for sikkerhed og samarbejde i Europa, konstaterede, at der havde været udpræget valgsvindel – og igen ved valget i 2009.

Revolutionen den 7. april 2010

Om aftenen den 7. april 2010 kom det til voldsomme protester og demonstrationer i Bishkek. Folk stormede regeringsbygningen, og politi og hær blev sat ind med mange dræbte og sårede til følge. Nationalt tv og radio fortalte intet om uroen, og adgangen til internettet var lukket.

Bakievs tid var slut, og han flygtede fra Bishkek til sin fødeby Jalal-Abad, hvor han havde flest støtter. Han flygtede snart til Kasakhstan og senere til Hviderusland.

En overgangsregering blev dannet med Rosa Otunbayeva som leder. Hun har en lang politisk karriere bag sig som bl.a. tidligere udenrigsminister og ambassadør i både USA og England. I 2005 dannede hun oppositionspartiet Ata Dzhurt.

En af hendes første handlinger var at udskrive valg om en ny forfatning, som reelt vil give mere magt til parlamentet end til præsidenten. Den nye forfatning blev vedtaget med stort flertal. Med denne forfatning bliver Kirgisistan det første land i regionen med et parlamentarisk styre. Yderligere har Otunbayeva lovet at udskrive valg i oktober 2010.

Konflikten i Osh

To måneder efter den hurtige revolution i Bishkek, nærmere bestemt den 10. juni om aftenen, brød et sandt voldsorgie ud i byen Osh. En konflikt mellem etniske usbekere og kirgisere. Usbekiske huse blev brændt ned og forretninger smadret.

Ingen ved præcist hvad der udløste konflikten, men der er mange teorier: En siger, at det var tilhængere af den afsatte præsident Bakiev, der satte gang i urolighederne for at destabilisere landet og få præsidenten tilbage. En anden vurdering lyder, at årsagen skal findes i kirgisernes pant på magten, dvs. at der ikke er plads til minoriteter. Andre igen mener, at den udbredte fattigdom er konfliktens udspring. En fjerde forklaring er, at usbekerne ejer størstedelen af forretninger og restauranter i Osh, og at det skulle være årsag til splid. Dette kan have rødder tilbage i tiden, hvor usbekere var fastboende og kirgisere nomader.

At det kirgisiske politi for hårdt frem mod usbekerne, især unge usbekiske mænd, som blev

Figur 5. Valgplakat fra det kirgisiske grønne partis op til valget i 2009. Rødt lys: Stop Ak-zhol (Bakievs parti). Gult lys: Vi kan! (underforstået vi kan vælte Bakiev). Grønt lyst: Stem på det grønne parti.

fængslet og udsat for tortur, er der ingen tvivl om. Et faktum er, at omkring 32.000 etniske usbekere måtte forlade Osh og flygte enten til Usbekistan eller til slægtninge andre steder i landet.

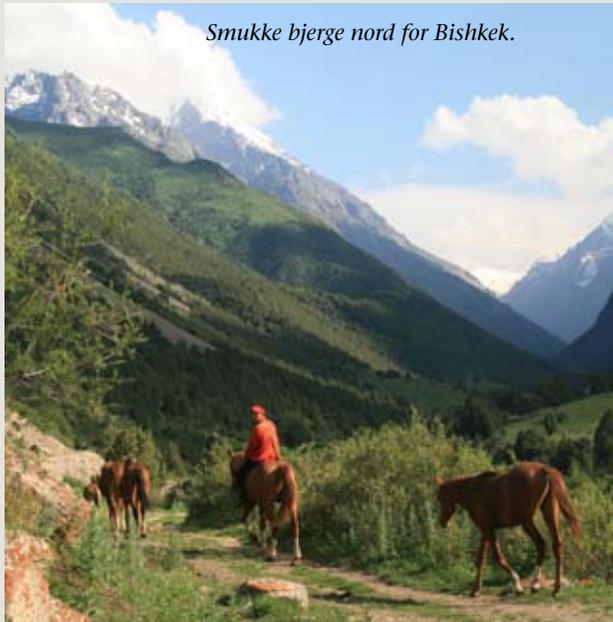
Rosa Otunbayeva bad om hjælp fra verdenssamfundet til at løse konflikten. Russerne sagde nej til at sætte tropper ind, og OSCE sendte 52 ubevæbnede politfolk til at hjælpe politiet i Osh. Omkring 2.000 mennesker blev dræbt, og flere end 100.000 har mistet deres hjem.

En konflikt med store menneskelige omkostninger og nogle frygter, at konflikten kan brede sig til andre områder i Centralasien. Med den nye forfatning og valget i oktober 2010 håber mange, at Kirgisistan går mere demokratiske tider i møde.

Bettina Gram er redaktør på Geografforlaget og Gitte Pedersen er forfatter, underviser og freelance-journalist. Forfatterne har besøgt Kirgisistan med støtte fra Danidas Oplysningsbevilling.

Alle fotos af Bettina Gram og Gitte Pedersen.

Smukke bjerge nord for Bishkek.

Drengen pænser nybagte meget typiske kirgisiske brød med olie.

3 børn har fundet et godt fælles transportmiddel for at komme til den lokale købmand.

Alle fotos af Lise Rosenberg.

TAG MED TIL ET ANDET CENTRALASIATISK LAND – KIRGISISTAN

Oplev natur og nomadkultur i det nordøstlige Kirgisistan i begyndelsen af juli 2011

Kirgisistan og Usbekistan er to af de fem centralasiatiske stater, der i mange år har været lukket for turister, men efter selvstændigheden i 1991 har landene langsomt åbnet sig mod omverdenen. Geografforbundet har gennemført en vellykket tur til Usbekistan i efterårsferien 2007. Hvorfor så tage til nabolandet Kirgisistan?

Studieturen byder på mange forskellige indtryk. En badetur i den meget dybe Issyk-Köl sø i det nordøstlige Kirgisistan, vandretur i bjergene, bjergkørsel, markedsbesøg, masser af uld, russiske sanatorier fra tiden under USSR, gyselige russiske betonklodser med de smukkeste sneklædte bjerge bag sig. Nomadernes jurter står mange steder langs landevejen, hvor de utroligt gæstfri kirgisere sælger deres forskellige produkter bl.a. hoppemælk. Vi skal se forskel

på russiske og kirgisiske marker og huse, se hvordan græsset høstes med segl eller le og kigge langt efter moderne markredskaber.

På en gåtur gennem en kirgisisk landsby hensættes man til Danmark i begyndelsen af sidste århundrede. Trods sprogvanskeligheder er venligheden stor, kirgiserne vil gerne vise deres 50 år gamle bil frem eller den jurte, de har stående på gårdspladsen ved siden af deres rigtige hus. Her er køligt at sove om sommeren.

Vi skal også besøge et børnehjem øst for Issyk-Köl, drevet af en kirgisisk ildsjæl, der i 1998 oprettede et børnehjem for sine egne penge tjent på at sælge hjemmelavet marmelade. Nu er hun dog nødt til at søge hjælp udefra. Oprindeligt er der plads til 30 børn, men sommeren 2010 havde Gulnur 47 børn. 27

piger i alderen fra 1 – 17 år sov i 12 senge. Gulnur viser beredvilligt og stolt rundt på børnehjemmet,

”Before the collaps of Sovjetunion” er en sætning, der dukker op igen og igen. Situationen i landet under USSR og den pludselige uafhængighed 31. august 1991 – begge dele har sat sit præg på landet, der netop har afholdt demokratisk valg som det første land i Centralasien. Der arrangeres et møde med lokale kirgisere, som fortæller om de omvæltninger, landet gennemgår i disse år.

Læs mere på www.Geografforbundet.dk

Eller kontakt Lise Rosenberg, kursusudvalgets turansvarlige på lr@geografforbundet.dk eller tlf. 43 64 13 19 for yderligere informationer.

Great Greenland

– en arbejdsplads med en lidt anderledes målsætning

Af Michael Taarsted Nielsen

Byen Qaqortoq i det sydlige Grønland er stolt af sin pelsproduktion, men når krisen kradser i eksportlandene, så kradses der også her. I en kulturbærende virksomhed er det dog ikke nødvendigvis altid økonomien, der først skal tages hensyn til. Great Greenland har en stor samfundsmæssig forpligtelse, og bl.a. derfor er det en udfordring at afpasse produktionen efter ændrede markedsvilkår.

Qaqortoq

Great Greenlands garveri i Qaqortoq ligger i havnens østlige ende i retning mod dynamitdepotet med udsigt over havnebassinnet mod Atlantikajen og Royal Arctic Lines store containerplads og lagerbygning. Bag fabriksbygningerne mod nord-øst ligger Heliporten, der tager imod passagerer fra den internationale lufthavn i Narsarsuaq og fra de øvrige heliporte i Nanortalik, Narsaq og Sydprøven. Via Narsarsuaq er der forbindelse til det øvrige Grønland.

Er man kendt i byen, og har man ikke for meget bagage med, går man ved ankomst forbi her ved Great Greenlands hovedindgang, fortsætter forbi værfet, der med skiftende ejere frister en usikker tilværelse i en by, hvor fiskeriet længe har været i tilbagegang. Man fortsætter forbi pølsevognen og Kongebroen, passerer RAL, museet, Grillen, og standser ud for den nyåbnede Thairestaurant på byens centrale plads omgivet af kolonitidens gamle bygninger. Herfra kan man se Brættet [1] tæt ved den endnu engang lukkede fiskefabrik og Tanken [2], og man kan se politistationen i en af kolonitidens sortmalede kulskure. Jysk har fundet sig en god placering ved elven, der forbinder Storesøen mod nord med havnen mod syd. Her ligger

også Pisiffiks bageri, Imerco (Pisattat), og en netop lukket butik med noget så eksotisk som friske afskårede blomster! Lige over for Grønlands ældste springvand lå for ganske nyligt en lingeriforretning med salg af sexartikler, heller ikke den kunne dog løbe rundt.

Fortsætter man mod nord langs Storesøvej, kommer man forbi skolen på venstre hånd. De klasser, der er uden lærer i dag, løber rundt og leger på isen, man kan se dem, når man går forbi arkitektfirmaets lyserøde kontor, Inu:IT Kontorhuset (kontorfor-syning) og Expert på vej op ad bakken mod Lille Brugsen. Heroppe ligger sygehuset, landsdelens største, og her ligger også de meget renoveringsmodne 60'er blokke med deres udbud af helt ødelagte legepladser. Bagest, helt ud mod søen, ligger Arbejderbevægelsen SIK's røde højskole og Hallen. Man er kommet til den fattige del af Qaqortoq. Men måske når man ikke så langt på førstedagen, for hotellet ligger midt i byen med en fantastisk udsigt over et sprækkedalslandskab af dybe fjorde og isskurrede fjelde. Alt har været dækket af is, men ikke langt herfra rager et par spidse nunatakker op som en "Reddekam", og vidner trods alt om en begrænsning af isens tykkelse.

Fra hotellet kan man også se byens nordøstlige del med den markante Prinsesse Benediktes vej, der snor sig op ad Alleruusannguit, hvor de flest af byens privatbyggede huse soler sig på fjeldsiden. Her bor, hvis man tegner med en ret bred pensel, byens rige elite. Imellem den fattige og den rige del af byen ligger mange store boligområder med tæt-lav bebyggelse, som de senere år har været den fortrukne byggestil i det meste af Grønland. De fleste huse tager sig godt ud med deres klare, men afdæmpede farver fra en smal palet. Mod vest langs vejen ud mod Dumpen [3] ligger størstedelen af byens øvrige industri og håndværk.

Vi har en aftale med Poul Stoi-berg, der er produktionschef på Great Greenland, og sammen med 1.p fra Sydgrønlands Gymnasium møder vi ham kl. 8.00 en klar morgen i marts, for at få en rundvisning på hvad han kalder "et af verden reneste garverier".

Og det er da også en meget ren virksomhed, vi får lov at komme rundt i. Hvilket ikke forhindrer de sarteste i at holde et tørklæde for næsen i fulde to timer.

Lokalisering i åbenvandsområdet

Great Greenlands placering i Qaqortoq kan synes paradoksalt, da sælfangsten i området er ret

Figur 1. Hovedindgangen til Great Greenlands garveri i Qaortoq.

Figur 2. Udsigten over havnebassinet; de røde bygninger til venstre er Royal Arctic Lines lagerbygning, på fjeldsiden ses det blå Hotel Qaortoq, og mellem de to ligger containerpladsen. Få både ligger hele vinteren i havnen og gør det let at tage på besøg. Fangernes joller ligger i havnens modsatte ende.

begrænset. Den attraktive Grønlandssæl og Ringsælen fanges i langt overvejende grad i den nordlige og østlige del af landet, hvor pakis eller drivis giver gode ynglepladser. Men for en virksomhed, der er afhængig af eksport, er placeringen i nærhed til åbent vand helt central. Qaortoq kan besejles hele året, kun i månederne marts til juli let generet af storisen, der i kortere perioder kan lukke havnen og indsejlingen til fjorden helt. Det betyder også, at produktionen kun sjældent risikerer at stå stille pga. manglende forsyninger eller reservedele. Her til byen sendes skind fra alle de 55 indhandlingssteder langs kysten til forarbejdning, og herfra sendes de videre via afdelingen i Glostrup til de udenlandske markeder, eller tilbage op til systuerne på kysten.

Ikke kun profitorienteret

90 % af de hjemmegarvede skind, der blev indhandlet i KGH for mere end 10 år siden, måtte kasseres pga. for dårlig forarbejdning. Familieforholdene ved indhandlingsstederne gjorde det dengang som nu svært for opkøberne at afvise skind som ikke levede op til kvalitetskravene, fordi kendskabet til fangernes ofte svære økonomiske og sociale situation tilskyndede til andre end strengt økonomiske hensyn. Blandt andet derfor modtager Great Greenland i dag helst kun våde skind. Alligevel er en forbedring af kva-

Figur 3. Kortet viser Great Greenlands 55 indhandlingssteder på kysten.

liteten af de indhandlede skind stadig en af de største udfordringer for garveriet i Qaqortoq, mener Poul Stoiberg. Der spildes alt for mange penge på de skind, der indhandles efter en for dårlig førstegangshåndtering hos fangeren og evt. i frysehusene. Fangeren får i nærheden af 320-325 kr. pr. skind, opkøber får 75 kr. pr. opkøbt skind, dertil kommer de øvrige driftsomkostninger - transport, håndtering, behandling, markedsføring osv. De bedste kvaliteter kan i sidste ende sælges for ca. 800 kroner, men de dårligste kvaliteter går for blot 200 kr. pr. skind.

Når fangerne er længe ude på fangst, går forrådnelsen i gang inden skindet behandles. Befinder man sig samtidig nord for åbenvandsområdet, der strækker sig fra Nanortalik til Sisimiut, må skindene tilmed opbevares i fryser vinteren over. Er det godt behandlet og affedt, kan det holde sig uden frostskafer, men ellers forringes kvaliteten, måske så meget at skindene ikke kan bruges. Great Greenland forsøger at rette op på problemet, men det er svært. Nogle af de 2.500 fangere optræder så kontante på indhandlingsstederne, at de reelt har held til at true sig til at indhandle skind af alt for ringe kvalitet. 320-325 kr. får fangeren pr. skind på trods af, at verdensmarkedsprisen ikke er meget mere end 40 kr. Der lægges da heller ikke skjul på, at Great Greenlands primære opgave ikke er som de fleste internationalt orienterede virksomheder. Great Greenland er som andre selvstyreljede virksomheder en kulturbærende virksomhed og en politisk motiveret virksomhed, i langt højere grad end det er en profitorienteret virksomhed. Dette ses fx tydeligt af det faktum, at de egentlige ejere har givet grønt lys til, at Great Greenland, hvis man finder det nødvendigt, kan lukke indhandlingssteder i det tæt befolkede åbenvandsområde inkl.

Figur 4. De "våde" skind fra hele kysten kommer alle til Qaqortoq for behandling. Af kvalitetsmæssige årsager foretrækkes våde skind.

Ilulissat, men ikke må røre landets øvrige indhandlingssteder. Formålet er klart nok: Man vil sikre arbejdspladserne i de områder, hvor der måske reelt ikke findes alternativer til fangsten, og således derigennem fastholde den spredte bosætning så længe som muligt. Dertil kommer en kultur-dagsorden. Sælfangsten og produktionen af pelsprodukter i nær kontakt med naturen er en væsentlig del af grønlandsk selvforståelse og kultur. En så væsentlig del af hvis man spørger de unge, der er med os i dag, vil de sige, at fangst og fiskeri er Grønlands største erhverv, skønt langt størstedelen af de beskæftigede henter deres udkomme i de tertiære erhverv. Grønland er et fangersamfund på samme måde som Danmark er et landbrugsland. Stoiberg siger det ganske tydeligt; det er vigtigt for Grønland og grønlænderne at producere pelsprodukter – og ikke kun tasker, punge, bamser og betræk til bilrattet: Grønland skal producere tøj af pels!

Finanskrisens omkostninger

Men det er gået ned ad bakke de senere år. Afmatningen og finanskrisen har været hård, og måske spiller klimaet også en

rolle, mener Stoiberg og oplyser, at omsætningen er gået fra ca. 70 mio. i 2006, til 45 mio. kr. i 2008 og helt ned til 15 mio. i 2009! Great Greenland har de seneste to år måttet modtage hhv. 8 og 12 mio. kr. som hjælp fra Selvstyret. Samtidig er man gået fra ca. 70 ansatte til nu kun 38.

Eksporten går hovedsageligt til Kina og Rusland gennem afdelingen i Glostrup. En del skind sendes op langs kysten til en håndfuld systuer, der forsyner de nationale kunder. Grønlands-sæl og Ringsæl går bedst, men også den unge klapmyds sælger i Rusland, hvor den bruges til huer. Den unge klapmyds er i øvrigt også godt spisekød - frisk som tørret.

40.000 skind kommer fra nord og øst og 15.000 indhandles fra åbenvandsområdet. De tal er fangerne stærkt utilfredse med – og politisk set er de endnu en stærk gruppe i samfundet. Great Greenland opkøber allerede nu skind, som man ikke har kunder til.

Ca. 22,5 mio. kr. sender Great Greenlands indkøb op til fangere langs kysten. Det er en særdeles vigtig indtægtskilde for de fjerntliggende byer og bygger. Prisen på skindene fastsættes gennem forhandlinger mellem Great Greenland A/S og KNAPK (fiskernes og fangernes sammenlutning).

Når sælskind indhandles følges de af et tilskud via finansloven, der blev indført allerede under de store antisælfangst-kampagner i 70'erne. Great Greenland har desuden indgået en serviceaftale, der forpligter virksomheden til at opretholde indhandlingssteder over det meste af kysten mod et årligt tilskud på 7,5 mio.

Produktionen

Skindene modtages i den ene ende af den lange produktionshal. Her sker den første behandling og sortering af skindene på

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sælskind i alt	61.484	75.309	83.754	118.595	112.182	90.000	85.011	87.000*
Våde skind	23.495	35.960	69.630	112.627	109.553	88.000	84.857	85.000*
Tørre skind	37.984	39.349	14.124	5.968	2.629	2000	154	2000*
Indhandlingstilskud mio. kr.	29,5	22,3	22,5	22,5	22,5	18	22,5	18,4*
Tillægsbevilling mio. kr./ tilskud til driften				1,9		...		8**
Servicekontrakt mio.	7,2	7,2	7,5	7,5	7,5	7,5	7,5	7,5*

Figur 5. Sælskind, tilskud og indhandling ved Great Greenland 2002-2009.

De senere års fald i antal indhandlede skind er tydeligt. Læg samtidig mærke til at vægten helt er lagt på tørre skind i et forsøg på at højne den generelle skindkvalitet og mindske behovet for kemikalier i produktionen.

Kilde: *Tallene fra 2002-2007 er hentet fra Grønlands Statistik 2008, øvrige tal er hentet fra Finanslov 2010.** I rettelsesblad til Finanslov 2010 tildeles G.G. 12 mio. i ekstra bevilling for året 2010.

	2002	2003	2004	2005	2006
Indtægter i mio.	23	31	51	63	69
Overskud før skat i mio.	11	-	-3	2	9
Antal medarbejdere	50	57	61	72	64

Figur 6. Indtægter, overskud og antal medarbejdere ved Great Greenland A/S 2002-2006.

Tallene ser pæne ud indtil 2006, men i dag har virksomheden underskud, og måtte i 2008 og 2009 have hjælp fra Hjemmestyret på hhv. 8 og 12 mio. kr. for at sikre driften, og muligheden for, at de mange fangere langs kysten fortsat kunne indhandle deres skind. Antallet af beskæftigede er faldet til 38 personer.

Kilde: Grønlands Statistik 2009.

Figur 7. Selv om garveriet er meget rent, er lugten dog umiskendelig.

fabrikken. De friske skind fra byen sprænges i en saltlage, der skal fjerne overskydende blod, og de skind fra kysten, hvor tranfarvningen er for fremskredet, kasseres. Der er stort spild på grund af en ofte dårlig første forarbejdning hos fangeren og hos de decentrale indhandlingssteder, hvor opbevaringstiden i nogle tilfælde kan være over et halvt år i fryser. Her kan en dårlig første behandling af skindene og dermed frostskafer under nedfrysningen være ødelæggende som tidligere nævnt.

Spæk skræbes af i de store falsemaskiner – Ulukulooq! – og skindene hæftes, før de ryger i tromler, hvor de behandles med bl.a. myresyre og soda for at åbne skindene, med sæbe og siden med Chrom og fedt igen for at blødgøre og konservere. Al arbej-

Figur 8. Ulukulooq'en skraber skindene for spæk.

de med de kemiske stoffer styres automatisk, og ingen håndterer direkte de aktive stoffer i processen, et faktum som Stoiberg fremhæver.

Hele garvningsprocessen tog i det traditionelle samfund op

mod 3 år, i dag tager det ca. 3 uger, fra skindene ankommer til fabrikken, og til de er færdiggårvede.

Pelsen hviler, falses og genfedtes. Derefter farves skindene i de ønskede nuancer, inden de

går videre til tørreovnen, hvor de med håndkraft spændes på store opslagstavler. Tre mand er beskæftiget her - tidligere var de syv.

Mens vi passerer, arbejdes der på et isbjørneskind. Det er private, der sender isbjørneskind til garvning på fabrikken. Lam, rensdyr og moskus har været afprøvet som salgsprodukter, men interessen var ikke stor nok hos kunderne, og produktionen er nu opgivet.

Efter tørring går skindene tilbage til endnu en omgang blødgøring i perchloranlægget og derefter til tørretumbling. Til sidst sandpapirsbehandles skindene for at opnå den tykkelse og smidighed som designerne kræver.

I et lille laboratorium føres kontrol med udledningen af bl.a. krom. Her eksperimenteres også med farveblandinger til indfarvning af næste års kollektion. Et skema på væggen viser hvordan udledningen af krom pr. 1.000 kg skind er faldet støt over den seneste ti år. Også Great Greenland søger en mere grøn profil. Skal udledningen bringes ned på 0, så skal der igen gøres noget ved kvaliteten af de indhandlede skind. En mulighed er, at fangeren begynder at dræne blodet fra allerede ved drabet. Desværre vil den proces gå ud over kødets smagskvalitet, så det er tvivlsomt, om det er en farbar vej i fangerdistriktet, hvor kødet i modsætning til i byerne fortsat er en væsentlig del af husholdningen.

Skindene bringes til det overfyldte lager. Her sorteres de i fire kvaliteter. A for højeste kvalitet og D for laveste kvalitet. Bunken med kvalitet A er lille, og det er overvejende den kvalitet, der kan sælges på de største markeder i Kina og Rusland. Skindene får det nu eftertragtede stempel, der kundgør, at sælen er fanget af oprindelige grønlandske fangere, og som sikrer, at skindene må

Figur 9. Skindene opspændes med store "tegnestifter" inden de køres til tørring i store ovne. På billedet ses en privatbestilling på behandling af et isbjørneskind (Nanoqskind). Et godt skind kan nå en værdi på op mod 25.000 kroner.

Figur 10. Nanoqlap!

eksporteres til EU udenom EU's stop for import af sælskindsprodukter.

EU er dog ikke en stor aftager. Russerne har en meget større tradition for at gå i pels og skind. Men det er ikke så sikkert for eksporten at være afhængig af lande med begrænset demokrati – man ved aldrig, om der pludselig lykkes for importen af den ene eller anden politiske årsag. Great Greenland ved, hvad det vil sige at være offer for pludselige uforudsete luner hos modtagerlandene. Således er det stadig helt

umuligt at eksportere sælskindsprodukter til den store nabo USA, hvor fangst af sæl stadig opfattes som amoralsk.

Nogle få skind fortsætter ind i systuen, hvor der nu kun sidder tre ansatte. De skærer op, samler og sætter for i bl.a. pelsjakker. Resultaterne hænger smukke og forførende ved siden af i Great Greenlands showroom og butik. Men ikke alt i sortimentet sys her. Nogle tasker sys i Tyrkiet, sko i Canada og enkelte ting sys i Norge. De lange klassiske brede pelsrober er i mindretal. I dag

Figur 11. Skindene sorteres i fire kvaliteter, den lille bunke til venstre på bordet er bedste kvalitet A, mod højre følger B, C og D. Læg også mærke til de defarvede skind under bordet.

Figur 12. En stille stund i Systuen.

sælger de mere tætsiddende korte jakker bedst. Prishoppet fra en dyr kunststof vinterjakke til en af de billige korte pelse er da heller ikke længere så overvældende – der går vel to North Face jakker og en Fleece på en håndsyet, grønlandskfangeret vinterpels.

Produktionsleder Stoiberg fortæller spændt, at der næste år for første gang vil blive brugt grønlandske designere i produktionen. Det er et godt tegn på, at viften af grønlandske designere er blevet bredere og med et større udsyn. Samtidig er det ud-

tryk for en tendens i samfundet, der foreløbigt kulminerede med selvstyrets indførelse, en tendens til at kigge mere indad efter egne styrker. Heldigvis rammer det nok også en tendens i den øvrige moderne verden til at søge drømmen om oprindelig og individualitet i sit forbrugsmønster. Og hvem ved, måske vil EU's importstop ligefrem ende med, at blive en gevinst for Great Greenland, hvis alle andre holdes ude af det marked?

Vi takker for en god rundvisning og går. Udenfor synes luften endnu mere frisk end sædvanligt.

Politik, tro og handel

På vej tilbage til Gymnasiet slår jeg et smut forbi Brugsen og posthuset. Her ligger også tekniske forvaltning og byens natteliv i form af Arctic Café og Pubben. Over for Brugsen ligger kommunen Kujallaks centrale administration med den gamle Qaqortoq kommunes Byrådsal, hvorfra der kan holdes videokonference med byrådsmedlemmerne fra de andre byer i den nye storkommune, Narsaq og Nanortalik. Kommunekontoret og Brugsen danner sammen med den store hvide isfjeldslignende Gertrud Rask Kirke siderne i byens anden centrale plads. Her midt på parkeringspladsen, mellem handlende og taxaer rager en rundklippe med eksemplariske skurestriber og knusning op af asfalten, og markerer således passende og ganske håndfast det naturmæssige fundament under livet her i Sydgrønlands hovedstad, omkranset af lige dele politik, tro og handel.

Michael T. Nielsen, ansat ved Sønderborg Statsskole tidligere lektor i geografi ved Sydgrønlands Gymnasium.

Alle fotos af Michael T. Nielsen.

Noter

- [1] Brættet: Officielt salgssted for lokale fangeres produkter.
- [2] Tanken: Tankstation for både biler og både.
- [3] Dumpen: Losseplads med forbindelse til fjorden.

Kilder

- Grønland 2008 og 2009 statistiske årbøger.
- Finanslov for 2010, Grønlands Selvstyre.
- Rettelsesblad af 23. november 2009 til finanslov 2010 (EM2009/7).

Figur 1. Ghamr og papegøjen.

Ghamrs børn

Af Ivan Jacobsen

Ghamr bor i en lille lejlighed i Teheran. Hun har valgt at bo alene sammen med sin papegøje.

Ghamr har ellers en stor familie – bl.a. 10 børn og en masse børne- og oldebørn – men mange af dem bor langt borte, i Holland, Sverige, Belgien, Canada og i Danmark, og de, som stadig bor i Teheran, har den islamiske revolution i 1979 ført ad vidt forskellige livsbaner. Alligevel opleves et smukt søskendesammenhold.

... fraværet af dem, man elsker – den næsten permanente adskillelse af søstre, mødre og døtre – er anledning til en smerte, som ikke bliver mindre med tiden.

Shirin Ebadi. Iransk forkæmper for kvinders og børns rettigheder i Iran. Modtog Nobels fredspris i 2003.

Figur 2. Den unge Ghamr.

En anden tid – et andet liv
Sådan var der ingen, der forestillede sig, at verden ville komme til at se ud, da Ghamr blev født i 1937, eller da hun blev gift med Hossein 17 år efter. Dengang var den unge shah, Mohammad Reza

Shah Palavi, i gang med at udvikle Iran til et moderne land efter vestligt forbillede, og folk var ved at vænne sig til en mere vestlig levevis, især i byerne. Hossein var en højtstående funktionær ved Irans jernbaner, og familien rej-

ste meget både i selve Iran, hvor hele familien rejste gratis med jernbanen, og i udlandet. En dag viser Ghamr mig et falmet polaroidfoto fra dengang ikke kun Ghamrs, men vores allesammens verden var en anden. Hun står som ung foran nogle uskarpe bygninger med lys i mange vinduer. "Manhattan", siger hun, og peger på bygningerne. Det varer lidt, før det for alvor går op for mig, at hun faktisk har rejst rundt i og holder af både Europa og USA – det USA, som i dag er udråbt til at være "Den store Satan" og, sammen med Israel, Irans dødsfjende nummer et.

Figur 3. Ghamr har et moderne køkken, men foretrækker at sidde på gulvet, når hun laver mad. Hun sidder og sover i det hele taget helst på gulvet.

Figur 4. Amir på besøg hos sin mor.

Ghamr får 2.500 kr. om måneden i pension fra sin mand.

Når de faste udgifter til husleje, energi mv. er betalt, er der 500 kr. tilbage til mad og andre fornødenheder. Og prisniveauet i butikkerne ligner det danske. Regeringen har bebudet, at de store subsidier, der hidtil har været på energi, vil bortfalde. Det vil give prisstigninger, som vil gøre Ghamrs rådighedsbeløb endnu mindre.

Ghamr er ikke rask længere. Det betyder udgifter til læge og medicin. Hosseins sygeforsikring fra hans arbejde gælder stadig for hende. Derfor får hun 70 % i tilskud til medicin og lægebehandling. Alligevel sluger behandling eller medicin ofte hele rådighedsbeløbet, så Ghamr må søge hjælp hos børnene, som så heldigvis både kan og vil hjælpe.

Så heldige er det langt fra alle, der er. Der er offentlige sygehuse i Iran, hvor man kan blive undersøgt gratis, men behandlingen skal man betale for.

Sygeforsikringen tegnes gennem arbejdspladsen, og folk, som ikke har noget arbejde eller bliver fyret, har derfor som regel ikke nogen sygesikring. Og da arbejdsløsheden er omkring 30 %, kræver det ikke megen fantasi at forestille sig, hvilke sociale problemer der er på vej i Iran.

Amir – den ældste søn

Allerede da Ghamr blev gravid første gang, glædede Hossein sig til, at hans lille Amir skulle komme til verden, for naturligvis ville det da blive en dreng. At drenge er mere værd end piger er jo ikke præstestyrets opfindelse. Så Ghamrs ældste søn skulle

hedde Amir. Det måtte man godt nok ikke hedde, for amir betyder hersker, så der kom til at stå et andet navn i de officielle registre. Mere frit var det altså heller ikke under shahen.

Amir var blevet gift med Afsaneh og havde allerede tre døtre, da Khomeini kom til magten, og da kvindernes stilling efter revolutionen blev åbenbar, besluttede han at forlade landet. Et land, som i den grad undertrykte kvinder, skulle hans døtre ikke vokse op i. Så han besluttede at forlade Iran med sin familie. Det var ikke en helt let beslutning, for når hans far døde, skulle han, som ældste søn, overtage status og ansvar som familiens overhoved. Han skulle bl.a. tage stilling til, hvem hans yngre søskende kunne giftes med. Amir har siden faderens død i 1996 søgt at løfte sit ansvar, ved jævnlige at besøge sin mor og familien i Teheran.

I dag bor Amir i Århus, hvor han arbejder i Bilka. Afsaneh er uddannet børnehavepædagog og arbejder i en børnehave med tosprogede børn, som nyder godt af hendes særlige forudsætninger for at sætte sig ind i deres situation.

Saiid – den tro soldat

Anderledes blev lillebror Saiids liv.

Da Saddam Hussein angreb Iran i 1980, meldte han sig som frivillig for at forsvare sit land. Saiid var 17 år gammel dengang. Den langvarige (1980-1988) og ekstremt brutale krigs ufattelige rædsler overbeviste efterhånden Saiid om, at den islamiske revolution var retfærdig, og at USA, som støttede Saddam Hussein, og Vesten, der scorede kassen på krigen, var Irans fjender. Så selv om han ikke var særlig muslimsk opdraget, trådte han nogle år efter ind i præstestyrets egen hær, revolutionsgarden. Her var han i mange år livvagt i udenrigsministeriet for den populære

Figur 5. Saiid sammen med andre frivillige i Iran-Irak-krigen. Mange af hans kammerater døde i krigen. Indsat Saiid som ung revolutionsgardist og som netop pensioneret livvagt.

Figur 6. Hjemme i Saiids imponerende lejlighed. Når familien tænder fjernsynet ser de udelukkende kanaler fra Teheran.

præsident Khatami, når han var i udlandet, og hjemme i Iran, når udenrigsministeriet havde gæster fra udlandet.

Saiid bor i en fin ejerlejlighed i et område i Teheran, hvor alle naboerne også er tilknyttet revolutionsgarden. Her bor han

sammen med sin rettroende muslimske kone, som forbliver forskriftsmæssigt tildækket også i hjemmet, og som man hverken giver knus eller håndtryk, men hilser på ved at holde sig på brystet og bukke let med et "salaam".

Figur 7. Akram i sin lille tøjforretning, som hun passer sammen med sin svigerdatter.

Og det skaber naturligvis en vis tryghed at have sin egen personlige bodyguard.

Akram – det traditionelle mønster

Akram er nummer tre i den store søskendeflok og den ældste pige. Hun har en lille tøjforretning i et butikscenter. Den passer hun sammen med sin svigerdatter. Akram er blevet gift med en solid tømrer, som er overbevist muslim, og det påvirker hendes hverdag; fx beholder hun chadoren eller tørklædet på hjemme eller på besøg, hvis der er fremmede mænd til stede. Men Akrams væsen er uden tørklæde, og selv en chador kan ikke skjule et sind, der blev formet i det gryende iranske frisisind i hjemmet hos Ghamr og Hossein.

Farsaneh – humørbomben

Lillesøster Farsaneh er blevet godt gift. Rigtig godt. Sammen med sin mand Majiid, har hun en succesfuld fabrik, hvor der fremstilles tøj, kopivarer. Det må man nemlig gerne i Iran.

Hjemme hos Majiid og Farsaneh ser man afslappet på islams regler. Bevares, i det offentlige rum tager man sin chador eller et tørklæde på, som man skal, men indenfor husets fire vægge ryger chador og tørklæde, og tonen er tvangfri og hjertelig. Første gang vi mødes, opfatter Farsaneh klart, hvordan jeg er lidt i tvivl om, hvordan man hilser her, så hun tager resolut fat i mig og demonstrerer: først et kindkys på højre, så på venstre og endelig et til på højre side. Sådan! Ghamr, som jeg lige har hilst på, spørger, hvorfor der kun kunne blive et fladt håndtryk til hende, men da vidste jeg jo ikke bedre. Så undskyld og bod og bedring.

Majiid og Farsaneh har to børn, Saheh og Samer, som begge tilhører den uforholdsmæssigt store aldersgruppe mellem 15 og

Figur 8. Hjemme hos Majiid og Farsaneh. Fra venstre Ghamr, på gulvet. Dernæst Farsaneh, Majiid og Akram. Fjernsynet viser iransk pop fra USA.

Saiid forstår godt, hvis der er nogle af Islams meget strenge straffe, jeg ikke bryder mig om. Og han bryder sig heller ikke selv om, at Islam gør forskel på mænd og kvinder. Men det er jo loven. Og det, som han i bogstaveligste forstand har satset hele sit liv på,

kan jeg vel ikke forlange, at han skal opgive at tro på?

Saiid er med sin baggrund naturligvis til at begynde med skeptisk overfor mig, vestlig som jeg er, men ender med at være den, der kører mig det halve Iran rundt.

35 år, som repræsenterer Irans nye generation.

Samer er 17 og skoletræt, han ønsker sig et arbejde af praktisk art. Sahele er 21, hun læser grafisk kommunikation på universitetet i Teheran og ønsker sig, at Iran må blive et land, hvor man ikke hele tiden skal være på vagt.

Samer og Sahele og deres jævnaldrende er Irans fremtid. Det kan næsten ikke blive mere spændende.

Og alle Ghamrs andre børn

Ahmed, Mehrdi og Hamid bor i Teheran og arbejder i transportbranchen.

Afsaneh, som ikke skal forveksles med Amirs kone, bor i Holland og har en købmandsbutik.

Farah bor i Teheran og har en forretning med kontaktlinser.

Omid er den yngste. I Ghamrs stue står hans portræt med roser på hæderspladsen ved siden af fjernsynet. Han bor i Århus og arbejder ved postvæsenet.

Familiesammenholdet

Ghamrs mange børn er splittede, både når det drejer sig om geografi og holdninger.

Men selvom deres familier ikke alle omgås hinanden, holder de alligevel sammen som søskende.

Og mest bevægende er, at de, som står allerlængst fra hinanden, hvad angår livsførelse, ser ud til at være dem, der står hinanden allermest.

Fx Farsaneh og Saiid, humørbomben og revolutionsgardisten. At se dem sammen er næsten et bevis på, at hvis religion ikke bliver til politik, så behøver religionen ikke at være årsag til ufred i verden.

Ivan Jacobsen er lærer og har været redaktør på og forfatter til en række af Geografforlagets udgivelser.

Alle fotos af Ivan Jacobsen.

Figur 9. Farsaneh på vej fra indkøb.

Figur 10. Farsaneh hjemme i sit eget køkken.

Figur 11. Majiid, Ghamr, Akram og Farsaneh nyder resultatet.

Figur 12. Farsaneh og storebror Saiid. Selv en gammel revolutionsgardist må tå op.

Brandenburger Tor, by night. Foto: Nikolaj Bunniss.

Berlinmuren 1989. Foto: Google photo.

Rigsdagens nye kuppel 2001 af Norman Foster. Foto: Nikolaj Bunniss.

Studietur til BERLIN

d. 1.- 5. juni 2011 (Kr. Himmelfart)

STUDIETUREN ER AF FAGLIG RELEVANS FOR ISÆR FAGENE GEOGRAFI, HISTORIE og SAMFUNDSFAG

På turen til Berlin vil byens historiske og geografiske forhold blive grundigt gennemgået i forbindelse med besøgene i de enkelte bydele. Berlins infrastruktur, demografiske og økonomiske forhold vil blive belyst. Vigtige lokaliteter, der fortæller om de store ændringer efter genforeningen, vil blive besøgt.

Områder som bl.a. vil indgå på turen: De centrale dele af henholdsvis Øst-og Vestberlin, altså Mitte i øst med Unter den Linden, Friedrichstrasse, Museumsinsel og Alexanderplatz m.m. I vest Kurfürstendamm og Zoovierteil med Europacenter og Europas største varehus KaDeWe m.m.

Det nye regeringskvarter og den nye hovedbanegård samt Rigsdagen og den eneste bevarede byport Brandenburger Tor. Dengenopbyggede Potsdamer Platz med regionalbanegård og en mængde spektakulære bygninger.

Pris: 3.700 kr. som dækker bus-transport, færge, og hotelophold med morgenmad.

Faglig leder: Bjarne Furhauge, seminarielektor.

Turansvarlig: Nikolaj Bunniss, tlf. 53 53 93 35.

Tilmelding sker ved indbetaling af depositum 500 kroner på www.geografforbundet.dk. Samtidig sendes besked til Nikolaj, ncb@geografforbundet.dk. Tilmeldingsfristen er d. 01.03.11.

Læs mere på hjemmesiden, www.geografforbundet.dk.

Olympic Stadion 1936. Foto: Nikolaj Bunniss.

Holocaust mindesmærke 2005. Foto: Nikolaj Bunniss.

Berlinmurens fundament markeret. Grænsen mellem øst og vest. Foto: Nikolaj Bunniss.

Figur 1. Elever sidder koncentreret og søger til en elevpræsentation i geografi. Foto: Holmegårdsskolen, Kokkedal.

”Der er sgu da geografi alle vegne”

Af Jens Raahauge

Når faget geografi er blevet stedbarn ved fagfordelingen, er det en oplagt mulighed, at man som skoleleder selv tager timerne. Det gjorde jeg, og nu - efter to år og en afgangsprøve - er jeg ked af, at der igen er lærere, som vil undervise i faget.

Felterne med GEOGRAFI i 8. klasserne stod jomfrueligt hvide, da fagfordelingen gik ind i sin sidste fase.

Tilbageholdenheden skyldtes nok en kombination af, at de linjefagsuddannede geografilærere ønskede en rimelig samling på deres kommende arbejde, så de ikke fik for mange klasser og hverdagen blev en omgang ”træf nye mennesker”, og af at de livfulde pubertetsunge, der ikke havde lige netop geografi som fokusområde i 7. klasse, ville tappe mere energi, end de ville give.

Begrundelserne forekom mig at være særdeles væsentlige.

Lærere som har et- og totimersfag på linje er i risikozonen for at blive udgrænsede i team- og forældresamarbejdet, hvis fagfordelingen påfører dem en status af mangeklassenærstående faglærere, hvilket både kan give dem og deres fag et prestigetab og bidrage til, at netop deres fags

dimensioner bliver nedtonet i det samlede teamsamarbejde. Derfor vil det være attraktivt at lave fagkombinationer, som sikrer, at den enkelte lærer kan overkomme at være ligeværdig i team- og forældresamarbejdet.

Lærere som har linjefag, der er målrettet skolens ældste elever, kan det styrke at få fagkombinationer, der giver mulighed for at få hold på hver enkelt af de elever, som har svært ved at få hold på sig selv. Derfor kan en helhedstænkning i fagfordelingen sikre, at vi dels kan leve op til skolelovens nye menneskesyn: den præsterende elev og dels bevare nogle af de værdier som neoliberalismen truer på fagpræstationernes alter fx den kritiske sans, den personlige udvikling, evnen til at arbejde projektorienteret og evnen til at samarbejde.

En løsningsmulighed var der også.

Som skoleleder har jeg dels et ansvar for den samlede fagfor-

delings bæredygtighed, både fagligt og personalepolitisk, dels en holdning, der indebærer, at man som leder må have en væsentlig del af sin virksomhed uden for kontoret, midt i dagligdagen som underviser; både for at have et – i ordets egentlige forstand – førstehåndskendskab til lærernes hverdag, dels for at holde sig ajour med den virkelighed som så nemt bliver ulidelig let i et regneark.

Løsningen var således oplagt: Jeg måtte efter en pause på 20 år selv blive geografilærer igen.

Nu – efter 2 år og en digital afgangsprøve – må jeg konkludere, at jeg har været glad for mit valg. For det første har jeg fået endnu mere respekt for de lærere, der underviser tidens unge fra en multietnisk klasse i et socialt sårbart område. Det er ikke nogen enkel dans på roser, men bestemt heller ikke en steppen i kviksand.

For det andet har jeg oplevet et fag, der akkurat som for 20 år

siden repræsenterer en væsentlig naturvidenskabelig dimension af vores virkelighedsforståelse, men som nu har fået langt flere muligheder for at engagere eleverne i almindelighed, fordi alle hver dag gennem medierne har hele verden inde på livet, og verden kan opleves som et sammenhængende hele.

Det indebærer, at vi dels får en egentlig dosis geografifinæring i form af jordskælv, tsunamier, vulkanudbrud, hungerkatastrofer, olieudslip, oversvømmelser og så videre, dels af vi har en fast, global klimadagsorden med en perlerad af analyser; alt sammen med grafer og levende billeder.

Men vi har også en geografidynamo i dels elevernes multietniske sammensætning, dels deres berejstthed som turister.

To elevbemærkninger ringer stadig i min bevidsthed om mine to geografiår: "Der er sgu da også

geografi over det hele" og "Jeg så en masse geografi i min ferie".

Det kan godt være at en del af byerne i Udkantsdanmark ikke er præsenteret hos eleverne, ja, måske er endog nogle af lokaliteterne i "Indkantsdanmark" lidt usikre, men eleverne har med sådanne bemærkninger afsløret, at Faiz fra Libanon, Nur fra Konja, Sakaria fra Somalia, Oliver fra Fredensborg og Nicoline på tur til Australien alle med deres helt basale sansninger kan sætte menneskets livsbetingelser og dermed geografien i relief.

En anden bemærkning som har sat sig fast i min bevidsthed er: "Det meste geografi er jo matematik og fysik."

Det er tilfredsstillende at se, at det lykkes at give fysik og ikke mindst matematik en meningsfuld placering i en sammenhæng, hvor geografi så at sige optræder som disse fags grounding.

Endelig står det for mig som den største pædagogiske gave, at klasserne er udstyret med smart board, ikke fordi de medfølgende geografikort betyder noget, snarere tværtimod, men fordi man kan få adgang til alle tiders store viden- og billedbank, og fordi elevarbejde og -fremlæggelse kan få en helt anderledes status og effekt.

Jeg har med nogen vemod konstateret at der ikke var hvide felter ved GEOGRAFI i årets fagfordeling...

Jens Raahauge er skoleleder på Holmegårdsskolen i Kokkedal.

Nu også gode solide
geografibøger
til den rigtige pris

www.meloni.dk

Geografforbundets ordinære generalforsamling

Lørdag den 18. sep. 2010 kl. 16.15 – 18.00 på Aalbæk Gamle Kro, Skagensvej 42, 9982 Aalbæk

Referat:

Dagsorden ifølge vedtægterne

1) *Valg af dirigent.* Styrelsen foreslår Mogens Winther. Valgt. Konstaterer derefter at generalforsamlingen er lovligt indkaldt!

2) *Godkendelse af 2 referenter.* Styrelsen foreslår Pernille Jørgensen og Bo Hildebrandt. Valgt.

3) *Styrelsens beretning, som indeholder delberetninger fra udvalgene.*

Formanden Erik Sjerslev fortalte om Geografifagets status. Faget har historisk set haft mest status i folkeskolen, når det har været et prøvefag. For gymnasiet er der kommet hovedvægt på naturgeografi.

På seminariet har der historisk set altid været for få, som har uddannet sig til geografilærere. Fysik/kemi og biologi har større bevågenhed i samfundet og den private sektor. Vi skal styrke geografi i samfundet. Geografifaget er truet af et science fag. Geografforbundet er imod et sådan fag, og vi opfordrer dansk industri til at modarbejde et sådan forslag. Vi arbejder sammen med de to andre faglige foreninger (Biologi og Fysik/Kemi) om at give en klar udmelding til de relevante myndigheder om vores holdning til dette forslag.

Et 40-års jubilæum giver stof til eftertanke og tak til styrelsens medlemmer og forlagets medarbejdere – vi har en god symbiose. Vi er en livskraftig forening.

Derefter blev formandens beretning lagt ud til debat:

Inge Hestbæk: Efterlysning af yngre medlemmer i forbundet. Styrelsen arbejder hele tiden på at få nye medlemmer, men vi må også have respekt for de yngres medlemmers familiesituation.

Henning Lehmann fra styrelsen mente dog, at det ikke kun var "gamle" i styrelsen, der er en del unge – især kvinder!

Mette: Ny hjemmeside skulle gerne kunne tiltrække flere af de unge, der er på nettet!

Tove From Jørgensen (forlagsdirektør): Bedre fastholdelse af nye studerende, men ofte melder de unge studerende med geografi sig ind, fordi de får 20 % rabat på bøger, og så slutter medlemskabet, når de er færdige!

Fagudvalget: Fagudvalget har arbejdet med mange forskellige tiltag, deriblandt geografibachelorprisen og folkeskolekonkurrence. Studerende nedprioriterer det frivillige arbejde.

Frede: Vi skal fokusere mere på folk uden for undervisningssektoren.

Jørn: Vi skal fokusere på vores målgruppe for foreningen. Det er vigtigt, at vi skal sætte fokus på medlemsrekruttering.

Kresten: Det er også vigtigt, at man har formidlingen med til læreren, også didaktisk.

Kommentar fra et medlem: Der har ikke været anden information om Geografforbundet end billige bøger på læreruddannelsen. Mogens Winther konkluderede, at styrelsen opfordres til at arbejde videre med rekruttering og øge interessen for Forbundet.

Derefter blev formandens beretning godkendt!

4) *Beretning fra Geografforlaget til drøftelse.*

Per Nordby fremviser dias.

Forlagets værdier - at understøtte læring gennem målrettet formidling.

Forlagets mission - at udgive naturvidenskabeligt materiale med hovedvægt på geografifaget.

Forlagets omsætning er dalende, men vi arbejder med nye systembøger. Resultat 2009: 711.742 kr. Forlaget er et solidt firma med en solid egenkapital på ca. 8 mio. kr. Der er 7 medarbejdere ansat i forlaget. Geografforlaget ejer Huset LM, det er dog ikke et firma med stor aktivitet.

Lageret i Brenderup er ved at blive afviklet, således at lagerfunktionen er overgået til DBK. Det har givet mere tid til medarbejderne på kontoret. Det har også givet mulighed for at kunne sælge bøger til boghandlerne.

Fremtiden byder på nye tiltag på internettet og nyt materiale til gymnasiet, test til Geotoper og digitale atlas.

Udgivelser i 2009 har primært været bøger til andre faggrupper end geografi. Udgivelser 2010-

vores store satsning på Explorer, som er nogle af de bedste bøger til de naturvidenskabelige fag, geografi, biologi og fysik/kemi. Vi har markedets bedste atlas.

2010 indeholder meget større produkter end 2009 med atlas og systembøger.

"Vi undersøger" serien er blevet erstattet af den nye serie "Undersøg" og atlas til indskoling.

Fremvisning af de nye sites.

Lageret bliver sat til salg.

Ingen spørgsmål fra salen!

5) *Redaktørens beretning.*

Mette Truelsen henviser til Maja Enghaves skr. beretning i GO. Vi har fået en ny anmelderredaktør til bladet. Vi har fået flere og bedre annoncer fra forlag til bladet.

Mogens Winther roser redaktionen for et godt blad.

6) *Fremlægelse af revideret regnskab, som på generalforsamlingen i*

skriftlig form udleveres til de fremmødtte.

Kassereren uddelte et revideret regnskab og fortalte kort om regnskabet.

Kontingenti girokort er blevet udsendt for sent i år, og derfor er der et "teknisk underskud". Der forventes kontingent indtægter på ca. 800.000 kr.

I år har vi en stor indtægt på annoncerne i bladet.

Vores revisor Axel Toft Nielsen er pga. sygdom blevet afløst af revisorsuppleanten Birgit Henriksen. Forsamlingen sender en hilsen til Axel.

Med kontingentindtægter medregnet giver regnskabet et nul eller et lille overskud.

Styrelsen har sparet på udgifterne til styrelsesmøderne.

Prisen på geografweekenden er stort set det samme som 2009. De regionale har brugt lidt mere på deres årlige topmøde.

Posten teknik og service er stor pga. en dårlig kontrakt med et IT firma, den er nu opsagt pga. dårlig service. Til næste år forventes posten at være ca. halvdelen.

Posten som lønnet redaktør koster lidt mere end før, ca. 72.000 kr. for alle 6 numre.

Aktiver: Egenkapital på ca. 8,7 mio. kr. skyldes hovedsagligt Geografforlagets egenkapital.

Posten Kortfristet gæld på 81.000 kr. skyldes en indbetaling fra en grønlandsk indbetaler. De er blevet forsøgt afleveret, men ingen "savner pengene". Om to år vil de indgå i egenkapitalen.

Medlemstallet er 2961 i alt inkl. skoler. Antallet af private medlemmer falder støt.

Regnskabet blev godkendt!

7) *Indkomne forslag*: Ingen forslag.

8) *Fastlæggelse af medlemskontingentets størrelse*.

Styrelsen foreslår kontingentforhøjelse for de studerende fra 150

kr. til 175 kr. og institutioner fra 450 til 525 kr., resten uændret.

Forslag fra forsamlingen om at holde prisen på 175 kr. for de studerende det første år.

Spørgsmål fra forsamlingen om hvorfor det er nødvendigt at forhøje kontingentet. Per Watt forklarer, at det skyldes styrelsens ønske om at kunne have et større råderum til at lave forskellige medlemsaktiviteter.

Forslaget om forhøjelse af kontingent er vedtaget af forsamlingen. De nye satser ser således ud:

Almindeligt medlemskab: . . . . .300 kr.

Familie (par): . . . . .400 kr.

Studerende: . . . . .175 kr.

Institutioner, skoler

o.lign.: . . . . .525 kr.

9) Valg af:

A. Formand: Eneste kandidat (genopstilling): Erik Sjerslev Rasmussen. Valgt.

B. Næstformand: Eneste kandidat (genopstilling): Ditte M. Pagaard. Valgt.

C. Kasserer: Eneste kandidat (genopstilling): Per Watt Boolsen. Valgt.

D. Kontaktperson til regionerne: Eneste kandidat (genopstilles af de regionale): Lise Rosenberg. Valgt.

E. Yderligere 6 – 7 styrelsesmedlemmer.

Annette Knudsen genopstiller
Jørn Asmussen genopstiller
Henning Lehmann genopstiller
Nikolaj Charles Bunniss genopstiller
Henriette Lanter-Mortensen genopstiller
Alle valgt.

F. Suppleanter til styrelsen. Styrelsen har to forslag.

Jacob Michelsen
Frank Hansen

Begge valgt.

G. GO-redaktør: Eneste kandidat (genopstilling): Maja Eng-have. Valgt.

H. Yderligere 3 – 10 redaktionsmedlemmer.

Søren Kristensen og Anne Dorthe Hjerner stopper i redaktionen.

Helle Askgaard
Leif Tang Lassen
Sonja Salminen
Henning Strand
Mette Starch Truelsen
Alle valgt.

I. 2 revisorer.

Birgit Henriksen
Michael Kristiansen
Begge valgt.

J. Revisorsuppleant.

Carl Erik Olsen
Valgt.

10) *Eventuelt*.

Lise gør opmærksom på, at alle deltagere får bogen om Skagens Odde, og hvis man har fået en anden bog, bedes man aflevere denne.

Mogens Winther takker for god ro og orden til generalforsamlingen – generalforsamlingen sluttede 18:10.

Referenter

Pernille Jørgensen og Bo Hildebrandt

Aalbæk d. 18. september 2010.

40 år

Beretning fra geografweekend 2010

Geografforbundets 40 års jubilæum blev fejret med maner på geografweekenden i Skagen den 17. - 19. september 2010. Det var en af – om end ikke den bedste geografweekend vi har haft! Alle sejl var også sat til med hyggelige omgivelser på Aalbæk gl. Kro. Weekenden bød på temaer over hele skalaen af geografiske aspekter fra vandringer i storslåede klitlandskaber, over Skagensmalerne og Skagens historie til et møde med det nuværende Skagen med rundvisning på havnen til en snak om fiskeri og turisme. Kronen på værket var en række veltilrettelagte aktiviteter: flyvetur over rimme-dopperlandskabet på Skagens Odde, kanosejlads på Uggerby å, landskabsmodellering langs stenalderskrænten ved Mosbjerg. Der var introduktion til geocaching i Bindslev, hvorfra Geografforbundets jubilæumsmønt nu er på vej verden rundt med geocacherne. Festmiddagen osede af stemning og godt humør med livemusik, taler, sange, billedshow, quiz og dans og mindede os alle om, hvor dejligt det er at være i geografers selskab.

Tusind tak til kursusudvalget for en helt fantastisk god og veltilrettelagt Geografweekend!

Mette S. Truelsen

– på toppen!

Figur 1. Fredag aften kom vi med bil, tog og fly til middag på Aalbæk gl. Kro. I anledning af 40 års jubilæet deltog medlemmer helt tilbage fra forbundets tidlige år. Her er det Inge Hestbæk og Erik Bülow-Olsen. Foto: Mette S. Truelsen.

Figur 2. Foredrag om Skagensmalerne og deres virke i de stemningsfulde omgivelser på Skagens Museum. Foto: Mette S. Truelsen.

Figur 3. Lørdagens ekskursion begyndte ved Råbjerg Kirke, hvor tidligere skovridder Frede Jensen gav os et historisk tilbageblik på livsbetingelserne i de barske egne på Skagens Odde. Foto: Erik Christophersen.

Figur 4. Geografer i rask trav over Råbjerg Stene, hvor Råbjerg Mile begyndte sin vandring. Foto: Steen Lundgaard.

Figur 5. Toptur til en af de mange klitter – det var som at gå på en kraterkant og udsigten var fantastisk. Foto: Erik Christophersen.

Figur 6. Klitheden omkring Råbjerg Mile er uendelig storslået. Vi nød roen, udsigten til milen og de mange tranebær. Foto: Mette S. Truelsen.

Figur 7. Lørdag eftermiddag var der rundvisning på Skagen Havn med temaerne fiskeri og turisme. Foto: Erik Christophersen.

Figur 8. Ombord på en af de mange fiskekuttere, som stadig giver brød på bordet for fiskerne i Skagen. Foto: Mette S. Truelsen.

Figur 9. Still going strong! Helle Askgård og Bent Valeur til Geografforbundets fyrretyvende generalforsamling. De hører til dem, som har været med helt fra starten. Foto: Steen Lundgaard.

Figur 10. Geoprisen 2010 blev tildelt Friluftsrådet for deres store arbejde med at udvikle og udbrede miljøundervisning nationalt og internationalt under Grønt Flag Grøn Skole. Eigil Larsen får hermed prisen på 10.000 kr. overrakt fra fagudvalgets repræsentant, Ditte Marie Pagaard. Foto: Erik Christophersen.

Figur 11. Vi er en blandet flok af geografer med det samme mål: At styrke geografien. Her nyder formand Erik Sjerslev Rasmussen og Lone Østergaard fra kursusudvalget den dejlige festmiddag. Foto: Steen Lundgaard.

Figur 12. Hele salen gyngede til den store finale med festsang og flag fra hele verden. Foto: Erik Christophersen.

Figur 13. Til et rigtigt rubinbryllup hører både liveband og dans. Foto: Erik Christophersen.

Figur 14. Blandt søndagens aktiviteter var kanosejls på Uggerby Å, som skærer sig smukt ned i landskabet. Foto: Mette S. Truelsen.

Figur 15. Vi nåede toppen med en flyvetur i solskin over Skagens Odde, hvor landskabets opbygning gennem strandvolde var meget tydelig. Se hvor smukt de to have mødes ud for grenen. Foto: Erik Christophersen.

Figur 1 og 2. GPS indsættes med en valgt Cach-koordinator... og skattejagten kan gå i gang.

Geocaching på Geografweekend 2010 med jubilæumsmønt sendt verden rundt

Af Lone Østergård

Søndagens program bød på en skattejagt med Geocaching, og her blev Geografforbundets lille "rejsebille"/Travel bug - også sendt på rejse rundt om jorden.

Geocaching fandt sted i det lille nye anlæg i Bindslev.

Her ventede der dagens deltagere lidt af en prøvelse i tålmodighed, når det gjaldt det trådløse netværk på de medbragte computere. Det lykkedes dog at få set den lille introduktionsvideo på www.geocaching.com.

Herefter stod det klart for deltagerne, hvad geocaching kræver og går ud på, hvordan man tilmelder sig og bruger denne side til at op søge nye skatte, samt hvilke typer af "skatte" der findes. Den lokale skattejagt kunne således igangsættes med den medbragte GPS samt medbragte mobiltelefoner, som blev fundet frem til formålet. Skatten, som lå godt gemt i

anlægget, var af middel størrelse, middelsvær at finde og den lille krypteringskode, kom da også i brug for at finde skatten, som lå gemt under en stor trærod.

For at tage noget fra skatten skal der lægges en anden genstand af samme eller større værdi tilbage til skatten. Her blev der byttet

mønter - en 20 cent euro, blev byttet ud med en mønt - lavet til Geografforbundets 40-års jubilæum - denne mønt fik følgeskab af en Travel bug - og de to er nu sendt i sending i fællesskab rundt om jorden.

"Rejsebiller" hedder K15TT3 og kan følges under følgende tacks <http://coord.info/TL199YYN> og <http://coord.info/TB33NHZ> - og den befinder sig lige nu i Tyskland...

Alle fotos, top og bund, af Leo Kristensen. Jubilæumsmøntens bagside. Foto: Henning Bech Johansen.

Figur 3 og 4. Med trådløs netforbindelse vises hjemmeside for geocaching, samt introduktionsvideo.

Præsentation af ny fagkonsulent

Til Geografforbundet / Geografisk Orientering - præsentation af ny fagkonsulent i bl.a. geografi.

Pr. 1. august 2010 er jeg ansat som fagkonsulent i biologi, geografi og natur/teknik tre dage om ugen: onsdage, torsdage og fredage.

Siden 1980 har jeg været ansat i Ballerup kommune som lærer, fra 1986 også som skolekonsulent for naturfagene og fra 1990 i en kombinationsstilling som naturvejleder og skolekonsulent. Fra 2008 har jeg sammen med en kollega været programleder for Ballerup som Sciencekommune.

Sideløbende med min ansættelse i Ballerup Kommune har jeg bl.a. deltaget i en række ministerielle arbejdsgrupper, eksempelvis vedr. de forskellige faghæfterevisjoner i faget biologi og været formand for opgavekommissionen for naturfag. Desuden har jeg gennem en længere årrække undervist på diverse naturfaglige lærerkurser over hele landet.

Udvikling af skolens naturfag og samspillet mellem dem er i disse år særlig vigtigt. Der er stærke ønsker om, at flere unge uddanner sig i en naturvidenskabelig retning, men samtidig er det naturligvis stadig vigtigt, at befolkningen som helhed kan forlade skolen med en solid naturfaglig indsigt, der gør dem i stand til at navigere i det stadigt mere komplekse samfund. Naturfagsundervisningen må nødvendigvis fortsat udvikles for at kunne

Keld Nørsgaard

leve op til de forskellige krav, så alle elever bliver inddraget i en spændende og engagerende naturfagsundervisning, hvor de får mulighed for at tilegne sig en bred naturfaglig indsigt og handlingskompetence til at begå sig i livet efter skolen.

Som det fremgår af Fælles Mål 2009, så har naturfagene i skolens overbygning mange fælles indholdsområder, hvilket har givet anledning til formuleringen af de fælles trinmål. Tilsvarende trinmål med fælles naturfaglige aspekter kan dog også findes i mange af naturfagenes øvrige trinmål. Skolestyrelsen har i den forbindelse startet en forsøgsrække med fælles naturfaglig afgangsprøve – meget lig den fælles prøve i 2005/06. Når disse forsøg er gennemført og evalueret, håber jeg at kunne orientere om det her i bladet og måske også på kurser forskellige steder i landet.

Jeg ser frem til at få et godt samarbejde med Geografforbundet.

*Med venlig hilsen
Keld Nørsgaard*

Vi efterlyser

– for at forbedre folkeskolens geografiundervisning
– **forfattere til:**

Over et længere tidsrum har ganske mange aktive brugere af Geografisk Orientering rost bladets linje og artikler generelt. Det er redaktionen naturligvis ikke utilfreds med. Men et stort antal af disse brugere af bladet har også efterlyst undervisningsforløb til folkeskolens undervisning i Geografi, - den slags savner de meget! Dette ønske bakkes ligeledes op af Geografforbundets styrelse og fagudvalg.

Derfor denne lille notits: Vi efterlyser forfattere til geografiske undervisningsforløb for folkeskolen, men også andre uddannelsesniveauer. Det er vort håb, at dette initiativ kan udvikle sig til at udgøre en fast del af Geografisk Orienterings indhold – i bedste fald ét nyt undervisningsforløb til hvert nyt nummer af bladet. Artiklerne kan fx omhandle undervisningsforløb i klasselokalet, IT-baserede undervisningsforløb, erfaringer med elektroniske undervisningsmaterialer der allerede findes på markedet, tværfaglige forløb, eksperimentbeskrivelser eller ekskursionsforløb.

Betaling efter gældende aftaler for artikelskrivning til Geografisk Orientering - se endvidere www.geografforbundet.dk, Geografisk Orientering, forfattervejledning. Bidrag svarende en halv normalartikel modtages også gerne.

Henvendelse til redaktør Maja Enghave på mek@geografforbundet.dk.

Vi glæder os til at modtage og læse nærmere fra de aktive geografiundervisere.

*Redaktionen
Geografisk Orientering*

Månedens link

<http://coord.info/TL199YYN> og <http://coord.info/TB33NHZ>

Det alternative Sorø-møde og Holger Prisen 2010 - spor krydses

Spor krydses

Lørdag den 28. august – søndag den 29. august 2010 afholdtes det alternative Sorø-møde på Askov Højskole.

Geografforlaget, Forlaget LM og HOLGER PRISEN har eksisteret hver for sig i hhv. 6 år og 61 år. I de senere år har deres veje krydset hinanden. Det fortæller denne artikel om.

Huset LM og Det alternative Sorø-møde

Forlaget LM bliver til Huset LM Dansk lærerforeningens Forlag og Geografforlaget har sammen i 2007 købt lærerforeningernes forlag Forlaget LM, der gennem mere end 50 år har udgivet undervisningsmaterialer. Den nye fusion er blevet døbt Huset LM. Siden har Geografforlaget købt Dansk lærerforeningens Forlags andel af Huset LM.

Forlaget LM (Lærerforeningernes Materialeudvalg) blev dannet i 1949 for at styrke samarbejdet mellem faglige foreninger, lærerforeninger og DLF og for at 'fremstille billige, gode og terrængående undervisningsmidler'. Med lærer Erik Schmidt i spidsen har Forlaget LM på det seneste især været kendt for Det Alternative Sorø-møde, kaldet DAS, som forlaget tog initiativet til for tre år siden. Erik Schmidt er tilknyttet enkeltopgaver såsom netop DAS-konferencen.

"Det alternative Sorø-møde" – er ikke nødvendigvis et forum for en altid værende opposition

til noget eksisterende – men et forum for en pædagogisk debat.

Det alternative Sorø-møde havde i år følgende program:

Spændende oplæg og debatter om bl.a.:

- Folkeskolen med eliteklasser, profilskoler, enhedsskole, fællesskab, evidens, evidensdiskurs, Singapore, læring, den gode lærer, metodefrihed.
- Rejseholdet med dets 360 graders eftersyn af folkeskolen.
- Regeringens og kommunernes syn på folkeskolen og udgifterne hertil.
- Fremtidens læreruddannelse.

HOLGER PRISEN 2010

På det alternative Sorø-møde uddeles "Holger Prisen" opkaldt efter Holger Henriksen. Holger er i dag en pensionist på 78 år. I sin aktive karriere havde han stor betydning for den pædagogiske debat i Danmark. Han skrev meget litteratur om emnet pædagogik.

Hvem er Holger?

- Folkeskolelærer i Esbjerg på Rørkær skolen, 1955-64 og 1967-70
- Folkeskolelærer og konstitueret skoledistriktsleder i Umanaq, Grønland, 1964-1967
- Adjunkt i Pædagogiske fag ved Esbjerg Seminarium, 1971-1975
- Adjunkt/Lektor ved Aalborg Universitetscenter, 1975-1979
- Lektor i de pædagogiske fag ved Haderslev Seminarium 1979 - 1991

Figur 1. Årets prismodtager blev Thomas Aastrup Rømer, lektor på Danmarks Pædagogiske Universitet, Århus. Pernille Jørgensen, Geografforbundet overrækker HOLGER PRISEN. Foto: Heine Sand Kristensen.

- Central Studielektor i pædagogik i Direktoratet for Folkeskolen og Seminarierne, Undervisningsministeriet 1981-
- Førtidspensionist, 1991

Spor krydses

Ved Geografforbundet 25 års jubilæum i 1995 udgav Geografforlaget en bog "At rejse er at leve". Forskellige mennesker gav sit bidrag i denne bog.

Af forfattere kan nævnes:

- daværende undervisningsminister Ole Vig Jensen
- Klaus Ribbjerg
- Troels Kløvedal
- Leif Davidsen
- Samt Holger Henriksen, som skriver en artikel med overskriften "På sporet af virkeligheden".

Holger Henriksen skriver: "Ingen har beskrevet barndommens fremtidshåb og udlængsel som Johs. V. Jensen: "Som Dreng skar jeg skibe og skød med bue." Og han fortsætter med en blanding af egne og Johs. V. Jensens drømme: "Vi satte skibe i åen, fulgte dem langs bredden, indtil strømmen tog dem og førte dem ind i fjorden og langt bort til fremmede lande. Vi drømte om skonnerter med kopralast i Stillehavets arkipelag (øhav) og femmastede barker på handel ved Kinakysten. Museet i Åbenrå var fyldt med rariteter, som sømænd

havde bragt hjem fra Det Fjerne Østen." "Vi drømmer om taarne ved jangsekiang og om Himalayas Sne og om den forunderlige mægtige sol, som Ingen taaler at se." "Vi samlede Richs-billeder, - og i en stråtekt skole ved Limfjorden drømte Birgit om engang at nå frem med karamelkaravane til byporten i samerkand.

Kortlæsning

Mit skoleatlas blev min første vejleder, der hjalp med at finde virkelighedens rammer om fantasiens rejser..."

Det skal lige nævnes, at den omtalte Birgit i det ovenstående er Holger Henriksen kone.

Mon ikke vi alle sammen kan kende noget af følelsen, der er beskrevet ovenfor?

Har vi ikke haft en udlængsel - en nysgerrighed over for det fremmede?

Alt sammen udmønter det sig i faget geografi.

De ældste rejsebeskrivelser og dermed geografi findes i den græske mytologi.

I Danmarks Nationalleksikon er geografi det fag, der er repræsenteret med flest artikler.

Holger Henriksen var til stede på det alternative Sorømøde i august 2010 på Askov Højskole. Han fortalte mig, at det ovenfor omtalte bidrag til "At rejse er at leve" var det skrift, han betragter som sit bedste skrift i sin lange karriere som forfatter.

NB. Bogen kan stadig købes hos Geografforlaget.

Pudsigt som spor krydses.

*Erik Sjerslev Rasmussen
Folkeskolelærer og Cand. Pæd.
Formand for Geografforbundet.*

Udpluk af vores mange nyheder ...

Konvektionskammer

Anvendes til at vise konvektionsprincippet i luft ved hjælp af røg og varme.

Selve kammeret er fremstillet af akryl, og placeres ovenpå bundpladen af aluminium. Fyrfadslys medfølger.

Konvektionskammer (nr. 47.10.20) . . . kr. 649,00
Ekskl. moms

Gundlach A/S · Silkeborgvej 765 · 8220 Brabrand
Tlf. 8694 1388 · Fax 8694 2486 · gundlach@gundlach.eu · www.gundlach.eu

GEOGRAFFORLAGET LANCERER NY HJEMMESIDE!

Geografforlagets nye hjemmeside gør det nemmere og mere overskueligt at finde og bestille bøger og materialer til din undervisning. Du kan også holde dig orienteret om vores bogpakker, som skoler gratis kan abonnere på, samt se nye og kommende udgivelser. Desuden kan du tilmelde dig vores nyhedsbrev, så du får nyheder fra Geografforlaget leveret direkte til din mailboks.

Desuden kan du på hjemmesiden nemt bladde i elektroniske udgaver af alle nye bøger eller logge på GO Net, hvor du kan benytte vores digitale undervisningsmidler.

Klik ind på geografforlaget.dk og udforsk den nye hjemmeside!

Visby Gotland. Foto: Nikolaj Bunniss.

Rauker på nordøen. Foto: Nikolaj Bunniss.

Gotland færge. Foto: Google foto.

Gotlands geologi

27. juni til 1. juli 2011

Ekskursion til Gotland med Visby og området nord og vest på øen, St. Karlsø samt Fårø.

Gotland er, i modsætning til det øvrige Sverige, ikke "bygget" på klippegrund, men Gotland består derimod af ca. 400 mio. år gammelt koralrev og forstenede kalkrester af mia. af tropiske forhistoriske skaldyr.

Efter mio. af års sammenpresning hæver Gotland sig fra bunden af Østersøen, da iskalotten smelter bort efter sidste istid for ca. 12.000 år siden.

Under landhævningen bryder den gamle havbund overfladen, og mens bølgerne brydes mod den nye ø, som vokser op af havet, bliver jord, ler og andre blødere materialer vasket ud ved havets kraft. Men de stærkeste og mest sammenkittede kridtsten og kalkaflejringer modstår havets kraft. Disse klumper af sammenkittede forsteneringer fra det gamle tropiske koralrev står i dag som "stenstøtter" langs Gotlands kyster. Støtterne kaldes "rauker", og ved det lille fiskerleje Lickershamn står netop den største af alle raukerne: "Jungfrun", som hæver

sig næsten hundrede meter over havet.

Vi samarbejder med selskabet www.busspiloten.se, der har års erfaring med busture til Gotland. Rejsegaranti: Almene rejsevilkår for pakkerejser gælder. Pris: 5.500,00 kr.

I prisen indgår: Bustransport, Øresundsbroen, 4 overnatninger på Tofta Strandpension med morgenmad, Entré til Fornsalen og guidad visning Visby, Bådfærd og guided visning St. Karlsø, Entré til Blåse Kalkbruks museum, Entré til Lummelunda Grottoerna

Tilmelding sker ved indbetaling af depositum 500 kroner på www.geografforbundet.dk. Samtidig sendes besked til Nikolaj, ncb@geografforbundet.dk. Tilmeldingsfristen er d. 15.03.11.

Faglig leder:

Lektor, geolog Palle Gravesen, Geologisk Museum. Københavns Universitet. Palle Gra-

vesen er nok den dansker der kender geologien på Gotland bedst, da han har arrangeret adskillige studieture dertil for internationale forskere. Han har en sjælden stor viden om forsteneringer og fossiler i kalksten. Af litteratur har han skrevet artikler i en del tidsskrifter og bøgerne: Geologisk Set (Geografforlaget, 1996), Værd at vide om forsteneringer (Høst&Søn, 1994) samt Fossiliensammeln in Südkandinavien (Goldschneck Verlag, 1993). Medinitiativtager til www.detsortemuseum.dk i Gedser.

Turansvarlig:

Nikolaj Charles Bunniss medlem af kursusudvalget. Nikolaj er lærer og underviser i geografi. Han har siden 1993 erfaring som rejseleder i Sydeuropa og Mellemøsten. Du kan kontakte Nikolaj for yderligere information på tlf. 53 53 93 35 eller email: ncb@geografforbundet.dk.

Læs mere på hjemmesiden, www.geografforbundet.dk.

Tag med til Nepal i Himalaya – Asiens vandtårn

Oktober 2011

Dis over bakkerne i Nepals Middle Hills (Mellem-Nepal).

Deltag i kulturvandring i Kathmandudalen, besøg landsbyer langt fra turisternes alfarvej, lokale skoler, sundhedsklinikker, ngo-projekter mm.

Rejsen fokuserer på det lokale Nepal, og undervejs taler vi om sociale forhold, kultur, miljø, bistand, energi, vand, demokratisering og den politiske proces i Nepal.

Program:

Dag 1 og 2: Afrejsen Afrejse fra Kastrup til Kathmandu.

Eftermiddagsvandring gennem det klassiske Kathmandu til det gamle handelskvarter Asan Tole ad smalle gader og gyder til byens berømte tempelområde.

Velkomstmiddag på traditionel nepalesisk restaurant.

Dag 3: Swayambhunath, Durbar Square og Sankhu

Morgentur til Swayambhunath stupaen med Buddhas altseende øjne på en lille bjergtop uden for Kathmandu. Efter morgenritualerne vandrer vi mod Kathmandu og går ad den gamle hippiegade "Pig Alley" op til Durbar Square, en pragtfuld plads med det gamle kongepalads og smukke templer. Stedet var i århundereder Nepals kraftcenter og har fortsat en helt speciel atmosfære. Videre til den fattigere del af det

klassiske Kathmandu, hvor byen fortsat fremtræder som det, den faktisk er: Fascinerende, herlig, venlig og fattig.

Efter frokost kører vi gennem smukke landskaber med rismarker og små bygder til den gamle handelsby Sankh. Skole- og børnehjem besøges.

Dag 4 og 5: Nuwakot og bjerglandsbyen Samari

Fra Kathmandu mod nordvest til den gamle kongeby, Nuwakot. Vi ser det gamle kongepalads, besøger et tempel og fornemmer atmosfæren ude på landet.

Derefter mod vest gennem en flad dal ad en elendig grusvej ind i Samari-dalen langs smukke terrassemarker til passet, hvor byen Samari ligger. En traditionel handelsby på den gamle karavanerute mod vest. Byen består af en lille skramlet hovedgade med hyggelige små butikker. Vi besøger skole og sundhedsklinik. Mulighed for vandreture.

Homestay i udkanten af byen, hvor vi overnatter i telte.

Dag 6: Fra Samari til Trisuli-floden

Fra Samari kører vi ad nyere bjergveje til Mellem-Nepal, følger Trisuli-floden mod vest og overnatter i en camp ved en skøn flodbred.

Dag 7: Fra Trisuli-floden til Chitwan Nationalpark i lavlandet

Turen fortsætter ud af bjergene til lavlandet Terai med livlige småbyer, marker og skov. Overnatning i Chitwan National Park. Parken er domineret af højstammet skov afvekslende med lavere og tættere skovområder, langsomt flydende floder med sandbanker og vidstrakte græsstepper. Udflugter på elefant, i jeep, kano og til fods.

Landsby på landet nær Samari.

En af fremtidens helte?

Bjergene er så høje, at de kan ses helt fra Chitwan.

Infrastruktur ved Nuwakot.

Dag 8: Chitwan - elefantridetur, jeepsafari og landsbybesøg

Tidligt op til "early morning tea" - en perfekt opstrammer før en morgentur i parken med mere end 450 fuglearter, og ligesom resten af parkens dyr høres og ses de bedst om morgenen eller sidst på eftermiddagen. I parken lever mange pansernæsehorn, som bedst ses fra elefantryk. De heldige ser måske bengalsk kongetiger, læbebjørn, leopard fra elefantrykken. På jungleturene kan bl.a. hjorte, manguster, gavia, sumpkrokodille og gharial iagttages.

Dag 9: Kathmandu. Pashupatinath, Bhoudanath og Nagarkot

Efter morgensafari tager vi på en halv times smuk flyvetur til Kathmandu og videre til Nepals vigtigste hindutempel, Pashupatinath ved bredden af Bagmati-floden, hvor hinduerne kremerer deres døde. Stedet er præget af klassisk hinduisme iblandet mystik, livets og dødens nærvær – og et sted, hvor mange får et lille kulturchok.

Vi vandrer herfra til Bhoudanath, Nepals største buddhistiske hel-

ligdom, omgivet af klostre og templer. Turen går videre til Nagarkot på kanten af Kathmandu - dalen med en af de bedste udsigter til Himalaya-bjergene mod nord (i klart vejr), specielt ved solopgang og solnedgang.

Dag 10: Solopgang over Himalaya og vandring til Bhaktapur

Morgenmad til akkompagnement af solopgangen over Himalaya. Vandring ned mod Bhaktapur, den måske flotteste af dalens tre tidligere kongebyer. Grundlagt i det 13. årh. med storhedstid frem til det 18. årh. og senere nænsomt restaureret, så den i dag fortsat fremtræder som en nepalesisk middelalderby med udskåret træværk, røde teglsten og rustbrune tegltage, smalle gyder og hindutempler på næsten hvert gadehjørne. Stop i Patan på vejen tilbage til Kathmandu.

Dag 11: Kathmandu

Fri til egne aktiviteter eller ekstra småture i Kathmandu-området. Mulighed for mountain - flight omkring Mount Everest for egen regning.

Dag 12 og 13: Hjemrejse

Vi flyver til Delhi og overnatter i centrum. Afskedsmiddag samt faglig og social opsummering. Tidlig morgenafgang til lufthavnen med ankomst København samme eftermiddag.

Turansvarlig: Lise Rosenberg, kursusudvalget, kontakt for yderligere informationer lr@geograf forbundet.dk eller tlf. 43 64 13 19. Lise besøgte Nepal sommeren 2000.

Pris: 16.150 kr. i delt dobbeltværelse, eneværelse ekstra 1.980 kr. Morgenmad hver dag og helpension halvdelen af dagene er med i prisen.

Tilmeldingsfrist: 15. juni på www.geograf forbundet.dk. Ved indbetaling af 1.925 kr. Husk at skrive Nepal på tilmeldingen.

Faglig leder: Mogens Engelund, konsulent, cand.techn.soc. med speciale i miljø- og udviklingsplanlægning, én af Danmarks førende Nepal-eksperter.

Teknisk arrangør: Kipling Travel.

Programmet er foreløbigt.

Alle fotos af Mogens Engelund.

Fagudvalgets Klumme er denne gang en opfølgning af Lederen i herværende nummer.

På et møde i Skole- og Uddannelsespolitisk udvalg, DLF gav Geografforbundet udtryk for sin fagpolitiske holdning, som det fremgår af formand Erik Sjerslev Rasmussens indlæg på mødet. Biologforbundet, Geografforbundet og Fysik- og Kemilærerforeningen deltog også i mødet.

Møde i Skole- og Uddannelsespolitisk udvalg den 28. september 2010

Fra dagsordenen - Punkt 5 - Fagrækken - Science

I drøftelsen af de enkelte fag indgår en generel drøftelse af, hvilke behov, hensyn og kriterier der skal bestemme folkeskolens fagrække, og hvad det er skolens opgave at lære børnene? Er det skolens opgave at forberede eleverne til gymnasieskolens undervisning, eller skal skolen satse på de færdigheder, eleverne får brug for i dagligdagen? Følgende spørgsmål vil indgå i drøftelsen:

- Hvordan ser de tre foreninger deres fag i morgendagens folkeskole?
- Natur/teknik – biologi – geografi – fysik/kemi: Hvordan sikres sammenhæng og faglig progression i naturfagsundervisningen bedst?
- Hvilke fordele og ulemper er der ved at samle de/dele af de naturvidenskabelige fag i fagområdet Science?

Henning Lehmann
Fagudvalget

Indlæg ved Erik Sjerslev Rasmussen på mødet med Skole- og Uddannelsespolitisk udvalg, DLF

Som svar på ovenstående vil jeg nævne mine visioner:

- Jeg ser en folkeskole der sørger for basisviden inden for de tre fag: Geografi, biologi, fysik/kemi – som adskilte fag! Hvorfor har vi håndværkere til at bygge et hus? Begrundelse: Børn/unge menneskers kognitive udvikling. Se Geografisk Orientering nr. 4 2010 side 680, Styrelsens og formandens beretning 2009/2010.
- En del af undervisningen foregår i samarbejde mellem de involverede naturfagslærere. fx i form af emneuger/temadage.
- Fælles mål 2009 indgår i årsplanlægningen.
- Elevbogen fra forlag med tilhørende internetsider spiller fortsat en stor rolle i undervisningen.
- "Uformelle" læringsmiljøer som fx Elmuseet i Bjerringbro, Videnskabernes hus i Bjerringbro og Danfoss Universe på Als supplerer undervisningen og indgår med fornyelse og innovation.
- På Internettet findes ofte meget illustrative illustrationer beregnet til gymnasiet. Disse bør også benyttes i folkeskolen.
- Internetportaler supplerer med materialer og undervisningstips. Disse kan være fra forlag, faglige foreninger. Un-

dervisningsministeriets emuportal er et eksempel herpå.

- NTS-centrene har jeg ikke noget bud på i forhold til fremtidig virke. De skal vel først finde deres ben at stå på.
- **Natur/teknik.** Forenklet er målet for faget: Indlæring af naturfaglige begreber som indgår i hverdagen og bygger på naturfaglig forståelse for det, de møder i hverdagen.

Personligt oplever jeg ikke en progression fra Natur/teknik til overbygningens naturfag. Personlige erfaringer fra en overbygningsskole, der modtager elever fra 7. klasse fra skoler op til og med 6. kl., er at det er svært at finde et fælles grundlag for læring. Desuden har eleverne ofte glemt, hvad de tidligere har lært.

Som svar på: "Det har vi haft om" – svarer jeg oftest: Fint, kan du forklare det for klassen? Så melder de pas. Desuden har de oftest kun en svag erindring om emnet.

- Jeg har ikke oplevet en stor skade ved den manglende progression fra Natur/teknik til naturfag i overbygningen.

Det forudsætter en varieret og alsidig undervisning i grundskolen

Hvilke fordele og ulemper er der ved at samle de/dele af de naturvidenskabelige fag i fagområdet Science?

- Jeg ser ikke nogen fordele. Jeg ser kun ulemper. Fra flere deltagere i Akademi-et for de Tekniske Videnska-

bers (ATV) konference den 3. maj 2010 har jeg hørt kritikken, at der ikke blev drøftet indhold i et evt. sciencefag. At flere følte sig manipuleret med – at målet med konferencen var givet på forhånd: Et ønske om indførelse af faget Science. Konferencen skulle så være et alibi.

- Jeg tror, at folkene bag ønsket om et sciencefag i folkeskolen ser en mulighed for at lempe "timeløse" fag og emner ind i skolen.
- "Fordel". Mange, der taler for science, tror jeg, har en forestilling om, at elever kan navigere mellem de forskellige fag, vil kunne perspektivere og se sammenhænge. Det er mindretallet i stand til – jf. den kognitive udvikling. Forestillingen opstår oftest – efter min fornemmelse – ved emnedage, besøg på uformelle læringssteder og er fremherskende blandt ansatte der. Folkeskolelærere, der har fingrene nede i materien, har næppe den forestilling.
- Ulempe. Mange elever vil gå ud af folkeskolen med en diffus forestilling om hvad der er biologi, geografi og fysik/kemi. Tænk på jer, der har haft orientering i folkeskolen frem til 1993, hvor Natur/teknik blev indført.
- Ulempe. Geografi vil blive klemt mellem biologi og fysik/kemi. Eksempel: Jeg har været på rundvisning i Videnskaberne hus i Bjerringbro gennem Danmarks Fysik- og Kemilærerforening. Huset indeholder

intet, som omhandler geografi.

Mit spørgsmål: Hvor er geografien henne?

En af lederne nævnte, at de ikke havde kendskab til folk med kompetencer inden for dette fag, hvilket gjorde, at faget ikke var repræsenteret.

Det affødte en foreløbig aftale om, at jeg skal fremstille undervisningsforløb omhandlende geografi.

Konklusion

Science er uegnet som fag i overbygningen på grund af elevernes kognitive udvikling.

1. "Geografforbundet vil på det kraftigste advare mod en indførelse af faget Science.

Grundene hertil er flere. Lad mig blot nævne et par væsentlige:

Alle forskere samt lærere i folkeskolen med fingrene nede i substansen i folkeskolen slår fast, **At det er vigtigt med faglighed før tværfaglighed.**

Udviklingspsykologer med bl.a. Piaget konstaterer: Det at perspektivere, det at se sammenhænge og overføre disse sammenhænge til andre områder udvikles i 16 – 19 års alderen – altså i ungdomsuddannelserne og ikke i folkeskolen, hvor elever i 9. klasse fylder 16 år i det år, de går til afgangsprøve.

Det betyder, at ca. 20 % af eleverne i en 9. klasse er i stand til at perspektivere, hvilket kræves i et fag som Science.

Når man ser på medlemmerne af ATVs tænketank er der ingen med tilknytning til folkeskolen. Medlemmerne er for langt de flestes vedkommende højtuddannede mennesker, der sikkert ikke har haft besvær med at perspektivere i folkeskolen." Citat fra Geografisk Orientering nr. 4 2010 side 680.

På vor generalforsamling den 18. sep. 2010, hvor ca. 70 deltagere bredt sammensat af folkeskolelærere, gymnasielærere samt en stor portion andre, var den overvejende mening, at Science i folkeskolen ikke havde en kinamands chance for at blive indført.

2. Folkeskolens formål må være at uddanne til **almen dannelse. Indsigt giver indflydelse i et demokratisk samfund.**

Fra dagsordenen:

"Er det skolens opgave at forberede eleverne til gymnasieskolens undervisning, eller skal skolen satse på de færdigheder, eleverne får brug for i dagligdagen?"

Ved en god basisviden hæves befolkningens dannelse. Betragt folkeskolen, som et sted, hvor bl.a. basisviden formidles.

Dette kan gymnasiet lukrere på.

Science i folkeskolen vil efter min bedste overbevisning sænke dannelsesniveaet i folkeskolen.

Undervisningsministeriet og geografi i folkeskolen

Undervisningsministeriets fagkonsulent i Geografi:

Keld Nørgaard.

Keld.norgaard@uvm.dk.

Tlf. 20816883.

Følg nyheder på:

<http://www.emu.dk/gsk/fag/geo/fagkonsulent/index.jsp>

Figur 1. Ditte Marie Pagaard fra fagudvalget overrækker professionsbachelorprisen til Jakob Michelsen på GW10. Foto: Steen Lundgaard.

Fagudvalget: Som vi lovede i forrige nummer af Geografisk Orientering, præsenterer årets vinder af professionsbachelorprisen, Jakob Michelsen, her sit projekt i en komprimeret udgave.

Eksemplarisk klimaundervisning i relation til elevers omverdensforståelse

Af Jacob Michelsen

Baggrunden for mit bachelorprojekt er en stor og mægtig interesse for faget geografi. Interessen for faget stammer ikke fra min egen til tider mangelfulde geografundervisning i folkeskolen. Jeg var elev i folkeskolen, da faget var henvist og placeret under faget orientering. Det, jeg husker fra orientering, er de klassiske atlasøvelser, hvor de 10 største byer på Fyn indlæres. Hvor interessen så stammer fra kan jeg egentlig ikke præcist pege på. Et muligt bud kunne være fra min HF-tid, hvor jeg havde geografi et enkelt år. Det blev desværre kun til et år, da der ikke kunne oprettes et hold til valghold på grund af manglende interesse. Om den manglende interesse skyldes levn fra undervisning i orientering, skal det være mig usagt.

Hvad mine folkeskolelærere ikke formåede i forbindelse med min geografundervisning, vil jeg forsøge at give til mine elever. Gennem mit bachelorprojekt har jeg givet et bud på, hvordan klimaundervisningen kan tilrettelægges, så eleverne opnår større indsigt, som skal udmunde sig i

konkrete handlinger. Mit bachelorprojekt bærer titlen; "*Geografi og klima - Eksemplarisk klimaundervisning i relation til elevers omverdensforståelse*".

Et professionsbachelorprojekt på læreruddannelsen indeholder en 50/50 fordeling af en pædagogisk/didaktisk del og en fagfaglig del.

Den gennemgående referencen og tre nøgleord for mit projekt er *usynligheden*, *kompleksiteten* og *umærkeligheden*. De tre nøgleord er en generel udfordring i forbindelse med undervisning og en specifik udfordring med klimaarbejdet. Disse tre nøgleord er hentet fra Peter Kemp og Lisbeth Witthøft Niensens bog "*Klimabevidsthedens barrierer*", Tiderne Skifter 2009.

Usynligheden; Et på nogle måder misvisende eksempel på synliggørelse af bevidsthed er, at man kobler ekstremt vejr til global opvarmning. Disse ekstremer kan være en konsekvens, men er ikke nødvendigvis en direkte årsag af global opvarmning. "Den globale opvarmning er som fænomen

en abstrakt størrelse, som ikke umiddelbart lader sig visualisere" (Kemp & Witthøft Nielsen 2009: 26). Med andre ord skal handlingsmotivationen i realiteten hvile alene på den menneskelige evne til at associere, dvs. forbinde det vi ser med abstrakt tænkning og således reflektere over forholdet mellem synlig virkning og usynlig årsag.

Kompleksiteten kan udløse en følelse af overvældelse og handlingslammelse, som overvejende knytter sig til ikke at kunne opnå viden nok. Viden medfører et behov for mere viden og så fremdeles i en uendelighed. Dette er et grundlæggende problem ved kompleksiteten. Jo mere viden vi præsenteres for og indser, at vi har behov for, desto større risiko er der for, at vi ikke længere tør stole på vores eget handlingsinstinkt og reagere aktivt på de farer, vi oplever.

Umærkeligheden knytter sig til, at klimaændringerne kommer snigende gradvist, ikke er umiddelbart "lige om hjørnet" og almindeligvis slet ikke påvirker

vores livsstil. Kendetegnen ved umærkeligheden som mulig barriere for erkendelse af et individuelt ansvar og for handlingsmotivationen på baggrund af et sådant ansvar, er dens tætte sammenhæng med usynlighedens mulige barrierer.

Ikke alene dækker begreberne over hindringer i forståelsen af og arbejdet med klimaproblematikken, men samtidig er de ramrende for den udfordring, man som underviser står med i mødet med eleven og elevens egne udfordringer i læringsprocessen. Således vil det være en stor og kompliceret opgave som underviser at skulle undervise i klima, herunder den globale opvarmning. Men med disse nøgleord i tankerne mener jeg, at man kan inspireres til at tilrettelægge sin undervisning derefter.

Handlekompetence

Et vigtigt element i undervisning som skal udvikle elevernes globale ansvar, er handlekompetence. En handlekompetent person vil være i stand til at navigere rundt i relation til sin omverden. Ved tilegnelse af handlekompetence får eleven redskaber til at kunne agere kompetent via erfaringer og kritisk stillingtagen. Handleerfaringerne kan være med til at løse op for kompleksiteten i relation til komplekse samfundsmæssige problemstillinger såsom global opvarmning. En handlekompetent person magter at sortere i de tilgængelige informationer og dermed foretage en målrettet handling. Med en sådan kompetence vil eleven være i stand til at bearbejde umærkeligheden og at erkendelsen af konsekvenserne ved den globale opvarmning bringes fra abstraktionsplan og udmønter sig i handling. Når man er i stand til at sortere og udvælge, vil man være i stand til at overføre den opnåede abstrakte viden. Dette medfører, at man vil være i stand til at synlig-

gøre problematikken, og dermed angribe usynligheden.

Dannelsesideal

Jeg har endvidere valgt at tage udgangspunkt i den tyske didaktiker Wolfgang Klafkis kategorielle dannelsesstænkning og eksemplariske princip i relation til min egen eksemplariske klimaundervisning. Det vigtige ved den kategorielle dannelsesstænkning er ifølge min mening, at den er todelt. Der er en ligevægt mellem det at "lære at lære" og den eksemplariske tilgang, som kan overføres til anden læring eller andre fag. Ved denne dannelsesstænkning bliver den erhvervede viden relevant og først og fremmest anvendelig for eleven i en eller flere sammenhænge. Klafki har udviklet kategoriell dannelses, hvor både det materiale [1] og det formale [2] indgår som aspekter. Ifølge denne teori består dannelsen i, at barnet tilegner sig kategorier med hvilke, det kan forstå sin omverden og samtidig gøre sig forståelig over for omverdenen. Denne proces kalder Klafki for dobbeltsidig åbning af verden for barnet og barnet for verden. Denne dobbeltsidige åbning rummer med andre ord både et materiale og et formalt aspekt. Den fagdidaktiske opgave går efter denne teori ud på for det første at finde de mest nyttige kategorier eller begreber inden for sit fags område, og for det andet at finde undervisningsemner, der kan være tydelige eksempler på anvendelse af de pågældende kategorier. Da eleven tilegner sig forståelse af kategorierne gennem arbejdet med karakteristiske og eksemplariske eksempler på deres fremtræden og anvendelse, kaldes denne fremgangsmåde også for det eksemplariske princip. Klafki arbejder med to underniveauer, det elementære og det fundamentale. Det elementære er de begreber, teorier og sammenhænge, der gør det muligt at forstå og beskrive sin

omverden. Det svarer til, hvad man i daglig tale kunne kalde for kundskaber. Det andet underniveau, det fundamentale, er de erkendelsesteorier, der tjener til at holde sammen på og få overblik over de elementære kundskaber, så de bliver til struktureret viden. Den kan vi oversætte til faglighed, idet det er en grundlæggende forståelse af, hvad der konstituerer et fagområde, således at eleverne får et overblik over strukturen i deres viden, der gør det muligt for dem at generalisere den og anvende den i forbindelse med mange mulige sagsforhold.

Undervisningens faglige indhold.

Undervisningsindholdet er ind delt i to grupper, det basale og grundlæggende og det mere komplicerede. Det første element med det basale og grundlæggende skal give en grundlæggende viden og ruste eleven til den mere komplicerede del af klimaområdet. Elementer i det grundlæggende er: *Den naturlige drivhuseffekt og strålingsbalancen, Begrebet klima - Martin Vahl og Klimaændringer - historisk set.* Disse emner kan være abstrakte og komplicerede, men som Luhman siger: "*at kun kompleksitet kan reducere kompleksitet*". Den anden del består af følgende emner: *Global opvarmning, FN's klimapanel - IPCC - Den fjerde vurderingsrapport fra 2007, Gore vs. Lomborg og COP 15.* Vidensniveauet er som sådan ikke vanskeligt, men der er mange interesser, der påvirker diskussionen og handlingerne heraf. Med andre ord kommer usynligheden, kompleksiteten og umærkeligheden i spil i denne del.

Dewey og projektarbejde.

Jeg finder det relevant at bringe den amerikanske filosof og pædagog John Dewey på banen, da hans tanker kan give inspiration til at arbejde med *usynligheden, kompleksiteten og umærkeligheden.* Erfaringspædagogikken er

central i tilnærmelsen af optimal læring og er ligeledes et idegrundlag for, hvordan undervisning kan foregå; også i relation til omverdensforståelse. Deweys teorier kan bidrage til at gøre undervisningsindholdet mere synligt. Når elever præsenteres for nyt indhold, kan dette opfattes mere eller mindre komplekst af den enkelte. Det afhænger af elevens tidligere opnåede erfaringer. I samspil med de indre og ydre vilkår, vil det være muligt at minimere kompleksiteten, hvis underviseren har tilpasset og differentieret undervisningsindholdet til den enkelte elev. Eleverne tvinges til at handle, erfare og skabe en meningsfuld sammenhæng, som kan synliggøre indholdet. Gennem egne handlinger og erfaringer vil den enkelte få nye perspektiver i henhold til tænkning og refleksion. Min undervisning vil bygge på projektarbejdsformen. Projektarbejde er erfaringspædagogikkens hyppigste arbejdsform og har samtidig et principielt grundlag, som inddrager eksemplarisk indholdsvalg og problemorienteret arbejde. Her kan Klafki underbygges i sin kategoriale dannelses-tænkning.

Dette bachelorprojekt er som tidligere skrevet med stor interesse for faget geografi. Jeg håber, at faget kan bevares som et selvstændigt prøviefag fremover i den danske folkeskole. Det er et ønske fra min side, at der ikke indføres et fælles naturfag, Science i folkeskolen. Ideen er afprøvet i de gamle "orienteringsdage" og det var bestemt ikke givtigt for vores fag geografi.

I min bachelor har jeg beskrevet en lang række elementer, som bidrager til elevens udvikling og en kvalificerende undervisning. Det kan være svært som underviser at sikre sig, at eleven opnår den forventede faglige viden. Ikke kun ved projektarbejds-

formen, men med undervisning generelt. Uanset hvor meget man forbereder sig som underviser, afhænger læringen altid af mødet mellem elev og underviser. I det møde kan man ikke altid forudse, hvad der vil ske. Vi er dynamisk fungerende mennesker, som påvirkes af mange faktorer, og ikke alle disse faktorer er man som underviser herre over.

Jacob Michelsen, UC Syddanmark, Esbjerg & Nordre Skole, Bramming.

Note

[1] Material dannelse. Det betragtes i dannelsen som en tilegnelse af undervisningsindhold i form af kundskaber, færdighed og værdier. Materiale dannelses teorier har Klafki opdelt i to undergrupper, som betegnes som objektivisme og klassicisme. I forhold til objektivisme skal eleven i videst mulig omfang tilegne sig den samlede videnssum, der objektivt er til stede i den kultur, som eleven er en del af. En kritik af objektivisme går på, at den mangler et kriterium til at sortere og udvælge det stof, som er mest værdifuldt, og så kunne lade resten ligge. Dette kriterium indføres i klassicismen. I klassicismen skal man udvælge undervisningsindhold, som omhandler perioder og tildragelser, hvor vigtigste kulturbærende tanker, ideer og innovationer udvikles og slår igennem. Begrundelsen for dette kriterium er, at man får indsigt i det væsentligste grundlag for den kultur, man lever i.

[2] Formale dannelses teorier. De formale teorier fokuserer ikke så meget på undervisningens materielle stofindhold, men derimod på formelle aspekter som læreprocessen og personligheden. Klafki inddeler også denne gruppe i to undergrupper, metodeformalisme og evneformalisme. Me-todeformalisme

går i alt sin enkelthed ud på, at der findes generelle metoder til at erhverve sig viden om sin omverden. Kort sagt drejer det sig om at lære at lære. Evneformalismen bygger på en opfattelse af, at menneskets evner kan trænes, som man træner muskler. Evner betragtes som en slags "åndelige muskler", der kan styrkes, så de kan bruges i arbejdet i alle sagsområder.

Kilder

- Klafki, Wolfgang (2005): *Dannelses teorier og didaktik*, Århus, Klim.
- Møller, Jens Peter (2004): *Omverdensforståelse*, Århus, Klim.
- Qvortrup, Lars (1993): "Skolen som kommunikation og organisation - en introduktion til nogle af grundbegreberne i Luhmanns teoretiske system". In: Cederstrøm, John, Qvortrup, Lars & Ras-mussen, Jens: *Læring samtale organisation - Luhmann og skolen*, København, Unge Pædagoger, 1993.
- Schnack, Karsten (2003): "Handlekompetence". In: Bisgaard, Niels Jørgen, red.: *Pædagogiske te-orier, Værløse, Bille & Baltzer Forlagene*.
- Mogensen, Finn (1995): *Handlekompetence som i didaktisk begreb i miljøundervisningen*, København, Danmarks Lærerehøjskole.
- Kristensen, Hans Jørgen (1997): *En projektarbejdsbog*, København, Undervisningsministeriet.
- Kemp, Peter & Witthøfft Nielsen, Lisbeth (2009): *Klimabevindsthedens barrierer*, København, Tiderne Skifter.
- Illeris, Knud (2003): "Erfaringspædagogik og projektarbejde". In: Bisgaard, Niels Jørgen, red.: *Pædagogiske teorier, Værløse, Bille & Baltzer Forlagene*.

GO-skolekonkurrence for landets folkeskoleelever

– Konkurrence nummer 5

Det er en fornøjelse at se at interessen for GOs konkurrencer er stigende! Vi har i denne omgang fået en masse meget fine og detaljerede besvarelser på konkurrence nr. 3. Flere af klasserne nævner, at det har været både spændende og sjovt at deltage i konkurrencen. Derudover nævner nogle af klasserne, at det oven i købet har været lærerigt, bl.a. fordi I benyttede jer af flere kilder for at nå frem til jeres svar. Vi vil derfor opfordre jer til, at I fortsætter med at deltage i kommende konkurrencer. Årets tredje konkurrence gik ud på at finde ud af hvilke typer af lande vi præsenterede gennem et antal data. Konkurrencen gik også ud på at finde frem til hvilke fejl vi havde knyttet til de enkelte lande og endelig gik den ud på at forklare hvordan I kunne finde ud af hvilke fejl vi havde lagt ind.

Den vindende klasse bliver i denne omgang 8.a fra Gammelgaardsskolen i Åbyhøj. Geografforlaget sender præmien til klassen og vi præsenterer besvarelsen på konkurrencen på vores hjemmeside.

Dette nummers konkurrence har vi valgt at kalde:

"Vores egen lokale geografi"

Konkurrencen går ud på, at klassen tager et antal billeder (maks. 6) der viser geografien i skolens lokalområde. Desuden skal klassen kommentere de billeder som sendes ind og klassen skal argumentere for hvad det er for noget geografi som billederne viser.

Tanken bag dette nummers konkurrence er, at eleverne får øjnene op for, at der eksisterer masser af spændende geografi i eleverne umiddelbare nærhed.

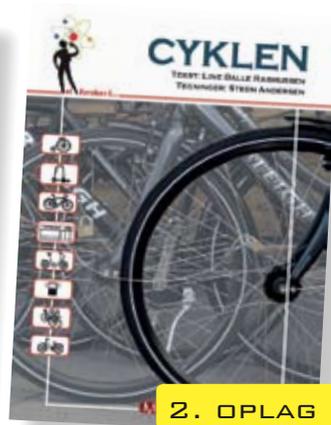
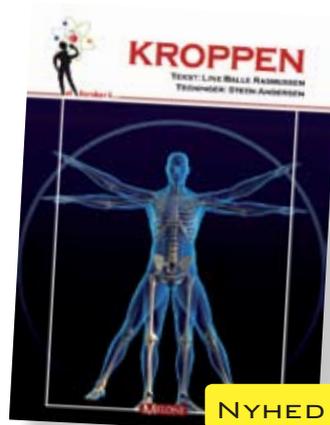
Deltagende klasser i årets femte konkurrence skal sende deres svar til: Geografforlaget, Filosofgangen 24, 5000 Odense C. Svarene skal være forlaget i hænde inden den 1. februar 2011!

De deltagende klasser er velkomne til at komme med ideer til kommende konkurrencer.

God arbejdslyst med opgaverne, Fagudvalget

FRA MANDEN BAG "VI UNDERSØGER" - LARS GROTH - KOMMER NU

VI FORSKER I...

SE MERE PÅ MELONI.DK

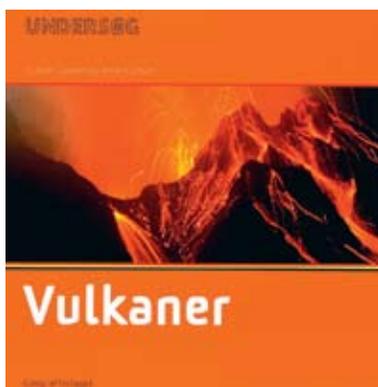
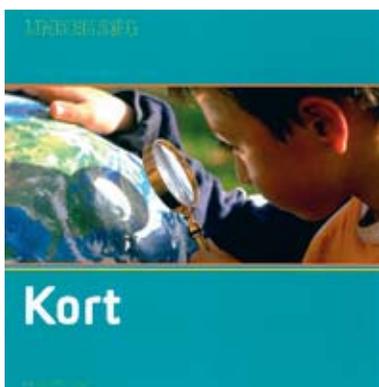
FORLAGET
MELONI

Solide lærebøger til den rigtige pris

UNDERSØG KORT, VULKANER OG VEJRET

Tre relevante elevbøger og tilhørende lærerhåndbøger med mange aktiviteter til den engagerende natur/teknik-undervisning.

Natur/teknik-serien *Undersøg* til 1.-6. klasse lægger op til at elevernes læring foregår gennem samtale, praktiske eksperimenter, undersøgelser og enkle dataindsamlinger. Fokus er lagt på genkendelige fænomener, som eleverne har en følelsesmæssig og praktisk erfaring med.

PRISER PR. STK.

Elevbøger a 24 sider: 98 kr.

Medlemspris*: 79 kr.

UNDERSØG Kort

UNDERSØG Vejret

UNDERSØG Vulkaner

Lærerhåndbøger a 56 sider: 354 kr.

Medlemspris*: 283 kr.

UNDERSØG Kort – Lærerhåndbog

UNDERSØG Vejret – Lærerhåndbog

UNDERSØG Vulkaner – Lærerhåndbog

Alle bøger er skrevet af Esther Larsen og Anne Larsen.

OVERSKUELIGE ELEVBØGER

- Læsepædagogisk bearbejdede
- Introducerer faglige begreber
- Tilgodeser faglig læsning
- Visualiserer stoffet med flotte illustrationer
- Tilrettelagt ud fra Fælles Mål 2009

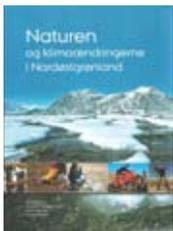
LÆRERHÅNDBØGER MED AKTIVITETER

- Støtter den faglige indlæring via aktivitetsark
- Indeholder opgaver til hvert opslag i elevbogen
- Giver oplæg til samtale, fordybelse, eksperimenter og evaluering
- Giver oplæg til tværfagligt samarbejde og faglig læsning
- Sikrer læreren relevant faglig baggrundsviden

Natur/teknik-serien *Undersøg* består af en række emnebøger til natur/teknik i 1.-6. klasse.

Læs mere, og bestil bøgerne på www.geografforlaget.dk.

* 20% rabat til medlemmer af Geografforbundet. Alle priser er ekskl. moms og forsendelse.

Naturen og klimaændringerne i Nordøstgrønland

Mads C. Forchhammer, Hans Meltofte og Morten Rasch (red.). Aarhus Universitetsforlag, 2009. - 128 s. ill. i farver. - 148 kr. inkl. moms. **G**

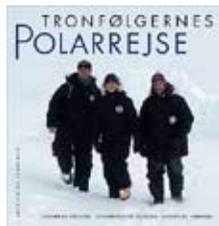
Bogen beskriver resultater fra de første 14 års forskning fra den Grønlandske forskningsstation Zackenberg beliggende i rigt varieret højtarktisk natur.

Igennem denne især efter grønlandske forhold usædvanligt lange periode er parametre inden for klimatologi, geomorfologi, pedologi, botanik, zoologi m.m. - kontinuerligt studeret. Hver for sig, samt i deres indbyrdes afhængighed - inddrages parametrene for at beskrive og forklare de konstaterede ændringer.

De forskellige klimamodeller leverer divergerende udsagn, alligevel komme bogen med bud på, hvordan formodede fremtidige klimaændringer vil kunne påvirke et økosystem (i.c. i retning af lavarktiske forhold) samt hvordan økosystemet vil påvirke jordens klima (feedback-mekanismer).

Stoffet illustreres ved talrige flotte fotografier samt valgte diagrammer; hvert kapitel afsluttes med et charmerende 'dagbogsblad' og en akvarel af Jens Gregersen. Der henvises til originallitteraturen samt lettilgængelige, populære artikler.

Bogen fremstår - med sine komplekse problemer og mængden af behandlet stof - som en ualmindeligt velovervejet, velskrevet, alsidig og inspirerende indføring i et aktuelt emne.

Tronfølgernes polarrejse.

Kronprins Frederik m.fl., Lindhardt og Ringhof, 2009. - 218 s. ill. i farver. - 299,95 kr. **A**

I denne bog bliver læseren taget med af de nordiske tronfølgere på en tur til det arktiske område.

Bogen er bygget op af 6 kapitler, hvor der er et flot skifte mellem forskernes bidrag, og tronfølgernes egne betragtninger. De videnskabelige kapitler indeholder en masse gode og interessante vinkler på emnet. Læseren bliver fx taget gennem et dybdegående kapitel om jordens opbygning og bliver derigennem klædt godt på til at kunne forstå klimaforandringen i forhold til dette perspektiv. Kronprinsesse Victorias bidrag er et kapitel, hvor hun beretter om hendes møde med det arktiske, og hvordan hun ser klimaforandringen på deres tur. Det sidste kapitel i bogen skrevet af Pål Prestrud, beskæftiger sig med, hvordan man kan imødekomme klimaudfordringerne. Bogens mange billeder er velvalgte og belyser emnet rigtig flot. Det er med til at give læseren et indtryk af det område som tronfølgerne besøgte.

Bogen henvender sig ikke direkte til undervisningsbrug, men det er en inspirerende bog at læse. Dog kunne undertegnede godt have tænkt sig, at de videnskabelige kapitler var udbygget med nogle figurer og grafer. Uden disse forudsætter bogens forfattere en stor forhåndsviden hos læseren.

Christian Lauridsen

Insekter i Danmark.

Morten D.D. Hansen og Ole Jørgensen. Gyldendal, 1. udgave, 1. oplag 2010. - 384 sider ill. i farver. Pris 349,95 kr. **A**

Nyt opslagsværk Insekter i Danmark. Opslagsværket er klassisk bygget op; enkelt og overskueligt. Der indgår mange fine og detaljerede illustrationer i farver, som gør det nemt at sammenligne arterne samt flere flotte fotos af udvalgte insekter på klods hold.

Introduktionen består i kapitler til studie af insekter: Insekters brug, Leddyr, At studere smådyr, Bestemmelsesnøgler til voksne dyr, nymfer og larver. Dernæst følger egentlige opslagskapitler inden for hver art - de vigtigste hovedgrupper af danske insekter. Her oplyses om størrelse, findetid, levested, hyppighed og øvrige karakteristika for den enkelte art.

Opslagsværket behandler samlet over 1200 arter, og er dermed den mest omfattende danske insektbog.

Uden specielt at bryde mig særligt om insekter - foruden de smukke sommerfugle - så får jeg vitterlig lyst til at nærstudere de små kryb med dette opslagsværk ved hånden. Den bør dels stå på bogreolen ved siden af bøger der minder om Fugle i farver og Den danske fauna dels medbringes på tur med familien i felten.

Forlaget understreger at alle oplysninger i bogen er udarbejdet og kontrolleret af specialister.

Maja Enghave

POST

PP

DANMARK

Magasinpost B

ID NR 46670

ISBN: 978-87-7702-714-7

9788777

027161